

Het Park te Rotterdam

Albers Adviezen Historische Parken

Utrecht

Het Park te Rotterdam

Cultuurhistorisch onderzoek en aanbevelingen

Opdracht van
Gemeente Rotterdam
Dienst S+V
Ir. J.M.A. Hazenak
Postbus 6699
3002 AR Rotterdam
010 489 7229

December 2006

Dr L.H. Albers

Albers Adviezen Historische parken
Postbus 85
3500 AB Utrecht
030 - 2310788
AlbersAdviezen@hetnet.nl
www.historicalparks.nl

Ir A.W.J. Guinée

Guinée - Landschapsarchitectuur
Statensingel 92A
3039 LS Rotterdam
010 - 4657171
A.Guinee@zonnet.nl
anja.guinee@versatel.nl

1 INLEIDING.....	5
2 AANLEG EN VERANDERINGEN VAN HET PARK.....	9
2.1 Voorgeschiedenis.....	9
2.2 Van buitenplaats van Valkenier tot Het Park.....	9
2.2.1 Eerste fase van aanleg van het Park 1851-1853.....	9
2.2.2 Tweede fase van aanleg park en dijk, winter 1856 – '57.....	12
2.2.3 Derde fase van aanleg van het Park 1861-1863.....	15
2.3 De Heuvel.....	18
2.4 Fase 4, samengaan van het Park en de Heuvel 1886-1900.....	21
2.5 Wijzigingen 1900 tot 2006.....	25
2.5.1 1900 tot 1950.....	25
2.5.2 1950 tot nu.....	29
2.6 Samenvatting van aanleg en veranderingen.....	31
3 STIJLANALYSE VAN DE ZOCHER-AANLEG.....	32
3.1 De landschapsstijl op haar hoogtepunt.....	33
3.2 Jan David en Louis Paul Zocher.....	33
3.3 De tekeningen voor het Park nader bezien.....	35
3.4 Ingrediënten van het ontwerp.....	36
3.4.1 Reliëf.....	36
3.4.2 Water.....	36
3.4.3 Paden.....	37
3.4.4 Beplantingselementen.....	39
4 GEBRUIK VAN 1852 TOT NU, RELATIES PARK - OMGEVING.....	43
5 WAARDERING HISTORISCHE EN RUIMTELIJKE KWALITEIT	
5.1 Het huidige park vergeleken met de historische aanleg.....	45
5.2 Historische leidraad voor het Masterplan.....	49
5.3 Delen van het park met aanbevelingen.....	53
6 AANBEVELINGEN ALGEMEEN.....	67
7 SAMENVATTING EN CONCLUSIE.....	73
Nader onderzoek.....	75
Literatuur.....	75
Lijst van veel toegepaste bomen en struiken omstreeks 1850.....	76
Colofon.....	79

Het Park vanaf de Euromast (foto Anja Guinée, 31 mei 2006)

1 INLEIDING

Het park aan de Maas is een van de oudste en meest bekende parken van Rotterdam. Het is een druk bezocht stadspark, waar allerlei soorten recreatie plaatsvinden. Bezoekers komen er wandelen en joggen, op de grasvelden liggen, spelen en barbecuen; vanaf het terras aan de Parkkade kijken zij uit over de rivier of vermaken zich in een van de vier restaurants die in en om het park gevestigd zijn. Er worden in het park kleinschalige muziek uitvoeringen georganiseerd en ook grote festivals die bijna het gehele terrein in beslag nemen. Door dit intensieve gebruik is het park voortdurend aan slijtage onderhevig. Om het bruikbaar en aantrekkelijk te houden zijn daarom de afgelopen decennia regelmatig paden en parkmeubilair vernieuwd en veel bomen en struiken vervangen. Dit is echter steeds gebeurd zonder gedegen kennis van de oorspronkelijke aanleg en dus ook zonder een op historische kennis gebaseerde plankaart. Het gevolg daarvan was dat bij het plannen en uitvoeren van maatregelen originele elementen ongemerkt veranderden en het park veel aan historische en ruimtelijke kwaliteiten heeft verloren. Zo werden bijvoorbeeld omwille van sociale veiligheid en het verminderen van onderhoudskosten veel struikengroepen verwijderd, terwijl andere beplantingsgroepen te sterk uitgroeiden.

Voor de toekomstige inrichting en beheer van het Park heeft de gemeente zich voorgenomen om een masterplan op te stellen waarin naast de gebruikskwaliteit ook de historische waarde van het park een belangrijk uitgangspunt is. Het 19de eeuwse deel van het Park, dat 21,3 ha groot is en wordt begrensd door de Westzeedijk, de Kievitslaan, Parkkade en de Baden Powellaan., is daarom als Rijksmonument voorbeschermd, totdat de bijschrijving in het Monumentenregister heeft plaatsgevonden. Naast het eigenlijke Park ligt tussen de Baden Powellaan en de Parkhaven een lange parkstrook, met daarin de Euromast. Deze strook, die is ingericht na de bouw van de Maastunnel, is ca 4,5 ha groot en niet beschermd als Rijksmonument. Uit het oogpunt van samenhang wordt ze wel in het masterplan opgenomen.

Als eerste stap op weg naar een masterplan is deze cultuurhistorische verkenning (CV) verricht, met als doel de aanleggeschiedenis van het Park te reconstrueren en vast te stellen wat de te behouden en mogelijk te herstellen historische kwaliteiten van het huidige park zijn. Sinds 1941 zijn er al meerdere historische studies verschenen over het Park. Deze vertellen veel feiten over de aanleg en zijn boeiend om te lezen, maar ze gaan niet diep in op de vraag hoe de plattegrond van het Park er na aanleg precies uitzag. De auteurs beperken zich veelal tot een globale vergelijking van de welbekende tekeningen van vader J.D. Zocher jr. en zoon L.P.Zocher met de actuele situatie. Op grond daarvan concluderen ze dat het park dusdanig is veranderd, dat reconstructie van 'het oorspronkelijke' ontwerp niet meer mogelijk is. Voor deze cultuurhistorische verkenning is de ambitie geweest om aan de hand van alle beschikbare tekeningen en stadskaarten zo nauwkeurig mogelijk na te gaan hoe het Park eruit zag en wat daarvan nu nog over is, kortom hoe de huidige situatie tot stand is gekomen en wat de historische waarde ervan is.

Een historisch onderzoek naar het ontwerp begint in het Park zelf. Daar zijn alle bomen genoteerd die van de oorspronkelijke aanleg kunnen dateren, naast alle jong geplante. In het Gemeentelijk archief kan men weken doorbrengen in verband met het park. Gelukkig had drs Hanneke Helmink-Habes al het nodige werk verricht en ons haar transcripties van archiefstukken van Zocher ter beschikking gesteld.

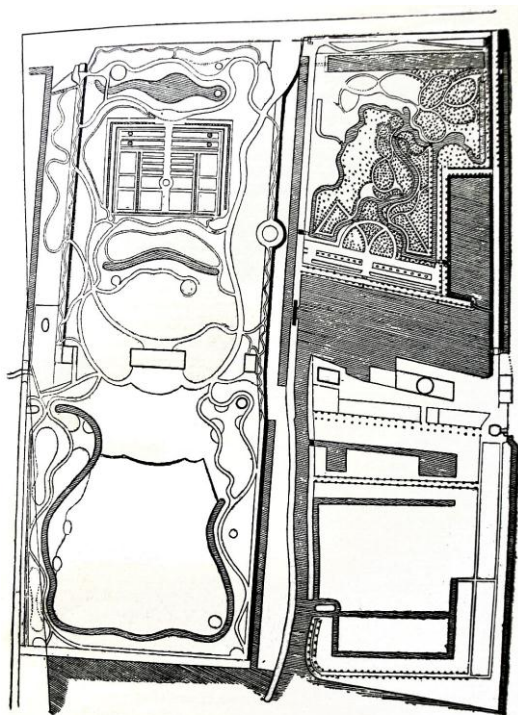
Nieuwe informatie geeft bovenal een ontwerp-tekening die in voorgaande studies buiten beschouwing is gebleven. Dit ontwerp, dat waarschijnlijk omstreeks 1861 werd getekend, is op een vreemde plaats gevonden, namelijk in een map gedateerd 1897. De tekening omvat ongeveer de helft van het huidige park. In hoofdstuk 2 wordt deze kaart besproken en in hoofdstuk 5 wordt bekeken of deze tekening een betrouwbaar beeld geeft van het

uitgevoerde ontwerp en richtinggevend kan zijn voor een deel van het ruimtelijk ontwerp van het masterplan.

Hoewel de opzet is geslaagd om meer inzicht te geven in de aanleggeschiedenis van het Park is deze cultuurhistorische verkenning geen compleet historisch onderzoek. Daarvoor ontbrak de benodigde tijd. Naast genoemde ontwerpTekening kwamen er zoveel kaarten en archiefstukken te voorschijn dat het niet mogelijk was om deze weer alle met elkaar te verbinden. Zij zijn bij het archiveren uiteengehaald in teksten en kaarten. Te weinig tijd was er ook om de archiefstukken van na 1864 te bekijken, toen Het park werd vergroot met de aangrenzende buitenplaats de Heuvel. Over de aanleg van de vijver daar en het bijbehorende park, is niets bekend. Ook het plan voor de Floriade van 1960 kan verder worden onderzocht, vooral diverse onderdelen daarvan.

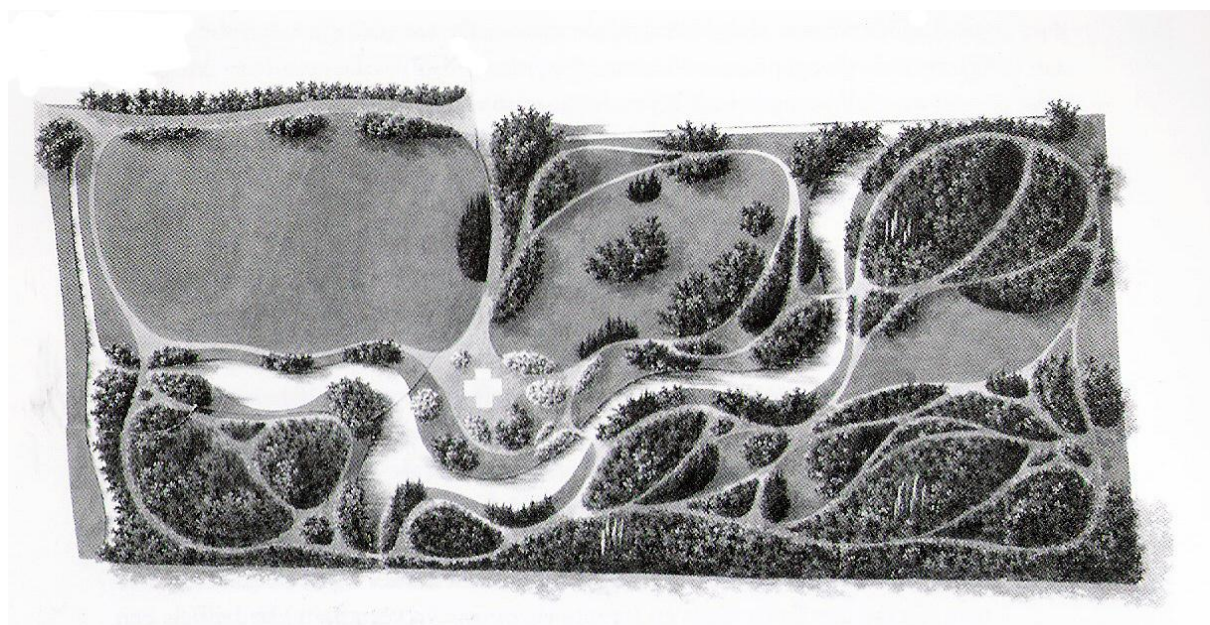
De maatregelen die zijn voorgesteld in het Renovatieplan van 1989 zijn grotendeels uitgevoerd, zo stelt het Technisch beheerplan (2004). Daarin wordt geconcludeerd dat er naast het periodieke onderhoud en het onderhoud bij storing of bijvoorbeeld na een storm, geen geld is voor projectmatig onderhoud. Dat is zichtbaar en het is wenselijk dat er voor de uitvoering van het op te stellen masterplan een voldoende groot budget beschikbaar komt. Inspelend op de wens in de kwaliteit van het Park te investeren, worden in dit rapport aanbevelingen gedaan voor herstel van kwaliteiten van de oorspronkelijke aanleg. De aanbevelingen zijn in twee categorieën in te delen. De algemene maatregelen hebben betrekking op de verschillende soorten onderdelen van het park. Ze houden soms een omvangrijk werk in, zoals het versmallen van paden en het vervangen van asfalt door een ander materiaal. Daarnaast zijn aanbevelingen opgenomen voor verbetering van het ontwerp per plek. De aanbevelingen zijn in kaart gebracht.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de dienst S+V. Het concept is besproken met een aantal ontwerpers van deze dienst en van Gemeentewerken en tevens met een aantal betrokkenen. Ook is het gepresenteerd aan de Commissie voor Welstand en Monumenten.

30. Kaart uit het jaar 1822. Links: buitenplaats van den heer Roest; rechts: terrein van den heer Van Swijndregt.

1822. Twee buitenplaatsen naast elkaar, de linker buitenplaats de Heuvel, rechtsboven de buitenplaats van Valkenier, eronder water, de houtzaagmolen en een blekerij (tekening naar kaart van A. Muuro, door J.M Baelde in Rotterdams jaarboekje 1941)

Eerste ontwerp voor Het Park, 14 april 1852, (origineel niet gezien) J.D. Zocher jr (Zocher1)

2 AANLEG EN VERANDERINGEN VAN HET PARK

Het huidige Park is tot stand gekomen in een aantal perioden van aanleg en veranderingen. Deze worden hieronder besproken en samengevat op pagina 31.

2.1 Voorgeschiedenis

Het Park is samengesteld uit twee buitenplaatsen:

De oudste is Den Heuvel, in de 17de eeuw Maassicht, later Kostverloren en weer later de Heuvel geheten. Een kaart van 1653 toont de buitenplaats Maassicht.

De andere heeft geen naam, maar is bekend als de buitenplaats van Valkenier.

Op een kaart uit 1822 van A. Muuro zijn de beide buitenplaatsen waarneembaar, de westelijke is de Heuvel, de buitenplaats van Valkenier is klein; ten zuiden ervan bevinden zich een blekerij en een molen.

In 1842 is er onenigheid tussen Valkenier en de stad omdat hij van zijn Kievitsweide een "rijpad" heeft aangelegd naar de dijk om het Nieuwe Werk, waarop nu de Kievitslaan ligt. Deze toegang wordt later de hoofdtoegang naar de sociëteit in het Park.

2.2 Van buitenplaats van Valkenier tot Het Park

2.2.1 Eerste fase van aanleg van het Park 1851-1853

De Gemeente Rotterdam koopt op 6 maart 1851 van de heer Valkenier voor f 50.000:

A. eene buitenplaats bestaande in heerenhuizing, koepel, verdere getimmerten en erven bosch, tuin, perceelen water en verder toe en aanbehoren, alles gelegen aan de zuidzijde van Schielands Hoogen Zeedijk (Westzeedijk) B. een stuk weiland genaamd de Kiewitsweide, C. een huis en erve ingerigt en gebruikt wordende tot bleekers affaire, met bleekvelden en gedeelte water, staande en gelegen bezuiden de voormelde Kiewitsweide nabij de rivier de Maas D. de sleepelling bezijden de bleekvelden E. eene partij land, aanwas en water met het op een gedeelte daarvan aanwezige plantsoen, mitsgaders de daarop aanwezige opstallen voor zoover die niet aan huurders toebehoren, alles gelegen bezuiden de eerstgemelde buitenplaats.

Tezamen beslaan de aangekochte gronden ongeveer dertien hectaren. Zij liggen op het grondgebied van de gemeente Delfshaven. De aankoop was bedoeld voor het bouwen van een slachthuis even buiten de stad. Maar dat stuit op verzet van Delfshaven. Wegens het verdwijnen van een recreatief gebruikt terrein, het Tweede Nieuwe Werk, wordt door de Raad op 5 februari 1852 voorgesteld "de in het vorig jaar van den Heer Valkenier aangekochte gronden tot eene publieke wandeling in te rigten en een gedeelte daarvan tevens tot eene bad en zweminrigting te bestemmen."

De grond is nog niet gekocht of onmiddellijk verzoekt het Corps Muziekanten van de Schutterij of zij 's zomers tussen 1 en 3 zondagsmiddags voor publiek mogen spelen in het park. Zij hebben slechts een plein nodig tussen de toegang en het oude herenhuis. De mogelijkheid van verblijf in het herenhuis voor de Commissie van Administratie op muziekdagen wordt ook aangevraagd.

Het publiek mag al direct op bepaalde tijden van het terrein gebruik maken en dan vooral van de lommerrijke gedeelten. In de Raadsvergadering van 5 augustus wordt B&W gevraagd met de Heer Zocher in nader overleg te treden omtrent de aanleg van de grond die dan beschikbaar is. J.D. Zocher jr is een vooraanstaande architect en tuinarchitect die sinds 1848 samen met zijn zoon L.P. Zocher samenwerkt onder de firmanaam J.D. en L.P. Zocher. Het gevraagde ontwerp voor het park, wordt op 14 april 1852 door J.D. Zocher ingediend. Zocher begroot dat de aanleg ongeveer twee jaar zal duren en dat daarvoor 80.000 kubieke ellen baggergrond aangevoerd moet worden. De grond uit de te graven vijvers is onvoldoende voor ophoging en het maken van glooiingen. Tevens moet een dijk aan de kant

van de Maas worden gebouwd. De Commissie der Plaatselijke Werken, met voorzitter A.T. Prins adviseert positief (30 april 1852) en op 27 mei wordt het plan van Zocher in de raad behandeld. Zijn plan wordt ter inzage gelegd.

De uitvoering van het goedgekeurde plan gaat gepaard met vele strubbelingen. Allereerst is slechts een deel van de grond beschikbaar omdat de rest nog is verhuurd. Op 18 aug 1852 schrijft Zocher in een brief dat slechts 3/5 van het terrein ter beschikking van de stad is. Maar aangezien de gehele waterpartij kan worden aangelegd, stelt hij voor, vast te beginnen op de plek waar nu het orkest van de schutterij is opgesteld *“en van daar successievelijk naar alle zijden uit te breiden en af te werken naar gelang dat van stadswegen de specie voor dempen en ophoogen zal worden aangevoerd.”* Tevens pleit Zocher ervoor dat hij zelf de beplanting mag leveren omdat hij een vrije en ruime keuze wil hebben van heesters en gewassen *“om schoone groeperingen daar te stellen en het meeste effect te maken...”*

Men begint grond aan te voeren via de sloot van de Heuvel, maar de eigenaar van de Heuvel, de heer Nottebohm laat de sloot afsluiten. Vervolgens wordt toegang voor schepen met grond gevraagd aan de onderhuurder van het Balkengat. Dat gaat enige tijd goed. Maar wanneer deze onderhuurder geen huur meer betaalt, weigert de officiële huurder ook toegang. Een noodkreet van de aannemer (Zocher) vermeldt deze gegevens.

Het volgende probleem is dat de Kievitswei voorlopig niet kan worden ingericht. De eigenaar van Schoonoord heeft een servituut van uitzicht over de Kievitswei en er valt moeilijk met hem te onderhandelen over de plaats van enkele boom- en struikgroepen rond de wei. Wegens hun hoge eisen worden ook de onderhandelingen met de huurders van de bleek en de molengronden stopgezet.

De eerste als park ingerichte delen van de voormalige buitenplaats van Valkenier worden derhalve de toegang vanaf de Kievitsdijk, de omgeving van het herenhuis (dat na enkele jaren wordt vervangen door een sociëteitsgebouw) en het beboste noordwestelijke gedeelte

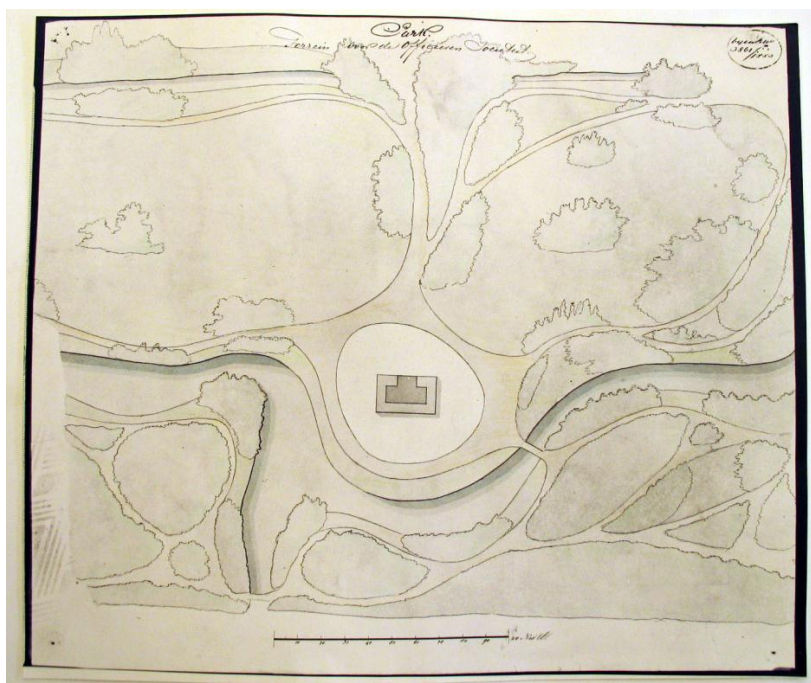
Ten behoeve van de raadsvergadering schrijft de gemeentesecretaris op 11 juli 1853 *“dat het hem voorkomt dat, dewijl er reeds veel geld in het terrein der wandeling is gestoken en ook de burgerij in de voltooiing van het eenmaal aangevangen werk groot belang stelt, in dezen voor het Gemeentebestuur zoo zeer onaangenamen stand der zaak, nu wel het een of ander zal moeten gedaan worden, wil men ook niet bovendien welligt nog in moeilijkheden met den aannemer der wandeling geraken”*.

In die vergadering geeft de raad aan B&W de opdracht de onderhandelingen over het uitkopen van de huurders te hervatten. Ook krijgt dan het nieuwe plantsoen de officiële naam “het Park”.

Al op 1 sept 1853 is de huur van de molenwerf en het Balkengat afgekocht tegen betaling van f 9500,-

Dan vragen de officieren om het mogen plaatsen van een sociëteitsgebouw. Bij dat verzoek maakte waarschijnlijk Louis Paul Zocher een tekening. (Zocher 2)

Het verzoek wordt ingewilligd (29 dec 1853) op voorwaarde *“dat er rondom het officiersterrein voldoende ruimte voor het publiek overblijft om de muziek te horen en dat er ook steeds maatregelen worden genomen dat de rijtuigen niet hinderlijk zijn.”*

“Terrein voor de officieren
sociëteit”

1853 Vermoedelijk door
L.P. Zocher,
De vorm van de sociëteit is
nog onbekend, een
muziektent nog niet
aanwezig. Noord is links.

(Gemeentearchief nr.
3861/1853)

(Zocher 2)

In 1854 worden er diverse gebouwtjes verwijderd en erpachten afgekocht. Februari 1855 verleent de eigenaar van Schoonoord toestemming tot het inrichten van de Kievitsweide, maar toch lijkt er dan niet veel meer aan de aanleg van het park te gebeuren. In november 1855 begint de bouw van de officieren sociëteit, een achthoekig houten paviljoen. Op het omheinde sociëteitsterrein wordt ook een zeskantige muziektent geplaatst.

Litho van de 8 kantige officieren sociëteit, gebouwd in 1855, de ‘muziektempel’ in 1856

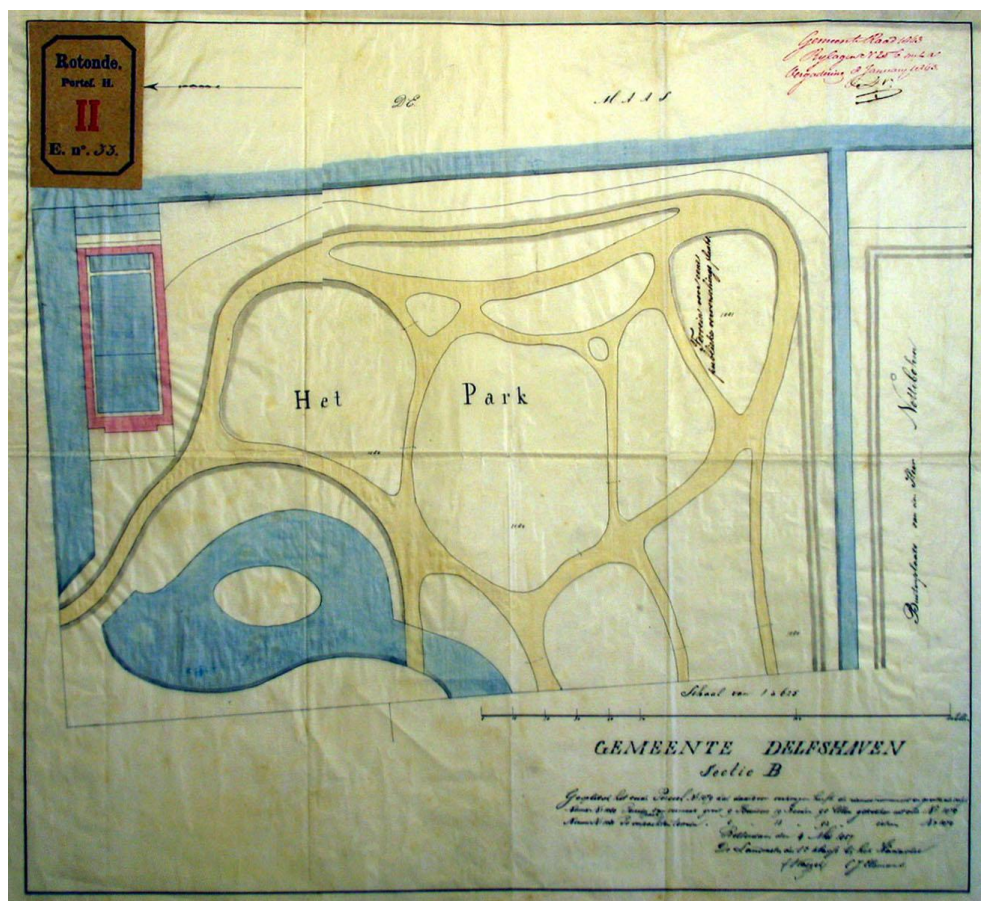
2.2.2 Tweede fase van aanleg park en dijk, winter 1856 – '57

Begin januari 1856 komt er weer een voorstel van Zocher om verder te gaan met het maken van de dijk en het aanleggen en beplanten van het tweede gedeelte van het park tot aan de Maas. De wens van Zocher is dat de gemeente de berm van rijshout maakt en ook de eerste aanleg van de daarop te maken dijk. Dan kan hij daarna versneld de rest inrichten. Het *macadamiseren van de paden en het maken der brug* kan in 1857 gebeuren en de gelden daarvoor kunnen op het budget van dat dienstjaar gebracht worden.

B&W worden gemachtigd (7 februari 1856) “de verdere aanleg van de grond die bedoeld is voor het park, aan de Heeren Zocher op te dragen”. In mei 1856 is er correspondentie over de plannen voor de dijk. Een planwijziging wordt goedgekeurd en de aanleg van dijk en park kan doorgaan.

In april 1857 verzoeken B&W de Commissie om “ten spoedigste” banken te doen plaatsen in het pas in gereedheid gebrachte deel van het park. Dan komen zij ook met het voorstel om een openbaar cafe, ofwel een “locaal tot algemeen gebruik” in het park te vestigen. Op 23 april 1857 sturen JD & LP Zocher aan de Directeur Gemeentewerken een tekening waarop het “*terrein voor eene publieke ververschings plaats*” in het Park staat aangegeven.

Vier dagen later wordt verklaard “dat de Heeren Zocher ten volle aan hunne verplichtingen hebben voldaan”. Daarmee wordt de tweede termijn van het werk afgesloten.

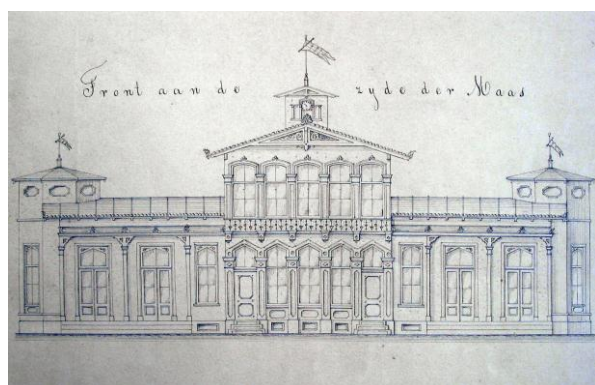
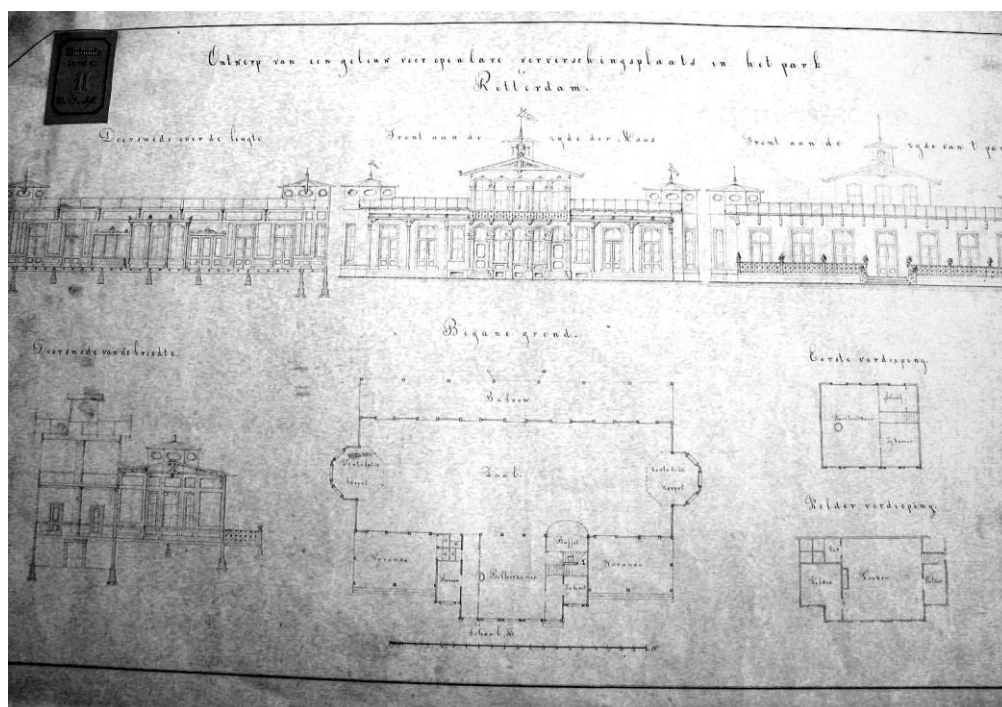

1857, 4 mei landmeter C.J. Elemans terrein gesplitst in “terrein van vermaak” en te verpachten “terrein voor eene publieke ververschings plaats” (rechts boven) Tevens gebruikt in Raadsvergadering van 26 november 1863.

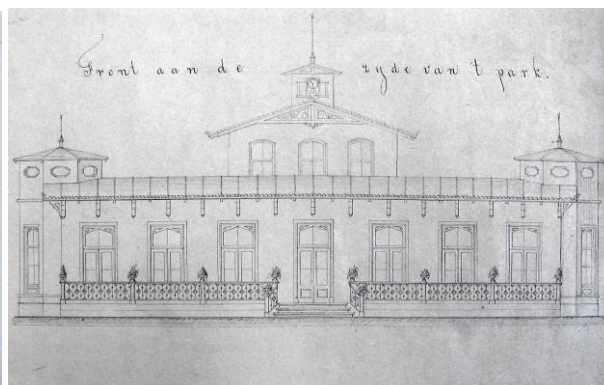
In het park wordt veel gewandeld en er komen rijtuigen naar de officieren sociëteit, ook via het nieuwe pad aan de westkant van de Kievitsweide. Zo wordt geredeneerd dat het voetpad langs de Kievitsweide verbreed zou moeten worden voor het verkeer van rijtuigen wanneer er muziekkuitvoeringen zijn. Zocher moet worden gevraagd wat hij ervan vindt om de pas aangebrachte beplanting weer te verplanten. De directeur Plaatselijke werken wijst erop dat de Kievitsweide is beplant volgens het contract met de eigenaren van Schoonoord. Hij is geen voorstander van rijtuigen in het park, want hij stelt voor het park geheel af te sluiten voor rijtuigen. Dat vinden de leden van de Commissie Plaatselijke Werken toch niet nodig.

Nog tijdens de aanleg wordt het Park al bedreigd wanneer in 1858 notabene de stadsarchitect Rose de Westerhaven en Zalmhaven in westelijke richting wil verlengen over het park. De gemeente Delfshaven geeft echter geen toestemming. De stad hecht zijn kostbare park daarna des te sterker aan het bestaande netwerk van plantsoenen en fraaie beplante wegen: 22 oktober 1858 komt er een voorstel om den dwarsdijk van den Muizenpolder in verband te brengen met den aanleg van het Park. Dat idee wordt uitgevoerd. Zo wordt de Parklaan aangelegd.

Op 2 febr 1859 komt het besluit dat F.J. Koolen een verversingshuis mag plaatsen op de hiervoor bestemde plaats. (De eerste aanvraag was door Zocher afgekeurd, 6 april 1858).

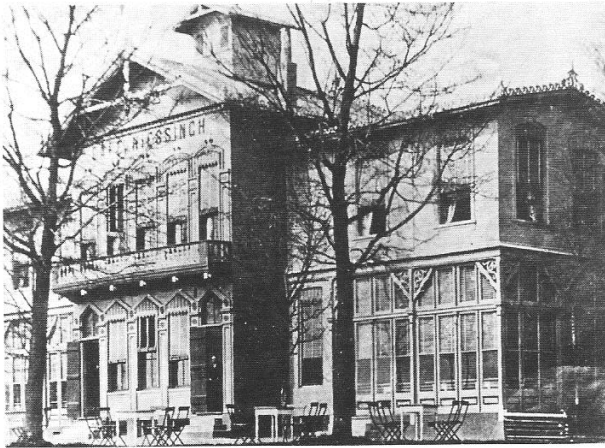

Ongesigneerde ontwerptekening voor verversingshuis front aan de Maas

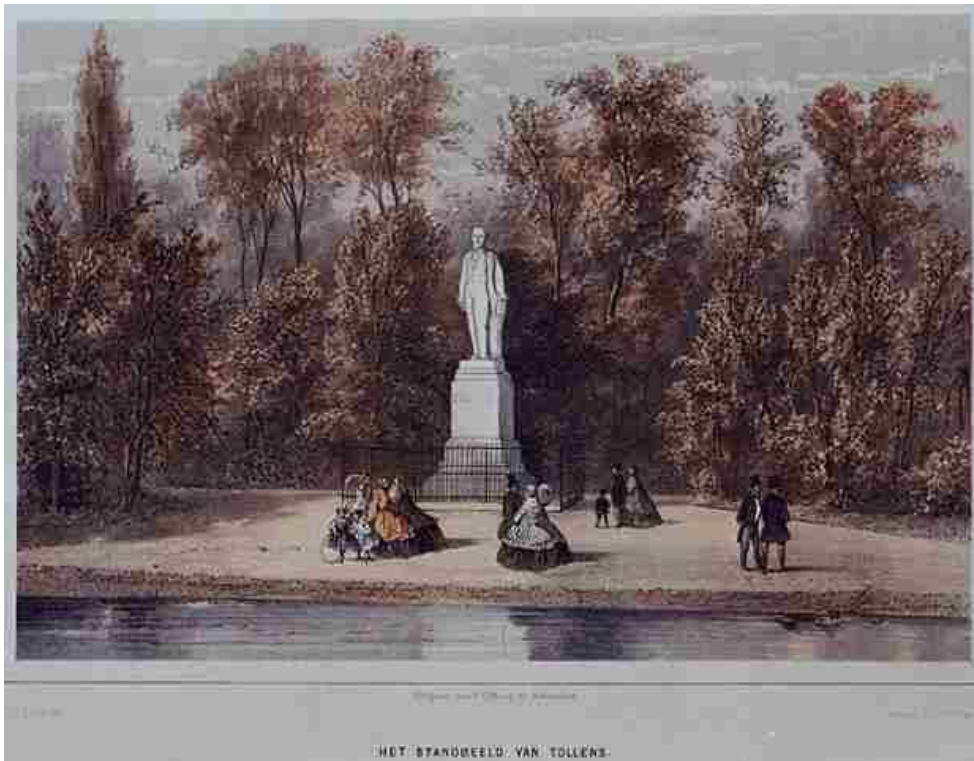
front aan het park

Het plan voor een café met een front aan de Maas en aan het Park wordt in 1863 anders uitgevoerd dan op de tekening op pagina 13, namelijk met een verdieping om over de dijk te kunnen kijken.

Café Niessing, in 1863 gebouwd in de zuidwesthoek van het park. Dit café werd afgebroken voor de aanleg in 1897 van de Bult met daarop een verversingshuis met terras.

Na discussie over waar in de stad het standbeeld van de Rotterdamse dichter Hendrik Tollens (1780-1856) geplaatst kan worden, vindt op 24 september 1860 de onthulling ervan plaats in het Park. Het beeld is gemaakt door S.J. Stracké.

Standbeeld voor de Rotterdamse dichter Hendrik Tollens (1780-1856), geplaatst in 1860. Afbeelding door Michi(el)sen, 24 sep 1860

Per 1 november 1860 wordt eindelijk de huur van de gronden van de bleek en wasinrichting afgekocht, mede omdat men bang is dat een claim gelegd kan worden op gebruik van de Kievitswei, die onlangs is ingericht. Omdat de gemeente nog steeds geen actie onderneemt, komt op 25 april 1861 het verzoek van de heer Gevers Deynoot en nog 584 andere ingezetenen dat de terreinen van de "Maasbleek, thans ter vrije beschikking der gemeente, met het park zullen worden verenigd en tot wandelplaats worden ingerigt".

15 juli stuurt de Commissie voor de gemeentewerken een verzoek aan Zocher een plan te maken met kostenbegroting. 12 augustus 1861 komt het antwoord van Zocher met een nieuw plan (Zocher 3). Dat wijkt af van het eerste plan, vooral in de vorm van de vijver omdat een grotere vijver meer grond oplevert en de nieuwe vijver ook meer effect zal hebben. De randen van het park zijn niet getekend, want die waren al aangelegd. De vergrote vijver krijgt een eiland.

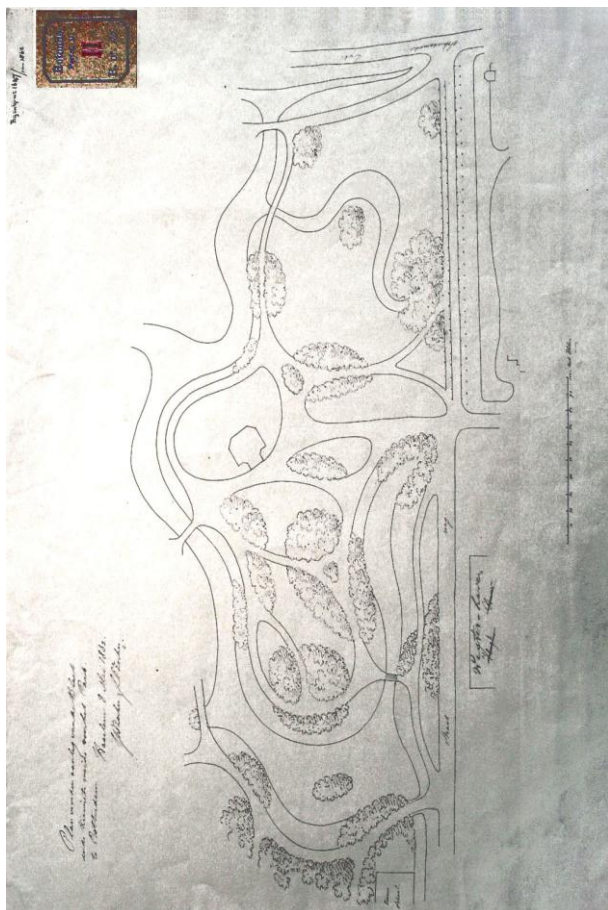
"Ontwerp tot voltooying van het Park, ontworpen en getekend door J.D. en L.P. Zocher, 8 aug. 1861" (Zocher 3)

2.2.3 Derde fase van aanleg van het Park 1861-1863

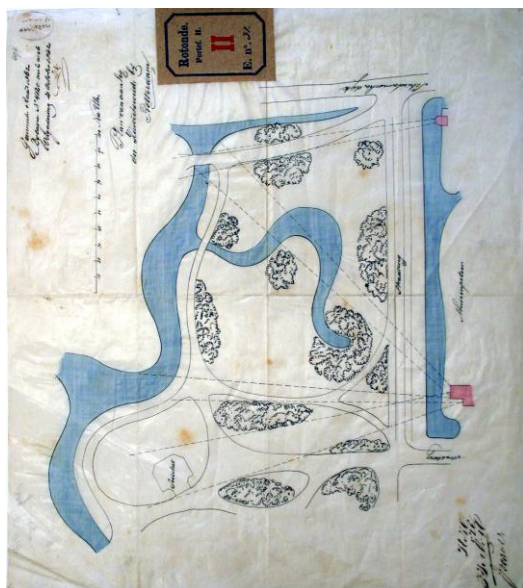
In 1861 en 1862 worden verschillende plannen door vader en zoon Zocher getekend. Mei 1862 wordt een overeenkomst gesloten voor het voltooiën van het park, dat wil zeggen het oostelijk deel van het huidige park, omdat het westelijk deel nog steeds de particuliere buitenplaats de Heuvel was.

De laatste opstallen van de bleek worden opgeruimd om het park te kunnen aanleggen. (Op de ontwerp-tekening het schiereiland links van de sociëteit). Een voorstel om het sociëteitsterrein te vergroten tot aan het water en daar aan de oever een 'muziektempel' te bouwen wordt afgewezen.

De Kievitswei wordt ook weer gewijzigd, met uitzichten vanuit Schoonoord (Zocher 5).

8 mei 1862, plan voor aanleg van de Bleek en de Kievitsweide, J.D en L.P. Zocher (Zocher 4)

1862, Plan van aanleg der Kievitsweide. Raadsvergadering 2 oktober 1862 (Zocher 5)
 Van huis Schoonoord zijn zichtlijnen getekend naar de Sociëteit, recht het park in naar de vijver en schuin over het water in de Kievitsweide. Verder is een zichtlijn te zien vanuit de theekoepel (rechtsboven) over een pad naar een brug. "de aanleg is enigszins gewijzigd uitgevoerd, 1862"

(Ontwerp)tekening het Park, L.P. Zocher? 1861? Tussen 1856 en 1875

In dit chronologische verhaal over de aanleg van het park is bovenstaande tekening moeilijk exact te plaatsen. Hij bevindt zich in het archief in een map met kaarten van 1897 maar is niet gedateerd. Hij is ook niet gesigeneerd, maar gezien de tekenstijl is hij waarschijnlijk vervaardigd door L.P. Zocher. Als deze tekening niet een achteraf gemaakte 'showprent' is maar een plan, moet hij veel eerder gemaakt zijn dan 1897.

Als vroegst mogelijke datering kan 1856 worden gesteld. Op de tekening is namelijk het standbeeld van Tollens getekend en het initiatief voor oprichting van een beeld werd pas genomen na het overlijden van de dichter. Als laatst mogelijke datering kan het jaar 1875 worden genoemd. In dat jaar kocht de gemeente namelijk de aangrenzende buitenplaats de Heuvel met het doel dit terrein aan het Park toe te voegen. Op de ontwerp-tekening is echter nog geen aanzet tot verbinding te zien.

Het is mogelijk dat de tekening is gemaakt voor de tweede periode van aanleg van het Park. De op de tekening van het park aangeduide grondvormen van de opstallen komen overeen met de ontwerpen ervoor. De architectuur van de officiers sociëteit is bekend vanaf 1855. De plaats voor het geplande verversingshuis (cafe Niessingh) is al in 1857 bedacht, maar de bouw wordt pas in 1859 goedgekeurd. De daarvoor ingediende tekening is niet gedateerd en gewijzigd uitgevoerd..

Op bovenstaande ontwerp-tekening is ook de "rustique zitplaats" aan de vijver aangegeven, waarvan sprake is in brieven van Zocher, gedateerd 12 augustus 1861 en 25 februari 1862.

Opvallend is dat van alle drie de gekleurde grote Zochertekeningen het padenpatroon op deze tekening het meest overeenkomt met het, blijkens latere kaarten, uitgevoerde padenstelsel. Als deze tekening de basis is voor de voltooiing van het park, waarom maakt J.D. Zocher jr dan nog een ontwerp-tekening voor het binnendeel van de voormalige bleek, een ontwerp dat (mogelijk achteraf) gedateerd is 8 aug. 1861? De huur voor het gebruik als bleekterrein is in 1860 afgekocht en de buitenranden langs de dijk zijn in 1861 al aangelegd. Terwijl men het niet eens kan worden over het ontwerp van de Kievitsweide met of zonder bosjes, met of zonder water, is het water reeds aanwezig (zie kaart 1822) en kan het in gewijzigde vorm ook worden gebruikt in de nieuwe aanleg.

De vraag dringt zich ook op waarom de kaart, als hij omstreeks 1861 is getekend, wordt bewaard in een map met tekeningen van 1897. In deze map is ook het ontwerp te vinden voor terrassen op de dijk aan de Maaskade en de aanleg daarvan betekent een ingrijpende wijziging van de door L.P. Zocher getekende situatie. Mogelijk is de tekening door de Zochers op kantoor gehouden omdat ze hem steeds hebben gebruikt als basis voor de uitvoering. In 1897 vindt correspondentie¹ plaats tussen B&W en L.P. Zocher, wanneer de laatste verzoekt betrokken te worden bij een eventuele wijziging van het Park vanwege de vereniging met de aangrenzende buitenplaats de Heuvel. Wellicht heeft Zocher bij die gelegenheid de tekening aan de gemeente aangeboden en is deze daarom in 1887 formeel geregistreerd.

¹ J.M. Baelde, p.222 volgens Helmink, 1995, p.50.

2.3 De Heuvel

De tuin van buitenplaats de Heuvel wordt in de 19de eeuw genoemd. Het is dan een groot park in vroege landschapsstijl. De vormen daarvan zijn kleiner dan die van de latere landschapsstijl van Zocher, die in het volgende hoofdstuk wordt besproken. Vergelijk bijvoorbeeld de smalle slingersloten met de door Zocher gegraven vijvers in het aangrenzende Park, zichtbaar op de kaart van 1863. Vermoedelijk ligt binnen de slingersloot een herten- of koekamp.

De entree tot de buitenplaats bevindt zich aan de noordoostkant, aan de Westzeedijk waar nu nog steeds de hoofdtoegang tot het Park vanaf de Westzeedijk is. De voordeur met portico bevond zich ook aan de kant van de dijk. Op de kaart van 1863/65 kan men er een ronde uitbouw in het midden van de gevel zien.

De Heuvel, anoniem, waterverf 1848-1852 Zicht vanuit het noorden (XXV-723-1)
Het is onbekend waarom de beide tekeningen zo gedateerd zijn.

De Heuvel met extra verdieping en heuvel, anoniem, waterverf 1848-1852, vanuit het zuidwesten (XXV -723-2)

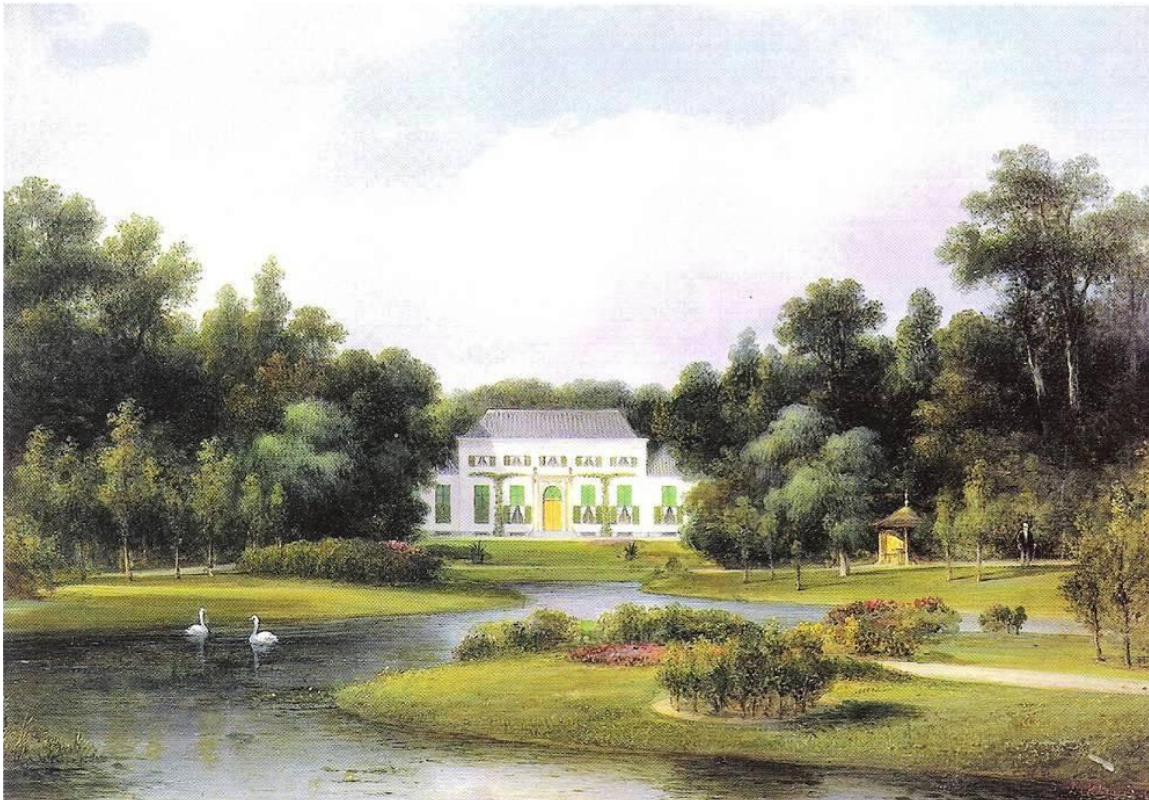
In de jaren dat koopman en kunstliefhebber J.A. Nottebohm eigenaar is van 1843 tot 1866, vindt een belangrijke wijziging plaats. Er is geen detailkaart uit zijn tijd gevonden. Het is wel mogelijk de kaart van 1822 (p. 6) te vergelijken met een detail van de stadsplattegrond van 1863. Daarop is het nog bestaande koetshuis zichtbaar, terwijl eerder op dezelfde plek een ander koetshuis stond. Had hij plannen om het huis met een verdieping te laten verhogen en het park te moderniseren?

1863/65 Detail Plattegrond van Rotterdam. De kaart is nog niet bijgewerkt wat betreft de vijver op de buitenplaats de Heuvel, links. Dit is nog gemeente Delfshaven, tot 1886.

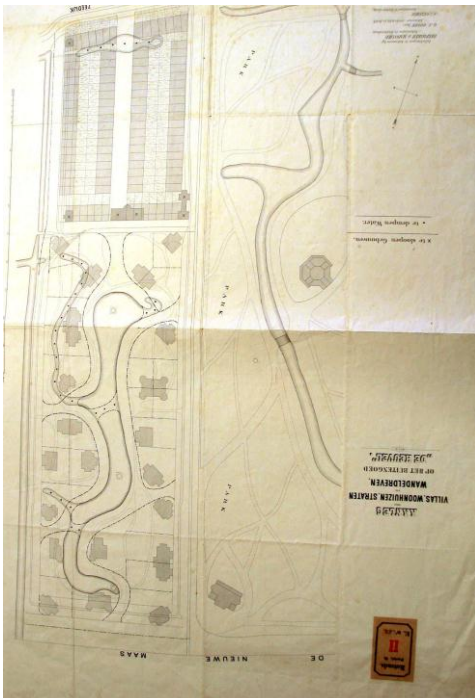
Het pas aangelegde Park van Rotterdam is gedetailleerd weergegeven.

De extra verdieping kwam er niet, maar de modernisering van het park vond wel doorgang, getuige een tekening door L.J. Kleyn uit omstreeks 1855.

Ca. 1855 Nieuwe vijver achter de Heuvel, schilderij door L.J. Kleyn (1817-1897) collectie Peter van Beveren Expertise, Rotterdam.

Na de dood van Nottebohm in 1866, koopt tot verontwaardiging van de burgers niet de stad Rotterdam de aan het Park grenzende buitenplaats de Heuvel, maar worden de houthandelaren Abraham van Stolk en Zonen eigenaar. Zij willen het hout kappen en een villapark ontwikkelen.

Plan villapark de Heuvel met lange vijver, ongedateerd, ca 1874
De vijver was toen al aangelegd, want er moesten delen worden gedempt en bruggen aangelegd.

2.4 Fase 4, samengaan van het Park en de Heuvel 1886-1900

Uit angst voor het ontstaan van een villapark in de buurgemeente Delfshaven, waardoor goeude burgers niet in de eigen maar de aangrenzende gemeente wonen, koopt de gemeente Rotterdam in 1875 de Heuvel in tweede instantie wel. In 1886 gaat de gemeente Delfshaven op in de gemeente Rotterdam en daarmee ook het Park. In hetzelfde jaar wordt een plan (6) gemaakt tot vereniging van het Park met de Heuvel. Het dan ouderwetse herenhuis op de Heuvel zou volgens dit plan moeten verdwijnen en plaats maken voor een nieuwe vijver die de vijver van het Park met die op De Heuvel verbindt. Ook de resterende arm van de oude slingersloot zou van de kaart moeten worden geveegd.

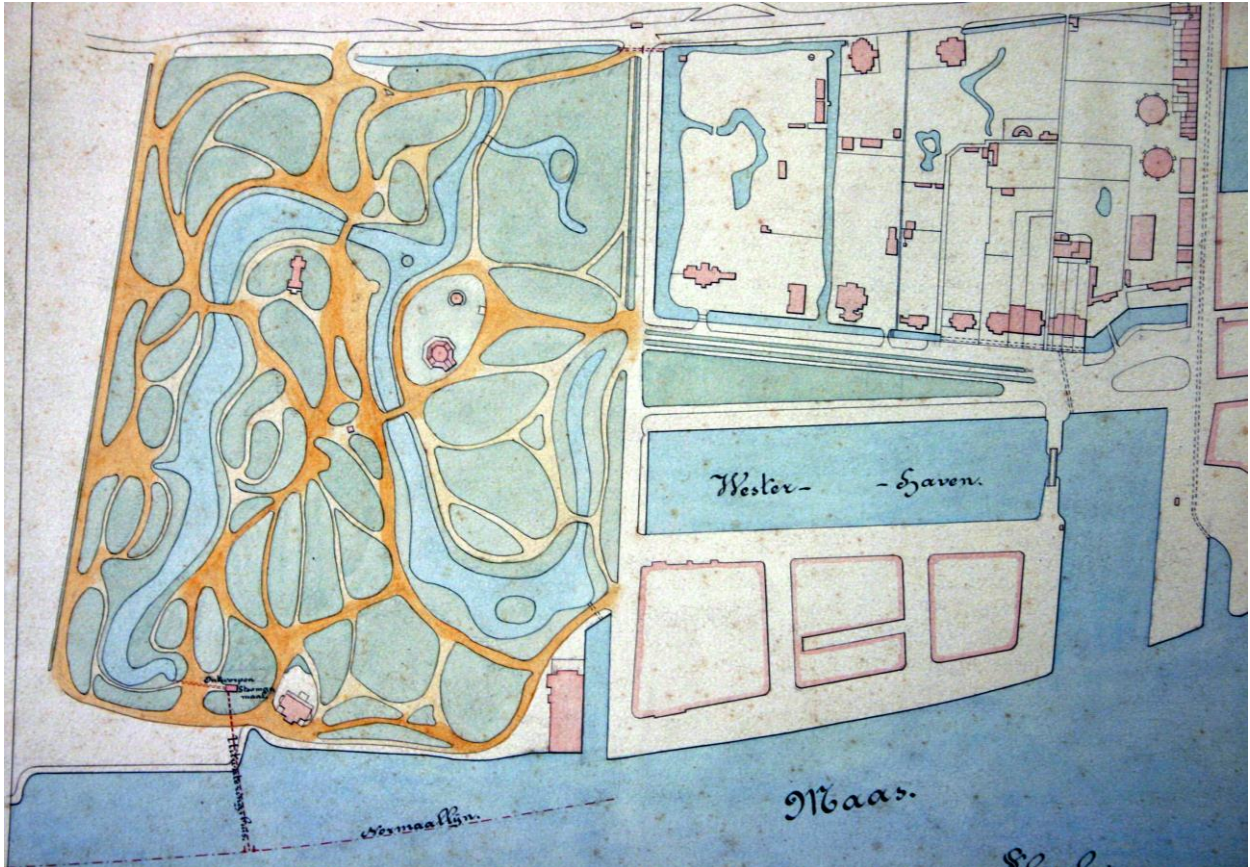
Een globale en een gedetailleerde tekening laten zien hoe de oude paden verlegd moesten worden.

Het plan wordt slechts zeer gedeeltelijk uitgevoerd. Er wordt maar een deel van de verbindende vijver gegraven, waardoor het huis kan blijven staan en de twee vijvers los van elkaar blijven liggen. Ook de slingersloot blijft liggen.

Omdat de archiefstukken van na 1864 niet bekeken konden worden kon niet worden nagegaan wie het ontwerp voor samenvoeging heeft gemaakt. Verondersteld wordt wel dat het is het getekend door de gemeentelijke tuinarchitect D.G. Vervooren. Evenmin is duidelijk waarom het plan maar gedeeltelijk is uitgevoerd, wanneer die gedeeltelijke uitvoering heeft plaatsgevonden en of Louis Paul Zocher daarbij een rol heeft gespeeld.

1886 niet gesigeneerd plan voor samenvoeging van het Park en de Heuvel (plan 6).
Getekend door de gemeentelijke tuinarchitect D.G. Vervooren (naar tekenstijl van Zocher) en G. de Jongh, directeur Gemeentewerken.

1886 plan voor het Park, met aan het zuidoende van de vijver op de Heuvel een stoomgemaal

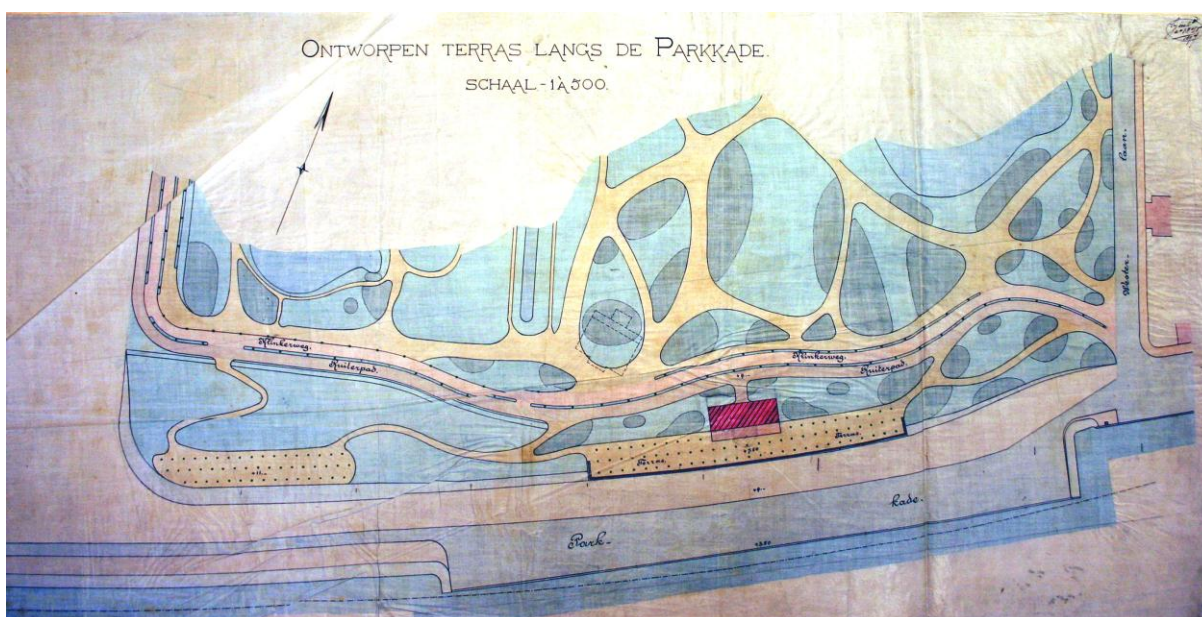

Het stoomgemaal (1886) is niet gebouwd

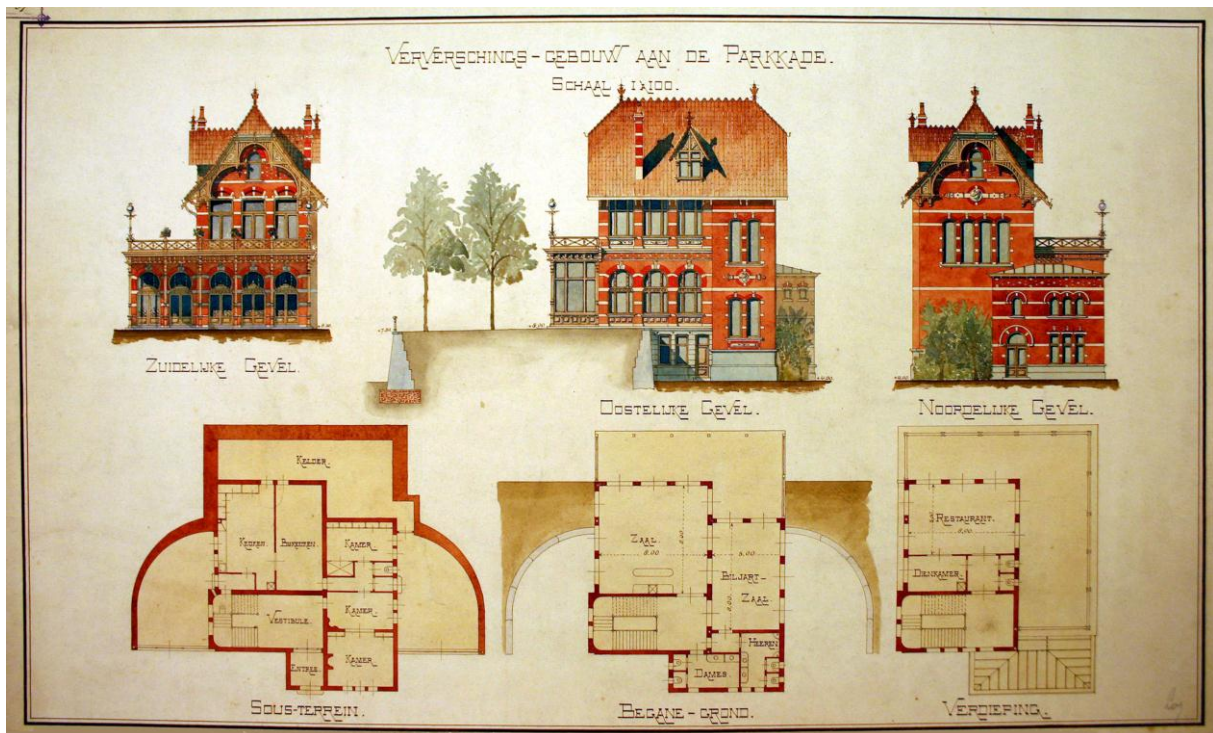

Detail uitvoeringskaart 1886, bestaand in rood

In 1890 wordt de Parkhaven aangelegd en in 1895-96 de Katendrechtse haven. Zo komt grond beschikbaar voor aanleg van de dijk ten westen van het Park en het ophogen van de dijk langs de Maas. Daardoor zou men vanaf café Niessingh geen uitzicht over de dijk meer hebben. Dan wordt een nieuw verversingsgebouw ontworpen met een terras boven op de dijk. Dit café-restaurant met de toepasselijke naam Bellevue verschijnt in 1897-98. Aanvankelijk liggen op de dijk twee afzonderlijke terrassen met bomen. Het westelijke, terras, dat het hoogste is, is 'de Bult van Gerrit de Jongh'. Het oostelijke terras is het terras van Bellevue. Al vóór 1910 zijn beide terrassen met elkaar verbonden tot één geheel. Aan de verschillende hekken is hun verschil in ontstaan echter nog steeds zichtbaar. In 1974 wordt Bellevue gesloten en in 1975 brandt het gebouw af. Het huidige restaurant Parkheuvel staat niet midden voor het voormalige terras van Bellevue maar ten westen daarvan, in het midden van de lengte van de dijk langs de Parkkade.

1897 niet gesigneerd, ontwerp van terrassen, die nog niet met elkaar zijn verbonden. De zwemschool (rechtsonder) is verdwenen en de grond bij het park getrokken. De Heuvellaan onder de dijk wordt als een roze, bestrate weg aangegeven, met een groene berm met bomen in het midden. De paden van het park zijn geel, de kleur van zand.

1897 Ontwerp voor Bellevue, verversingsgebouw aan de Parkkade

Het terras van Bellevue, met een ijzeren railing langs de rand

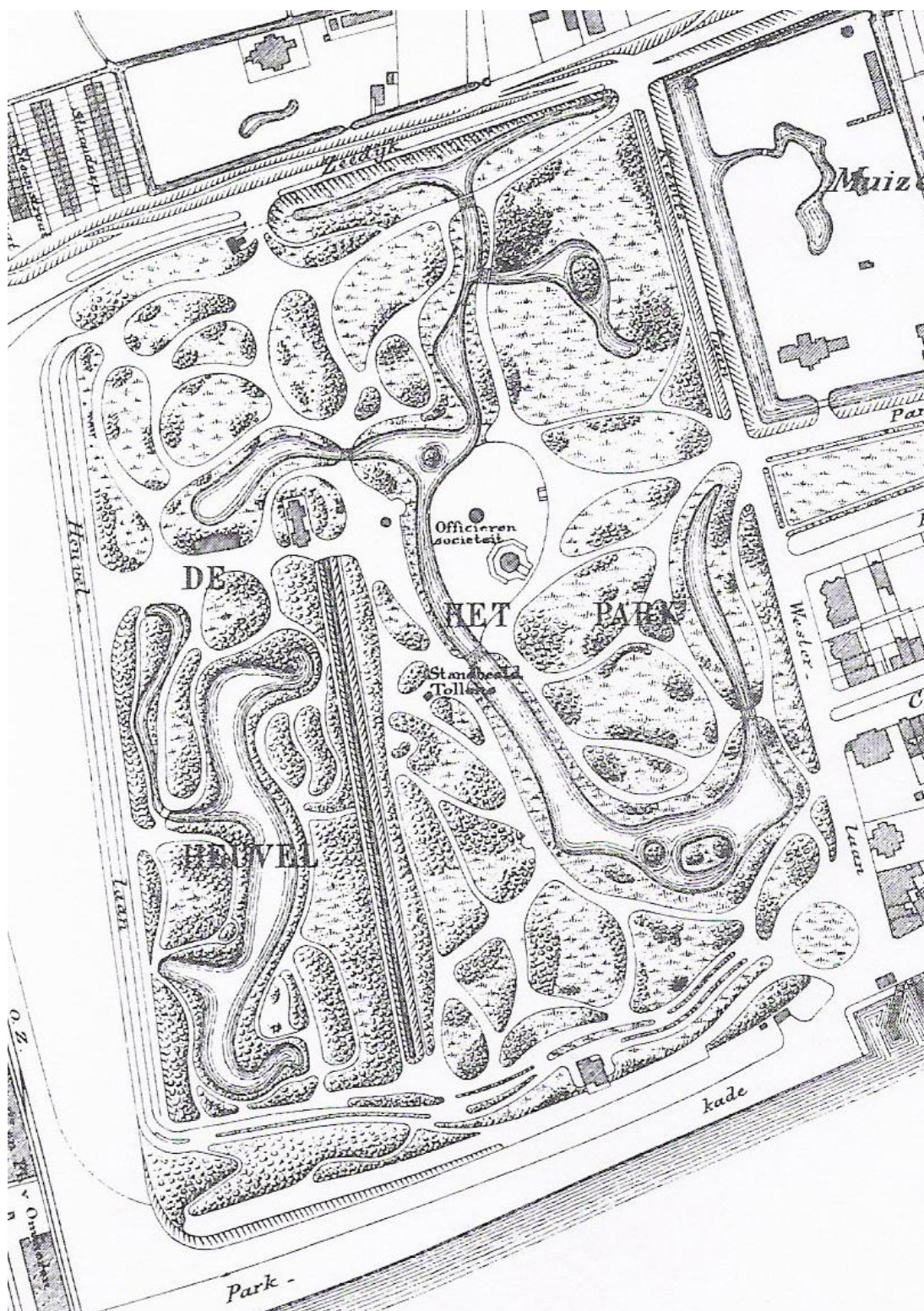

Het terras van de Bult, met houten balustrade en parkbanken

2.5 Wijzigingen 1900 tot 2006

2.5.1 1900 tot 1950

De stadsplattegrond van vóór 1910 laat zien wat er dan is aangelegd. Omstreeks 1900 zijn Park en Heuvel grotendeels verenigd. Een deel van de oude scheisloot ligt echter nog steeds als een barrière in het park.

Vóór 1910, detail van de Stadsplattegrond van Rotterdam.

Ca. 1910 Zuidoosthoek park, keercirkel van de tram om het bloemperk

2006 Het toegangshek gezien vanuit het park

Op de plaats van de voormalige zwemschool komt het eindpunt van tramlijn 1 met een keercirkel om een sierperk. Het verenigde park krijgt aan de Westzeedijk in 1908 een fraai, hoog toegangshek met stenen pijlers die schilden hebben van een nog onbekende schenker. Bij de toegang is op de kaart (p.25) een klein gebouwtje getekend. Volgens de legenda is dit een politiepост.

Er volgen nog meer bouwwerken. In 1912 wordt het oude sociëteitsgebouw vervangen door een nieuw en groter gebouw op dezelfde plaats. In 1914 wordt een kleine houten kerk afkomstig van de wereldtentoonstelling in Oslo (1913) geplaatst op de noordwest hoek van de Parkhaven en Westzeedijk. In 1937, wanneer de Maastunnel wordt gebouwd, wordt de Noorse kerk naar zijn huidige plek naast de hoofdtoegang verplaatst (de plaats van de politiepост). De lighal voor TBC patiënten wordt aan de noordkant van het park gezet (ca 1927), waar patiënten tegelijk van de zuiden zon en het uitzicht in het park kunnen profiteren. Een toiletgebouw (1931), later gebruikt als bibliotheek, heeft ook enige tijd in het park gestaan. Het is tijdens de Floriade van 1960 nog aanwezig.

In 1931 wordt de officieren sociëteit een openbare theeschenkerij en kinderspeeltuin. Daarmee verandert ook de omgeving van het gebouw. De muziektent is op een onbekend tijdstip afgebroken. Na de Tweede Wereldoorlog heet de gelegenheid achtereenvolgens Casino de Paris, popcentrum Parkzicht en nu weer café-restaurant Parkzicht.

Tijdens de bezetting van 1940-45 blijft het Park relatief ongeschonden omdat het voor burgers moeilijk is om de dikke oude bomen om te hakken voor brandhout. Er vallen wel brandbommen die het Noorse kerkje treffen.

Grotere schade richt de overstromingsramp van 1953 aan. Hierna wordt de Schielandse dijk opgehoogd tot de huidige Westzeedijk. Of een deel van de door Zocher omgevormde sloot langs de voet van de dijk hierbij wordt gedempt of dat dat later is gebeurd, is niet duidelijk.

1953 Overstromingsramp. Het Park blijft een jaar lang onder (brak) water staan, waardoor veel oude bomen sterven.

Verlichte fontein tijdens de E55, foto in het Gemeentearchief Rotterdam

De Euromast werd gebouwd voor de Floriade; muurtjes van open betonblokken werden algemeen gebruikt op de Floriade, foto in het Gemeentearchief Rotterdam

2.5.2 1950 tot nu

Na de oorlog worden enkele grote tentoonstellingen in het park gehouden, waarbij veel zorg wordt besteed aan de architectuur. Rotterdam wil tonen dat het een stad is, die voorop loopt in moderne techniek en vormgeving. Hoewel de tentoonstellingen tijdelijk zijn, hebben ze wel invloed op het park: door grotere en kleinere aanpassingen van de aanleg en de toevoeging van nieuwe elementen, maar ook door schade die ze veroorzaken.

Ahoy 1950 is een havententoonstelling. Het 37 ha grote expositieterrein strekt zich uit van de Museumtuin naast het museum Boymans van Beuningen tot de Parkkade, waar scheepsonderdelen worden geëxposeerd. De grootste tentoonstellingshal wordt aan de noordkant van de Westzeedijk geplaatst. Die wordt overspannen met een wandelbrug. In het park worden allerlei tijdelijke gebouwtjes geplaatst en ook de bestaande gebouwen van de Heuvel worden gebruikt. Het idee om een grote hal te bouwen over de nog immer aanwezige grenssloot tussen Park en Heuvel, wordt niet uitgevoerd.

Dit gebeurt vijf jaar later wel voor de E55, een tentoonstelling over energie. De sloot wordt gedempt en twee lange hallen met dwarshallen, worden in de vrijgekomen ruimte geplaatst. De behoefte om de tentoonstelling groots te ontwerpen wordt nu bevredigd. Het boek "Evenementen in Rotterdam" vermeldt bij een foto van een hoge kraan in een exotisch landschap: "Tussen de paviljoens van de afdeling Ruimtevaart stond een 60 meter hoge kraan, die langzaam omhoog draaide, terwijl het publiek in open wereldgondels omhoog werd gehesen. De paviljoens van deze afdeling waren ontworpen door de architect J.B. Bakema in samenwerking met kunstenaar Karel Appel. In het bizar ingerichte maanlandschap was een 'teken' van de kunstenaar Constant Nieuwenhuys geplaatst."

Voor de E55 worden verschillende restaurants in het Park gebouwd. De tentoonstelling is ook aanleiding om het herenhuis van De Heuvel te restaureren. Het staat sindsdien als 18de eeuws bakstenen huis, zonder licht gepleisterde gevels, in een 19de eeuw landschapspark. Vijf jaar later, in 1960, is het Park weer centrum van een groots evenement: de Floriade. Waren voorheen technische onderwerpen het tentoonstellingsthema, nu gaat het om tuinbouw en tuinarchitectuur. Men wil de Floriade benutten om het verwaarloosde en tijdens de voorgaande tentoonstellingen 'gemaltraiterde' Park een flinke opknopbeurt te geven en er, uitgaande van het bestaande ruimtelijk ontwerp, weer een gevarieerd en aantrekkelijk park van te maken.

In 1958 en 59 worden de plannen getekend. Ontwerpers zijn de landschapsarchitecten J.T.P. Bijhouwer en M.J. Vroom. Wegens onenigheid met de gemeente verdwijnt Bijhouwer echter na het indienen van een hoofdopzet van het toneel².

De meeste elementen die worden bedacht zijn bedoeld als tijdelijk, maar een aantal is bestemd om te blijven, ter verrijking van het Park. Zo wordt de lange loze ruimte van de gedempte grenssloot omgevormd tot een rododendron vallei (2 verschillende ontwerpen 315/289). Verder wordt in de westrand van het park een eigentijdse heemtuin aangelegd naar een ontwerp van C.P. Broerse en voor het 18^e eeuwse huis de Heuvel een tuin in bijpassende 18de eeuwse stijl naar een ontwerp van J.H.R. van Koolwijk. In vereenvoudigde vorm is deze 18de eeuwse tuin nog aanwezig. De heemtuin is als gevolg van bezuinigingen verwilderd.

Als grote publiekstrekker wordt naast het Park de Euromast gebouwd (ontwerpen H.A. Maaskant). Vanaf deze uitkijktoren hebben de bezoekers uitzicht over de stad en de havens maar ook over het Park met zijn kleurrijke bloembollentapijten bij het Noorse kerkje en de vele andere bloemenvakken. Het idee van de bloemperken is bewaard gebleven in het enorme bloemperk bij de noordwestelijke entree.

Er zijn expositieonderdelen met een vormgeving die is aangepast aan de gebogen lijnen van het Park, zoals de bloemtapijten, maar ook veel rechtlijnige tentoonstellingsvakken. Voor de aanleg daarvan worden enkele paden rechtgetrokken en enkele nieuwe rechte paden aangelegd. Hoewel de opzet is, om na afloop van de tentoonstelling het oude padenstelsel te herstellen, blijven enkele veranderde en nieuwe paden liggen.

² mededeling Gerrie Andela

Er worden voor de Floriade ook jonge bomen aangeplant, maar waarschijnlijk wordt het bomen assortiment hierdoor niet veel exotischer, zoals door sommige auteurs wordt verondersteld. (Zie hoofdstuk 3 over het door de Zochers toegepaste beplantingsassortiment) (Om precies na te gaan welke bomen van de Floriade dateren, is nader onderzoek van de plannen nodig.)

Sinds 1977 maakt het Park deel uit van het Beschermd Stadsgezicht Scheepvaartkwartier. Het Park is dan 125 jaar oud. Op grond van deze aanwijzing wordt een beschermend bestemmingsplan voor het gebied van toepassing.

Fenomena ten slotte is een tentoonstelling in 1980 over natuurkundige fenomenen. De opbouw van deze tentoonstelling, waarbij zware kranen en vrachtwagens worden gebruikt en damwanden in de grond worden geslagen, blijkt na afloop veel schade te hebben veroorzaakt, niet alleen aan de fundering van de paden en het drainagesysteem maar ook aan de bomen. Veel bomen met een beschadigd wortelstelsel gaan dood.

Twintig jaar na de Floriade is er dus opnieuw reden om plannen te maken voor verbetering van de fysieke kwaliteit van het Park. In 1983 neemt de gemeente zich voor een beheersplan te maken en in 1984 wordt besloten een restauratieplan op te stellen. Het herstel- en beheersplan van de dienst Stadsontwikkeling, waarvoor de opstellers gebruik maken van de dan beschikbare onderzoeken naar de aanleggeschiedenis van het Park, is in 1987 gereed. Maar de praktijk is weerbarstig, misschien nog wel meer dan 130 jaar eerder. Terwijl in de loop van de jaren steeds meer door de Zochers geplante bomen sneuvelen, worden niet alle wenselijke maatregelen (goed) uitgevoerd en leidt het plan niet tot herstel van het Park in oude glorie.

(De huidige situatie van het park wordt besproken in hoofdstuk 5).

De status van beschermd stadsgezicht blijkt niet voldoende bescherming te bieden aan het Park. Mede daarom doet in 2004 de Nederlandse Tuinenstichting een verzoek aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen het Park te Rotterdam aan te wijzen als beschermd monument. Het park heeft een voorbescherming Rijksmonument gekregen.

2.6 Samenvatting van aanleg en veranderingen

In 1851 werd de grond aangekocht. Toen het slachthuis niet doorging, werd al snel besloten een wandelpark aan te leggen. Het eerste plan van Zocher dateert van 14 april 1852. Najaar 1852 en voorjaar 1853 werd het eerste deel van het park aangelegd. In juli 1853 kreeg het plantsoen de naam Het Park.

De aanleg was begonnen met een weg naar het centrum van het park, naar het gebouw dat werd bestemd voor de Herensociëteit. Het oude, bouwvallige huis werd afgebroken en in 1855 werd een nieuwe 8-kantige sociëteit gebouwd in het hart van het park.

Na overeenstemming over de uitzichten vanuit Schoonoord (1855) kon de Kievitswei worden ingericht met een pad langs de vijver en enkele struik- en boomgroepen langs de randen. Van februari 1856 tot april 1857 werd de dijk aangelegd en het deel van het park dat daaraan grenst. Pas in 1860 werd de huur van de blekerij opgezegd en kon het deel binnen de vijver ten zuiden van de sociëteit worden aangelegd, in 1862-1863. Ook kreeg de Kievitswei eindelijk de inrichting van beplanting zoals die bedoeld was. Toen was het Park voltooid, dat wil zeggen dat in 1863 de helft van het huidige park klaar was (foto p.16).

De andere helft werd aangekocht in 1875, toen de buitenplaats de Heuvel in een villapark veranderd dreigde te worden. Op de Heuvel was ongeveer een tien jaar eerder een grote landschappelijke vijver aangelegd..Het duurde tot 1886 voordat een plan van vereniging van beide parken werd getekend. Alle paden zouden enigszins verlegd moeten worden en het herenhuis afgebroken om plaats te maken voor een verbindende vijver. Zoals bekend is het huis niet afgebroken en liggen er in het Park twee grote vijvers in landschapsstijl, los van elkaar. Ook de paden zijn toen niet verlegd.

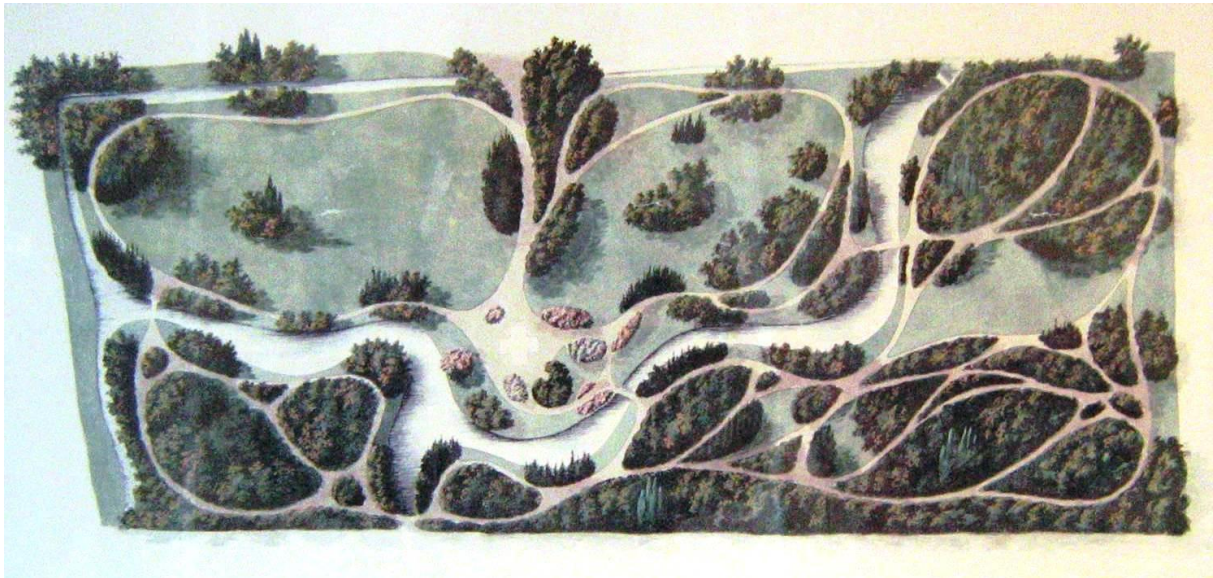
Inmiddels was, behalve de besloten sociëteit, ook een openbaar café in het park gezet. Toen de dijk moest worden verhoogd, had dit café geen uitzicht meer en werd het vervangen door cafe-restaurant Bellevue op de dijk (1897). Dat moest op zijn beurt in 1975 plaats maken voor het huidige restaurant Parkheuvel, dat iets ten westen van zijn voorganger ligt.

Na 1900 zijn toegevoegd: de Noorse kerk, een TBC paviljoen (nu gemeentewerf). Het Zwitsers chalet van 1955 kan men ook beschouwen als een toevoeging aan het Park.

Aan de Floriade is de aanwezigheid van de 18de eeuwse tuin voor het herenhuis te danken. Tevens werd toen de rododendronallee aangelegd over de voormalige grenssloot tussen Park en Heuvel. Deze was pas in 1955 gedempt. Daarmee was een groot grasveld ontstaan vóór het koetshuis, dat aanvankelijk op de rand van het terrein van de Heuvel stond. Voor de Floriade werd ook een heemtuin aangelegd rond de oude slingersloot van de Heuvel.

Het gehele park kwam in fasen tot stand:

1851-1853	toegang vanaf de Kievitsdijk en deel rondom de sociëteit
1856-1857	dijk en park daarlangs en Kievitswei
1861-1863	voormalige bleek: schiereiland waar de vijver omheen ligt
1875	toevoeging van buitenplaats De Heuvel met grote vijver.
1886-1900	graven van verbindende water achter het Herenhuis van de Heuvel, verhoging dijk, aanleg Heuvellaan (deels Baden Powellaan) en bouw café Bellevue met terras op de Maasdijk.
Omstreeks 1900	was het park compleet.
1960	Floriade: aanleg 18 ^{de} eeuwse tuin, rododendronallee en heemtuin.

Eerste ontwerp, 14 april 1852 met flap over de Kievieteweide, vergelijk Zocher tekening p.8 (foto van kopie in het Heerenhuis)

3. STIJLANALYSE VAN DE ZOCHER-AANLEG

Aangezien minstens de helft van het huidige park door vader en zoon Zocher is aangelegd en mogelijk ook de Heuvel, is er reden om hun stijl van ontwerpen nader te bezien.

3.1 De landschapsstijl op haar hoogtepunt

In de landschapsstijl streefde men naar het imiteren van het ideale (natuurlijke) landschap en aangezien er in de natuur bijna geen rechte vormen voorkomen, zo meende men, waren ronde vormen de enige juiste die toegepast konden worden. Paden werden daarom gebogen en waterpartijen en perken kregen afgeronde contouren. Het reliëf werd bewerkt tot fraaie onregelmatige glooiingen en ook de beplantingen moesten lijken op natuurlijke begroeiingen of beplantingen uit een idyllisch agrarisch landschap. Rechte lijnen kwamen alleen voor als het een gebouw betrof, een tuinmuur of een in het ontwerp ingepast bestaand element.

Om de illusie te scheppen dat men niet in een park reed of wandelde maar in het onbegrensde landschap, werden harde, zichtbare grenzen met de omgeving vermeden en gebruikte men ronde, uit het zicht weg buigende lijnen. Verder zorgde men voor uitzichten naar het landschap buiten het park. Het zicht werd gericht op fraaie elementen, zoals mooie panden, kerktorens, molens en beplantingen in tuinen. Lelijke zaken werden juist aan het zicht onttrokken door er in het park boomgroepen voor te planten.

Voor de beleving van een landschapspark was de rondwandeling over de paden essentieel. Men liep dan door en langs een serie driedimensionale taferelen die als schilderijen waren opgebouwd. Ze kenden contrasten in licht, kleur en vorm en een voor-, midden- en achtergrond. Het belangrijkste gezichtspunt van een tafereel werd veelal gevormd door een bijzondere en opvallende boom(groep), een gebouwtje of een ander element. Afwisseling in taferelen en verrassing waren belangrijk. Dikwijls had een park een hoofdpad en allerlei smalle paden die daarvan vanaf leiden en weer terug. Zo kon men vrijelijk 'rondwalen' en het park steeds anders zien.

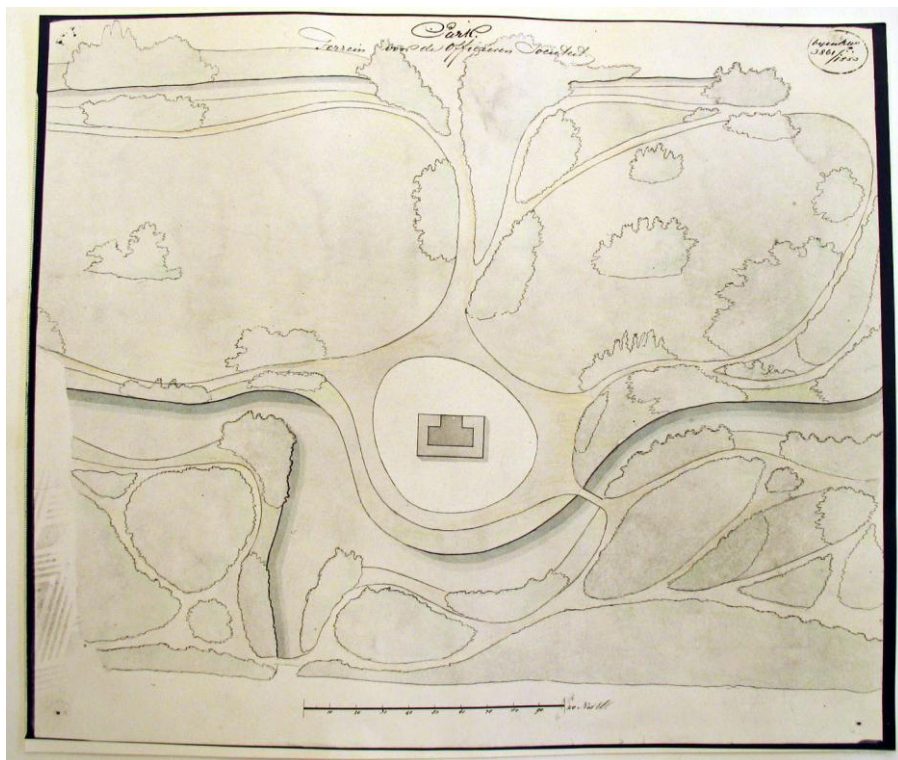
De landschapsstijl maakte verschillende fasen van ontwikkeling door. De vroege landschapsstijl is nog aarzelend, met veel kleine elementen en grillige vormen, in de late landschapsstijl zijn de ontwerpen vaak meer sjabloonmatig en neigt men naar het weer gebruiken van geometrische vormen (gemengde stijl). Jan David Zocher jr. en Louis Paul Zocher zijn vertegenwoordigers van de 'volle' landschapsstijl.

3.2 Jan David en Louis Paul Zocher

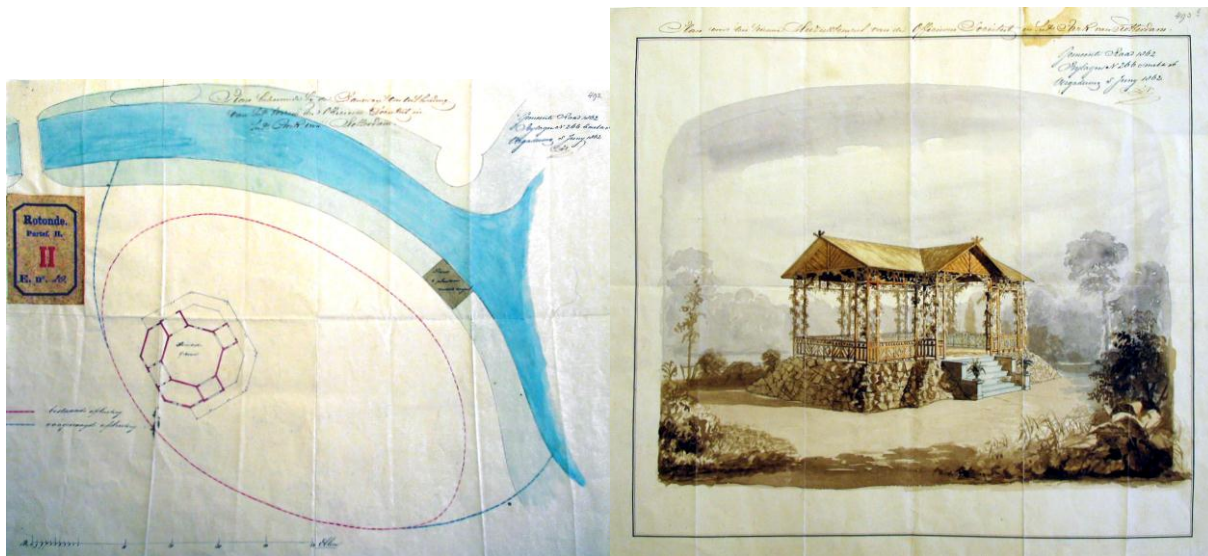
Jan David Zocher jr. (1791-1870) werd geboren te Haarlem, de stad en omgeving waar zijn vader Johann David en grootvader J.G. Michael al vele parken en buitenplaatsen hadden gemoderniseerd. Hij zal van hen veel geleerd hebben, maar ontwikkelde na een leerperiode in Parijs en Rome zijn eigen stijl. Terwijl vader en grootvader ontwierpen in de vroege landschapsstijl, gekenmerkt door kleine vormen, ontwierp. Zocher jr. in een ruimere, grootsere stijl, die later veel werd nagevolgd.

Jan David Zocher jr ving zijn carrière aan met een reeks ontwerpen voor stadswandelingen te Haarlem (1821,1822), Utrecht (vanaf 1829) en Amersfoort (1836). Voor Prins Frederik ontwierp hij in Wassenaar huis en park van de Paauw (ca 1840). Toen hij in 1851 aan het Park van Rotterdam begon was hij dus al een ervaren architect. Het Park was overigens niet zijn eerste of enige bemoeienis met de groenaanleg in deze stad.³ Reeds in 1844 was de correspondentie van J.D. Zocher jr. met de Gemeente Rotterdam begonnen over de aanleg

³ De eerste ontwerptekening van J.D.Zocher jr voor het Park (Zocher 1,p.7) is niet gesigneerd, noch gedateerd, maar past bij de aanbevelingsbrief van 14 april 1852

1853 Vermoedelijk L.P. Zocher, "Terrein voor de officieren sociëteit" De vorm van de sociëteit is nog onbekend. De Kieviedijk ligt boven, het noorden links (gemeentearchief 3861/1853)

5 juni 1862 vergroting societeits terrein en plek (bruine rechthoek) voor "muziektempel", plattegrond niet gesigneerd en ongesignde tekening tempel, vermoedelijk door J.D. Zocher jr.

van de Nieuwe Plantage als werkverschaffingsproject tussen 1845 en 1848.^{4 5} In 1853 was Zocher als projectontwikkelaar bezig met een villapark bij de Nieuwe Plantage aan de andere kant van de stad en in 1856 volgde een ontwerp voor de Diergaarde. Louis Paul Zocher (1820-1915) was de zoon van Jan David. Hij ging na zijn opleiding met zijn vader samenwerken. Bij klanten werd hij de eerste jaren door zijn vader geïntroduceerd. Na de dood van zijn vader werkte hij alleen verder. Louis Pauls ontwerpstyl onderscheidt zich nauwelijks van die van Jan David.

De Zochers waren meesters in het maken van ruimtelijke ontwerpen met verrassende uitzichten en veel contrasten. De belangrijkste contrasten waarmee ze werkten waren: open-gesloten, licht-donker, ver-nabij, hoog-laag, groep-solitair, beeld-spiegelbeeld, gebouwnatuurlijk element.

De terreinen waarop ze hun ontwerpen moesten maken waren doorgaans niet zo gemakkelijk om te vormen tot bevallige landschappen. Meestal was er nauwelijks natuurlijk reliëf (dijken en bolwerken zorgden wel voor bruikbare hoogteverschillen) en vaak kregen ze te maken met een bestaande geometrische inrichting met rechte elementen zoals sloten. Door slim om te gaan met de mogelijkheden van het terrein, wisten ze toch veel effect te bereiken.

3.3 De tekeningen voor het Park nader bezien

Mag de ontwerpstyl van Louis Paul zich niet duidelijk onderscheiden van zijn vaders werk, zijn tekenstyl is wel anders. De tekeningen voor het Park geven dan ook aanwijzingen voor een taakverdeling in de firma JD en LP Zocher tijdens de verschillende fasen van ontwikkeling van het park.

Vermoedelijk heeft de vader de fraai gekleurde presentatietekeningen gemaakt (in waterverf) en Louis Paul de meer gedetailleerde plattegronden van de Kievitsweide getekend (in pen), de tweede met zichtassen vanaf het huis Schoonoord. De eerste ontwerp-presentatietekening voor het Park uit 1852 (Zocher 1), de belangrijkste om het project een kans van slagen te geven, werd door de vader-expert gemaakt, maar niet gesigneerd of gedateerd. Het is een fraaie, tekening in kleur zoals we er meer van J.D. Zocher jr. kennen. De tekening suggereert een vogelvluchtperspectief maar is niet realistisch georiënteerd, want de schaduwen vallen zo dat de zon in het noord-oosten schijnt.

De tekening moet gezien worden als de presentatietekening van een concept, niet als een exact ontwerp, dat precies zo diende te worden uitgevoerd.^A Hij geeft een goed beeld van de algemene ontwerpprincipes van de Zochers en hun bedoelingen voor het Park in het bijzonder. Latere ontwerpen door J.D. Zocher van delen van het plantsoen komen overeen in stijl.

De tekening van een deelproject, (Zocher 2, p.11) voor het terrein van de officieren sociëteit, is een eenvoudiger tekening in grijstinten met zeer globaal aangegeven bosjes. Dit lijkt getekend door de nog minder geoefende hand van de zoon. De volumes van de bosjes en open ruimten zijn identiek, behalve in de Kievitsweide. De zoon kopieert in deze tekening de vader. Het bijschrift "Park, Terrein voor de officieren Sociëteit" is er vermoedelijk later door de vader bij geschreven, deels over de tekening heen.

⁴ H. Helmink-Habes, Zakelijk talent, de Firma Zocher en de ontwikkeling en financiering van het stedelijk groen in Rotterdam, 1844-1864., Tuinkunst 3 p.95-120.

⁵ Het plan voor de Nieuwe Plantage uit 1844 is niet meer terug gevonden; een plan voor de Oude Plantage wel, gedateerd 1845

Dan is er nog de ongedateerde en niet gesigioneerde presentatietekening, die vermoedelijk omstreeks 1861 door Louis Paul is getekend. Dit is net als de eerste tekening van Jan David Zocher een perspectivisch getekend plan, maar het perspectief is omgekeerd, zodat de zon in het zuidwesten staat. Dit bemoeilijkt enigszins de vergelijking met de eerste tekening. De derde presentatietekening, gedateerd 8 aug. 1861 (Zocher 3, p.15) lijkt in tekenstijl weer van Jan David Zocher jr. te zijn en is niet nauwkeurig nagevolgd in het beplantingsplan. De laatste fase van het werk wordt snel door vader Zocher afgehandeld.

3.4 Ingrediënten van het ontwerp

Reliëf

Hoewel J.D. Zocher veel grond liet aanvoeren en een vijver liet uitgraven, kent het Rotterdamse park maar weinig reliëf. De opgeworpen heuveltjes legde hij wel op strategische punten in het padenstelsel, zodat de bezoeker, zittend op een bankje onder een boomgroep of een solitaire boom vanaf de 'hoogte' kon uitkijken. De hoogteverschillen zullen sinds de aanleg wel verminderd zijn door het inklinken van de grond.

Het meeste reliëf was beleefbaar langs de oevers van vijvers en op en naast de dijken. De grootste hoogte vormt de dijk langs de Maas, die door Zocher werd aangelegd als onderdeel van het park. Vanaf die dijk wilde hij uitzichten naar buiten maken, maar ook naar binnen, het park in. Hij gebruikte de vormgeving van de dijk zelfs als argument om reeds bij het aanleggen daarvan een (vervolg)opdracht voor het park te hebben; *in overweging gevende dat het hier geen gewoon dijkwerk is, maar deze waterkering door bevallige vormen en aangename glooyingen veel tot het goede effect moet medewerken en eigentlijk onafhankelijk is van het werk van aanleg.*⁶

De dijk langs de Maas werd na de eerste aanleg twee keer verhoogd en tenslotte werd het talud grotendeels ingeplant. Aan de westzijde van Parkheuvel is echter nog een fraaie glooiing met schuin omhoog lopende struikengroepen goed te zien.

De Kievitsdijk en de dijk langs de Baden Powelllaan werden als gewone dijken aangelegd, met rechte taluds en met iepen (Baden Powellaan nu linden) daarop. Toch waren ook dit wandeldijken waar vanaf zichten in het park waren bedacht.

Vanaf de bestaande Schielandse dijk, een belangrijke doorgaande weg en veel gebruikt voor recreatieve tochtjes (ter hoogte van het Park lag aan de andere kant van de dijk een boerderij waar men melk kon drinken), ontwierp Zocher ook inkijkjes in het Park.

3.4.2 Water

De vorm van de vijver wekt de indruk van een vrij slingerende beek, het ideaal in de landschapsstijl. Het water varieert in breedte, maar niet zodanig dat er grote verschillen in effect door worden bereikt. De Zochers achtten het Park kennelijk te klein om de illusie van een meertje te willen ontwerpen. Met de brede Maas aan de zuidzijde van het park was het maken van een brede waterpartij natuurlijk ook niet nodig.

Het natuurlijke aspect van de vijver wordt nog verhoogd door overhangende boomkronen. Het begin en eind van het water wordt verstopt in (bron)bosjes zodat de vijver ogenschijnlijk geen einde heeft.

Het water speelde een belangrijke rol in het ontwerp. Als ruimte om vanaf de oever of vanaf een brug over uit te kijken, naar een fraaie plek aan de overkant, zoals bijvoorbeeld een holle oever met fraaie bomen of een in het water spiegelend bolgelegen bloemperk. In variatie op

⁶ NSA notulen 1856, inv nr 45, stuk 54b no. 3682, Haarlem, 5 dec. 1855, Brief van Zocher aan B en W te Rotterdam, verz. 31 jan. 1856

de grasvelden is het water ook een fraai spiegelvlak waarin eilandjes, bomen, bruggen en wolkenluchten worden gespiegeld.

De bruggen waren uitzichtspunten maar ook bijzondere elementen die onderdeel waren van een tafereel. Belangrijk was dat ze allemaal verschillend waren en voor verschillende sferen zorgden. Nu zijn alle bruggen in het park hetzelfde, op een enkele rustieke brug in het heemtuingedeelte na, maar oude foto's laten eenvoudige, smalle bruggetjes van hout zien naast brede massieve bruggen van wit gestucte baksteen. De Zochers waren architecten die ook zelf ontwerpen voor bruggen maakten. In het gemeente archief bevinden zich ook ontwerpen van hun hand voor bruggen in het Park. Niet duidelijk is in hoeverre zij ook de bruggen mochten maken en wanneer ze zijn vervangen.

Paden

Zoals een natuurlijk pad de glooiingen in het terrein volgt, en breder en smaller wordt, zo deden dat ook de door Zocher aangelegde paden in het park. Waar de wegen of paden op elkaar aansloten, werden ze verbreed zodat een soort pleintje ontstond. Daarin werden soms bomen geplant. Deze kruispunten laten zich goed vergelijken met de ruime kruispunten van onverharde wegen in het agrarische landschap.

Niet op alle tekeningen is een duidelijk onderscheid tussen hoofdpaden en zijpaden, maar wel op de tekening van L.P. Zocher.

De paden waren gemaakt van puin, met een laag zand en dan grind daarover.⁷ Het hard maken van de paden noemde hij ook wel het *macadamiseren van rijwegen*.

In het door Zocher ontworpen Singelplantsoen van Amersfoort lagen er gootjes langs het pad, die het pad markeerden en het regenwater lieten afstromen. In Utrecht waren die er ook maar daar is door de verschillende ophogingen niets meer van te herkennen. Of de paden in het Park oorspronkelijk een dergelijke kantopsluiting hadden, is niet bekend.

⁷ het hard maken en bezanden van rijwegen en wandelpaden. Zocher 12 aug. 1861, Repertoire 1861, inv nr 2893.

Rode kastanje is gebruikt als solitaire boom

Twee Catalpa's hangend over het water

Sierkers

3.4.4 Bepantingselementen

Het bomensortiment

De Zochers gebruikten inheemse en veel in het landschap voorkomende soorten als hoofdsorten voor het vormen van grote groepen en bossages. Daarnaast pasten ze om schilderachtige effecten te bereiken ook (in hun tijd beschikbare) exotische soorten en bijzonder kweekvormen toe. Ze kozen bomen uit om hun bloei, hun geur, hun opvallende vorm en kleur. Vaak pasten ze combinaties van boomsoorten toe met contrasterende bladvormen en kleuren, maar ook combinaties van soorten die juist veel op elkaar leken. Ze waren zelf kwekers en gespecialiseerd in het planten van bijzondere, voor leken moeilijk herkenbare bomen zoals varenbeuk, eikbladige beuk en eikbladige els.

Bij de algemene soorten kan men denken aan iep, zomereik, linde, beuk, plataan, esdoorn, Canadese populier, Spaanse aak, moseik (geen Amerikaanse eik).

Het plantsoen van de singels van Utrecht werd bijvoorbeeld opgebouwd uit *boomgroepen van één of meer soorten*: Er waren grotere groepen van zomereiken, beuken, iepen, linden, en kleinere van kastanjes, platanen, robinia's, esdoorns. Elders gebruikten ze ook moeraseiken en zilverlinden in kleine groepen.

In het Park zijn nog veel oude zomereiken te vinden die zijn overgebleven uit (gemengde) beplantingsgroepen, Er zijn ook grote groepen platanen, essen en iepen.

Als bloeiende boomsoorten gebruikten ze (rode) paardenkastanje, pavia, robinia, trompetboom en bijvoorbeeld de pluimes vanwege zijn opvallende bloeiwijze. Om hun *opvallende vorm* worden Italiaanse populier, treures en treurbeuk toegepast. Treurwilg, zomereik, Haagbeuk, Spaanse aak of veldesdoorn en Moerascypres staan dikwijls aan het water. Bruine beuk en (bruine) esdoorn, Zwarte noot krijgen vaak een positie als solitair, gewone paardenkastanje en plataan minder dikwijls. Bijzondere boomsoorten was Zocher een specialist in: (een groep van 4 op de landpunt tegenover de societeit). Hongaarse eik, penseeleik en moseik worden gevonden op het voormalig grondgebied van de Heuvel. Iepen met dubbele stammen worden er diverse van gevonden in beide delen van het park.

Op de Heuvel staan 18de eeuwse eiken van meer dan 250 jaar oud. Deze werden in het landschapspark gebruikt. Destijds waren die bomen nog 'maar' 100 jaar, maar beter dan alles nieuw aan te moeten planten. Zo werd op de Heuvel ook een eikenstobbe van hakhout geïmiteerd in het boeket van gebundelde eikenstammen. Zij staan op een heel opvallende plek na binnenkomst via de hoofdentree aan de Westzeedijk, midden op het grote veld. Moerascypres, treurbeuk, gouden regen bij het Zocheriaanse koetshuis.

Abeel, bonte esdoorn, rode kastanje, bonte iep en berk worden geplant om hun *opvallende kleur*.

Om hun geur worden bv. balsempopulieren en diverse esdoorns, linden en robinia gekozen; waar bomen erg dicht bij huizen staan, robinia die geurt, fraai bloeit en veel licht doorlaat.

Japanse Honingboom is tevens een door Zocher gebruikte soort.

Ook werden *naaldbomen* toegepast. Donkere groepen zorgen voor afwisseling licht-donker, ze hebben een andere groeiwijze en een aantal soorten is wintergroen. Het gaat om soorten als sparren (douglas), dennen, larix, ceders, sequoia, thuja.

Het was van belang dat ook in de winter het park zijn vorm behield. Daarvoor werden wintergroene soorten gebruikt als hulst, taxus, rododendron en de al genoemde naaldbomen. Behalve taxus kunnen naaldbomen echter nauwelijks schaduw verdragen: ze gaan dood, of ze verliezen hun onderste takken. Van de naaldbomen is alleen de Moerascypres en taxus over.

Plantverband

Op enkele plaatsen kunnen de stammen van grote boomgroepen tot machtige zuilen uitgroeien, zodat een "kathedraaleffect" wordt bereikt. Het ideaalbeeld wordt gerealiseerd wanneer op een paar plaatsen licht kan binnendringen in de overigens vrij duistere ruimte. Ook worden bomen schuin in de oever geplant, over het water hangend; dit ter verhoging van het natuurlijk effect. Bij het Zwitsers chalet hing vermoedelijk al een wilg over het water, voordat het chalet er werd gebouwd. Het eiland heeft nog steeds een treurwilg schuin op de punt.

Er zijn heel veel verschillende vormen waarin bomen zijn geplant: rijtjes, lange groepen, cirkels, lange halve cirkels, drie bomen, vier bomen. Twee bomen bij elkaar langs het pad wordt veel gevonden bij beuken en platanen. Het plantverband moet steeds een natuurlijk karakter hebben; in de praktijk wordt echter wel degelijk rekening gehouden met allerlei kenmerken en eigenschappen, zoals de bladkleur in voor- en najaar, de bladvorm en -grootte en kroonvorm van bijeen geplaatste bomen. Standaardcombinaties zijn b.v. diverse esdoorns, diverse eiken, diverse kastanjes de 2 verschillende platanen, groene beuk-bruine beuk bij elkaar of beuk met robinia, of beuk met kastanje.

Boomvormen

In Zochers parken werden regelmatig *bomen in een cluster* in één plantgat gezet. Het meeste komt dat voor bij iepen (bij Sociëteit, langs de dijk van de Baden Powellaan). Dat is geen toeval. Op plaatsen die extra moeten opvallen, werden meerdere bomen in één plantgat gezet, die dan met elkaar vergroeiden en een extra brede kroon maakten. Het verschil met een afgezaagde boom die weer met meerdere stammen uitloopt, is gering. Waar de naden van de stammen tot in de grond doorlopen zijn het geclusterde bomen. Vooral bij linden is het onderscheid bijzonder moeilijk te zien.⁸

Allerlei ingrepen kunnen worden toegepast om bijzondere groeivormen te doen ontstaan: in de jeugdfase wordt b.v. de top uitgenepen zodat er een dubbelbrede kroon uit voortkomt. Of op iets latere leeftijd worden - bij voorkeur kastanjes en platanen - gekandelaberd. Uit landschapsarchitecturale overwegingen wordt speciaal aandacht geschonken aan bomen met een duidelijk verticale lijn, om bijzondere accenten te geven. Daarvoor zijn sparren en Italiaanse populieren bijzonder geschikt.

Boom- en heestergroepen

Vroeger kwamen meer heesters voor dan tegenwoordig. De levensduur van heesters en de wens tot 'sociale veiligheid' heeft het plantsoen van veel heesters ontdaan.

Onder boomgroepen op markante punten die zon krijgen, werden veel bloeiende soorten struiken en bomen toegepast, van gouden regen tot kerssoorten. In de verkoopcatalogus van Zochers kwekerij staan vele heesters.

Struikkamperfoelie (*Lonicera maackii*)

⁸ Dat Zocher de techniek van een boomcluster toepaste is bewezen op Rosendaal, waar van een ogenschijnlijke beuk drie stamkernen werden gevonden met de bast nog aan de binnenkant

Boomgroep met hoge en lage struiken

Hoewel ook wel bomen langs het pad kunnen worden geplant en de struiken daarachter, hebben de boomgroepen met ondergroei een kenmerkende opbouw:

- aan de rand lage struiken (tot maximaal 2 m)
- daarachter hogere struiken
- hoge bomen in het midden
- in het midden wintergroene bomen en/of struiken tussen de bomen.

Varianten op deze opbouw bestaan uit perken met verschillen in het aandeel van de genoemde beplantingssoorten, van alleen bomen met ondergroei zonder lage rand, tot een perk met alleen struiken of met alleen naaldbomen.

Wel is het steeds de bedoeling dat men niet door de boomgroepen met ondergroei heen kon kijken, ook niet in de winter. Ook dan moet de wandeling 'verrassend' zijn.

In de boomgroepen waaronder bloeiende sierstruiken ("Engels hout") behoren te staan, is dat alleen mogelijk indien voldoende licht vanuit de rand of tussen de bomen door valt. Dat betekent bij een plantvak van meer dan 10 meter breedte dat de bomen 10 meter uit elkaar moeten staan om de struiken eronder nog tot bloei te laten komen.

Boomgroep zonder onderbegroeiing

Op plaatsen waar ze dicht op elkaar staan, groeien bomen vooral in de hoogte en weinig in de breedte. Dit is het geval wanneer de plantafstand varieert tussen drie en zeven meter. Onder de kruinen ontstaat een donkere ruimte. Tussen de stammen door is vrij zicht op de omgeving. Dergelijke groepen bestaan met name uit eik, beuk of iep. Het is te donker onder de bomen voor een goede grasgroei.

Gras

Het grasveld was open kijkruimte, niet bedoeld om te betreden. Het doet mee in de ritmiek van open en gesloten. Gras op de glooiende hellingen geeft deze een heel speciaal accent. Het gras, dat aanvankelijk met de zeis werd gemaaid, had per seizoen verschillende kleuren vanwege de erin voorkomende kruiden.

Bloemperken

Bloemperken waren voor Zocher ondergeschikt aan de grote lijnen die hij voor ogen had. Op de ontwerptekeningen van Jan David komen we ze niet tegen. Louis Paul, tekende in het plan van ca 1861 (als hij tenminste die tekening maakte) drie ovale bloemperken, een rond en een langwerpige bloemperk vooral langs de vijver, zodat ze over het water vanaf beide oevers gezien konden worden. Vanaf circa 1870 worden bloemperken vermoedelijk frequenter.

Zwemschool in de zuidoosthoek van het park, tekening door Reyn Snoek, tussen 1858-1862

Een kiosk werd gebouwd, vermoedelijk bij het keerpunt van de tram aan de zuidhoek van het park

4 GEBRUIK VAN 1852 TOT NU

Het Park werd al in gebruik genomen voordat het feitelijk bestond. Toen de gemeente de buitenplaats van Valkenier in 1851 kocht meldde zich direct het Corps Muziekanten van de Schutterij voor het geven van muziekkuitvoeringen en de zomer erop mocht het publiek al op het terrein wandelen. Dit vooral op de 'lommerrijke plaatsen' aangezien men in de 19^e eeuw de zomerzon liever mijdde. Bruin worden was toen niet het ideaal.

De Zochers ontwierpen een wandelpark, maar al snel kwam het verzoek van enkele raadsleden om ook bereidbare wegen en bruggen te maken. Dat was aanleiding om onderscheid te maken tussen wandel- en rijwegen ofwel tussen bredere wandelwegen en smallere wandelpaden. Het aantrekkelijke van rijwegen in het park was dat men het park kon opnemen in de route van een rijtochtje te paard of met de koets. Het Park lag aan de stadsrand en wie het zich kon veroorloven trok regelmatig de stad uit, naar het platteland en naar de buiten de stad gelegen theetuinen en herbergen. (Overigens was niet iedereen een voorstander van koetsen in het park. Ze konden ook voor overlast zorgen.)

Het Park was zelf ook een trekpleister. Al in hun eerste globale plan stelden de Zochers in het hart van het park een gebouw voor om te verpozen en iets te gebruiken. De officierensociëteit, die werd gerealiseerd, was privédoel. maar kreeg al snel een openbare pendant in de vorm van het verversingshuis Niessingh. Tevoren was al gevraagd een horeca-tent te mogen opzetten, maar dat werd geweigerd. Een kiosk waar men limonade kon kopen werd ook gebouwd (1880), waarschijnlijk bij het tramplein, waar nog steeds een kiosk op de hoek van de Maaskade aanwezig is. Misschien stond er ook nog een kiosk op de pleinachtige ruimte ter hoogte van de officierensociëteit. Hier kon men als het ware op de tweede rang zitten bij concerten die aan de overkant van de vijver op het terrein van de sociëteit werden gegeven.

In 1931 werd het gebouw van de officierensociëteit openbaar en zijn hier achtereenvolgens uiteenlopende horecabestemmingen gevestigd geweest. Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, zijn er nog verschillende restaurants in en aan de rand van het park, zodat er nu een ruime keuze is, voor elk wat wils.

In de vergadering in 1851, waarin werd besloten een park aan te leggen in plaats van het voorgenomen slachthuis, werd tevens besloten (bijlage p.8) "een gedeelte daarvan tot eene bad- en zweminrichting te bestemmen".⁹ Dat zwembad heeft er tot omstreeks 1900 gelegen. Het voorterrein van de Heuvel werd gebruikt voor balsporten, totdat het park werd aangelegd (1889). Toen moesten de verenigingen verkassen naar de gronden aan de westzijde van de Baden Powell laan.

Het sporten werd beëindigd, niet omdat het om georganiseerde sport ging, maar omdat de grasvelden in een wandelpark niet waren bedoeld om actief te gebruiken. Het was zelfs verboden voor het publiek om zich op het gras te begeven. Alle activiteiten die in het park plaatsvonden, concentreerden zich op de paden, op de pleinachtige verbredingen en op de terrassen rondom de gebouwde voorzieningen. De grasvelden waren uitsluitend kijkruimte.

In de eerste decennia van de 20^e eeuw veranderden echter de opvattingen over het gebruik van parken. Men zag in dat de bewoners van de stad, en vooral de kinderen, in de woonbuurten veel te weinig ruimte hadden om zich in de buitenlucht te ontspannen, te sporten en te spelen. Om aan de behoefte aan speelruimte tegemoet te komen, werden in bestaande wandelparken, ook in het Park aan de Maas, enkele grasvelden opengesteld. Op vastgestelde uren mochten kinderen hier spelen, onder toezicht van de parkwachter. Volwassenen mochten alleen op deze speel- en ligweiden komen als begeleiding van kinderen. Geleidelijk aan werd het regime minder streng en uiteindelijk mocht iedereen vrij

⁹ bijlage archiefstukken p.6

gebruik maken van de grasvelden. Men is die voor dat doel ook in toenemende mate als kortgeschoren gazons gaan beheren, in plaats van als kleurrijke velden van gras, kruiden en bloemen.

Omstreeks 1900 was het gebruikelijk om T.B.C. patiënten te laten kuren in openlucht paviljoens of in met de zon mee draaibare tuinhuisjes. Ook Rotterdam wilde iets voor deze patiënten doen en bouwde een paviljoen aan de noordkant van de Westzeedijk. Toen deze plek een andere bestemming kreeg werd in 1927 ten noorden van huis de Heuvel een nieuwe op het zuiden georiënteerde ligplaats ingericht.

Na de oorlog hebben de grasvelden naast hun functie als lig- en speelweide een nieuwe functie gekregen als ruimte voor tentoonstellingen en festivals. Na Fenomena (1980) zijn er geen langdurige evenementen meer georganiseerd maar het park is nog altijd jaarlijks het decor voor de 'Dag van de romantische muziek', de 'Zomerzondagen' en het Dunyafestival. Tijdens deze festivals staan er kramen, tenten en podia in het park en zit, staat en loopt het publiek overal. Het Dunyafestival wordt zelfs zo druk bezocht dat men door de bezoekers bijna het park niet meer ziet.

In de jaren tachtig was er sprake van algemene malaise in het openbare groen. Door bezuinigingen kon de beplanting minder goed worden verzorgd en was er minder geld voor reparatie- en schoonmaakwerkzaamheden. Veel van de bijzondere elementen die voor kleur en variatie zorgden verdwenen. Dat gold ook voor het Park. Omdat het minder aantrekkelijk was werd het er stiller. Daardoor werden gevoelens van sociale onveiligheid weer verhoogd. (Parkwachten, waren er allang niet meer.) Met het opruimen van bosjes en het samenvoegen van bosjes tot eenvoudiger en makkelijker te beheren eenheden, werd getracht daar iets tegen te doen en gelijktijdig de beheerkosten te drukken.

Na deze periode van teruggang, zijn parken weer in de belangstelling gekomen. Ze worden nu weer gezien als belangrijke elementen in de stedelijke structuur en als een visitekaartje voor bezoekers. Verbetering van de kwaliteit en toename van het gebruik gaan hand in hand. Terwijl 20 jaar geleden wel geopperd werd dat parken hun functie voor natuurbeleving en sociale ontmoeting hadden verloren en alleen nog maar waarde hadden voor joggen en hondenuitlaten, bewijst het Park nu het tegendeel. Dagelijks komen er heel veel mensen genieten van het buiten zijn in de stad. Ze wandelen rond, zitten op de banken en het gras, alleen en in groepen, in de zon en in de schaduw. Ze praten, lezen, zonnebaden. Ze kijken naar de bomen, planten en vogels, naar de andere bezoekers en naar alles wat er gebeurt. Voor de naast het Park gelegen kantorenwijk het Nieuwe Werk is het bijzonder aantrekkelijk om zo dichtbij een park te hebben. De werknemers kunnen zich in de lunchpauze in het Park ontspannen maar ook, al dan niet met klanten, een van de restaurants bezoeken. Voor de andere gebruikers ligt het Park enigszins geïsoleerd in de stad, maar dat weerhoudt mensen er niet van om te komen. Het is een plek waar ze van alles kunnen doen en organiseren. Kinderen vieren er hun verjaardag, groepen jongeren vinden elkaar om te voetballen en in de weekends wordt er, als het warm genoeg is, door heel veel mensen gebarbecued.

Concluderend kan gesteld worden dat het grootste verschil tussen de tijd van de Zochers en nu het gebruik van de grasvelden is. Vroeger waren de grasvelden slechts bedoeld om over uit te kijken, nu worden zij gebruikt als speel- en ligweides. Ook van daaruit, en niet slechts vanaf de paden wordt nu het ruimtelijk ontwerp van het park bekeken en beleefd. De grasvelden worden ook gebruikt voor de vele tenten en het publiek tijdens de festivals. Het intensieve gebruik van de grasvelden betekent een nieuwe toevoeging aan het park.

5 WAARDERING HISTORISCHE EN RUIMTELIJKE KWALITEIT

5.1 Het huidige park vergeleken met de historische aanleg

Uit het onderzoek naar archiefstukken en kaarten is gebleken dat de gekleurde ontwerp-tekening van L.P. Zocher van omstreeks 1861 de belangrijkste is geweest voor de uitvoering van het oostelijke deel van het Park. Een stadsplattegrond van voor 1910 toont het Park zoals het er toen uitzag. Vanwege de schaal en het doel van de kaart zijn hierop niet alle ruimtelijke details weergegeven, maar de overeenkomst met Zochers tekening is zo groot dat hieruit afgeleid kan worden dat het oostelijk deel van het park in grote lijnen volgens deze tekening werd aangelegd. De plattegrond van de huidige situatie en onderzoek in het park zelf bevestigen dat.

De kenmerken van het ontwerp zijn:

- De beplanting bestaat uit bosschages, struikengroepen, rijen bomen en vrijstaande bomen.
- Sommige groepen zijn samengesteld op kleur van blad of bloei. Naaldbomen zijn herkenbaar getekend.
- De vorm van de vijver suggereert dat het gaat om een natuurlijk slingerend riviertje. De uiteinden zijn verborgen in beplanting (bronbosjes). Ook verder zijn alle vormen afgerond en quasi natuurlijk. (De tekening laat niet de glooiingen zien die in het grondvlak werden gemaakt)
- In het padenstelsel is een onderscheid tussen hoofdpaden en zijpaden. De bezoekers konden via tal van routes door het park dwalen. Toch zijn de wandelingen aan weerszijden van de vijver de belangrijkste, omdat daar de bloemperken liggen.
- De breedte van de paden is wisselend, waar ze samenkomen zijn ruime bochten en soms pleinachtige plekken. Rond de Sociëteit en het café is ook veel gebruikruimte voor het publiek. (Het oppervlak van de paden was rivierzand op een verharding van puin en grint. Hierop stonden de parkbanken en was plaats voor de bouw van kleine opstallen zoals kiosken).
- De beplanting is systematisch langs de paden gegroepeerd. De plekken waar paden samenkomen en de brughoofden zijn vaak 'ingepakt'.
- Vrijstaande bomen en korte rijen bomen staan ook in de paden om subtiel de weg te geleiden.
- Tussen de groepen beplanting door en vanaf de bruggen zijn er steeds andere uitzichten over de gazons en de vijver (lange zichtlijnen, kleine doorkijkjes, ruime uitzichten).
- De zichtlijnen zijn vaak gericht op een bijzonder element: brug, gebouw, bloemperk, bijzondere boom enz.
- De gebouwen voor de bezoekers zijn tevens de belangrijkste oriëntatiepunten. Het sociëteitsgebouw vormt het centrum van het park.
- Er zijn doorzichten vanuit het park naar de omgeving en omgekeerd.

Wanneer we de huidige situatie vergelijken met de ontwerp-tekening vallen de volgende overeenkomsten en verschillen op:

- De entrees liggen nog op dezelfde plekken, maar langs de Kievitslaan is de entree in het noorden onopvallend, de entree tot de sociëteit is te breed, de entree bij de Calandstraat is een onbeduidende trap geworden.
- Aan de zuidoostkant is het terrein opgebroken wegens de bouw van de parkeergarage. Hier zal opnieuw vorm worden gegeven aan het Park. Het wandelpad over het talud dreigt er verloren te gaan.
- De paden komen grotendeels overeen, maar waar paden op elkaar aansluiten zijn de kruisingen niet verbreed en minder vloeiend.
- Pleinen met bomen in de halfverharding ontbreken nu.

(Ontwerp)tekening het Park, L.P. Zocher, c.1861

Vroeger waren er veel meer grote en dichte boomgroepen en veel meer groepen bloeiende struiken.

- Er is minder verschil tussen besloten en open gedeelten. Overal staan groepen bomen in grasvelden.
- Het belangrijkste oriëntatiepunt, het sociëteitsgebouw, is verborgen in beplanting.
- Vroeger lagen er 4 ovale bloemvakken aan de zuidkant van de vijver, 1 rond bloemperk, 1 langwerpige mozaïekperk.

Op de kaart 'Historische elementen' zijn op de actuele plattegrond van het Park alle nog aanwezige historische elementen aangegeven in rood. Alle historische elementen die niet meer bestaan zijn in blauw in de kaart bijgetekend. De kaart laat zien welke delen van het door de Zochers ontworpen padenstelsel en de vijver nog bestaan en welke delen zijn verdwenen of veranderd. Wat de kaart niet laat zien, zijn veranderingen van de breedte van de verschillende hoofd- en zijpaden. Zonder nader onderzoek valt daar weinig met zekerheid over te zeggen. De huidige paden lijken veel te breed, maar dat komt omdat ze niet meer van grint, maar van donker asphalt zijn. Waar bomen dicht langs het pad staan, hebben zij te lijden van het asphalt, dat te weinig water en zuurstof doorlaat naar de wortels, die daardoor afsterven. Op de kaart zijn ook de nog aanwezige historische bomen aangegeven. Er zijn er nog vrij veel, zelfs van voor de Zochers kenmerkende soorten in typerende combinaties. Opmerkelijk is, dat er aan de zuidkant van het sociëteitsgebouw nog veel oude eiken zijn die oorspronkelijk in een bosschage (groep van bomen en struiken) groeiden.

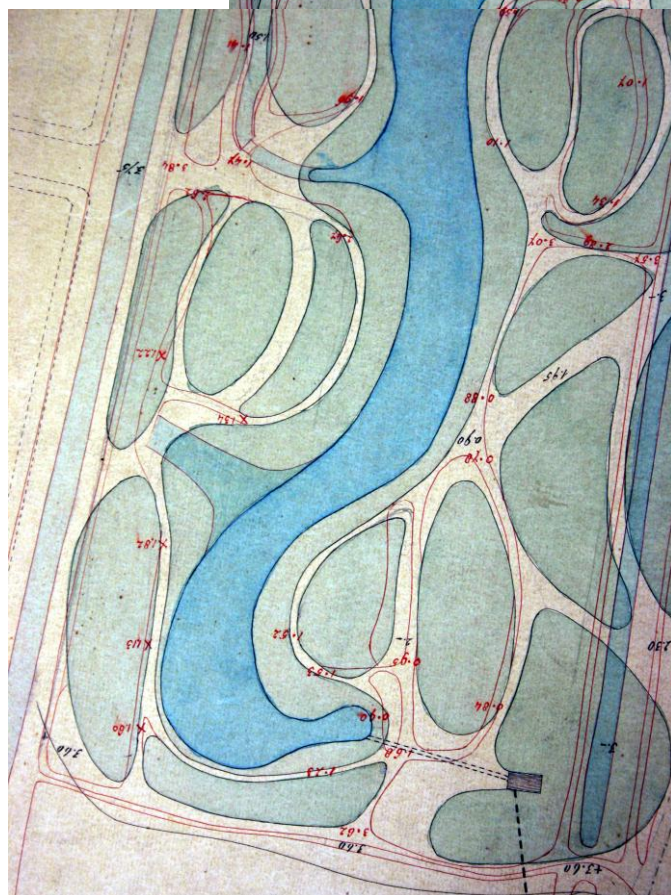
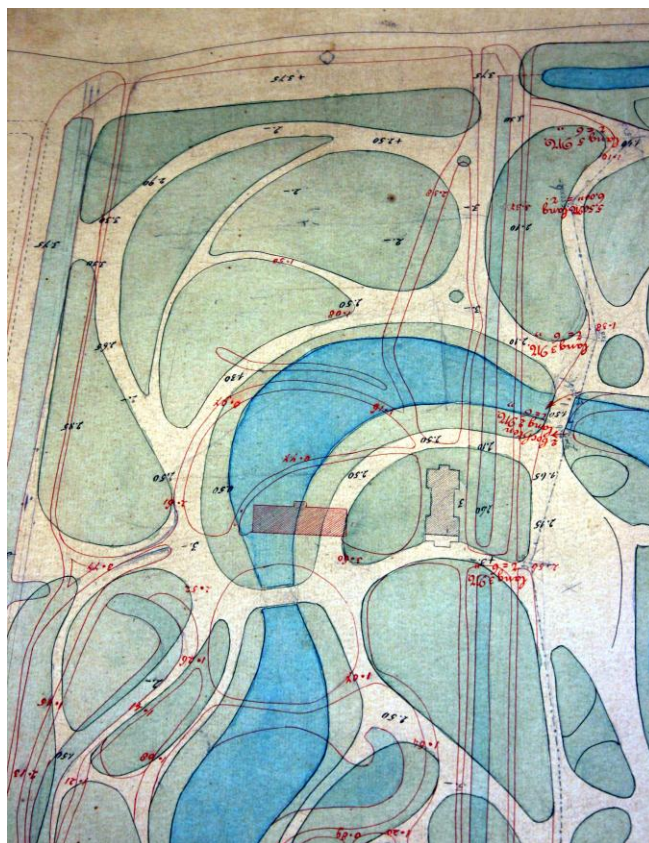
Als ontbrekende historische bomen zijn alleen bomen aangegeven die met grote zekerheid op de aangegeven plek hebben gestaan (dus niet elke op de tekening van Zocher zichtbare boom). Sommige van deze verdwenen historische bomen zijn pas zeer recent gekapt.

Voor de samenvoeging van het Zocher park met de Heuvel bestaat geen uitgevoerde ontwerp-tekening. Evenmin bestaat een historische kaart van de buitenplaats die de beplantingen van het oorspronkelijke ontwerp laat zien. Als historische referentie geldt daarom ook hier de kaart van 1910. Omdat deze kaart de beplantingen niet duidelijk toont, zijn niet alle verdwenen en nog aanwezige historische beplantingselementen met zekerheid in rood en blauw aan te duiden.

De belangrijkste verschillen en overeenkomsten met de huidige situatie zijn:

- De grenssloot is gedempt. De ligging is gedeeltelijk nog herkenbaar in de rododendronallee. Ten noorden hiervan zijn de oorspronkelijke perken van het Zocherpark en de Heuvel samengevoegd tot 2 grote grasvelden met boomgroepen.
- De lange vijver vormt nog steeds een herkenbaar ontwerp met de boomgroepen in de oevers. Er ontbreken beplantingen, maar er zijn ook beplantingen op de verkeerde plaats.
- Op de plaats van een gazon aan de zuidkant van het huis ligt nu de 18^e eeuwse tuin.
- Het huis en het koetshuis zijn net als het sociëteitsgebouw nu veel meer in beplanting ingepakt.
- In het bosachtige deel van de westrand is de oude slingersloot verder uitgegraven en zijn de paden veranderd.
- De westrand is veel dichter geworden.
- Ten noordwesten van het huis is een klein grasveld in de rand veranderd in een verhard pleintje.
- Rondom het Noorse kerkje en ter plaatse van de gemeentewerf is het padenstelsel sterk veranderd. De pleinachtige ruimte bij de poort is verdwenen.

Het zuidelijke deel van het uitgevoerde ontwerp van de Zochers is sterk veranderd na de eerste aanleg en vermoedelijk zijn de Zochers daar nauwelijks bij betrokken geweest. Om te bepalen wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen de huidige situatie en de historische, kunnen we echter weer gebruik maken van de kaart met de situatie rond 1900, toen de aanleg van het park zo ongeveer was afgerond. Deze plattegrond en de foto's van de historische situatie wijken enigszins af van de ontwerp-tekeningen.

1886 Plan tot wijzigingen de Heuvel is niet uitgevoerd; de rode lijnen vertonen de toen en veelal nu nog bestaande paden.

Op de kaart 'Historische elementen' zijn alle in de verschillende aanlegfasen aanwezige elementen aangegeven.

De belangrijkste verschillen en overeenkomsten met de huidige situatie zijn:

- Het café Bellevue stond centraal ten opzichte van een rechthoekig met bomen beplant uitzichtterras. Het huidige Parkheuvel decentraal.
- Het terras is verbonden met het hogere terras van de Bult. Dit terras is ingekort, de schuine paden naar beneden zijn aangepast.
- Bellevue was bedoeld om over de rivier uit te kijken maar ook over het park. Een uitzichtspek waar je vanaf dijkhoogte in het park kunt kijken ontbreekt nu.
- Bellevue stond -vanuit het park gezien- in een zichtlijn: het vormde een focuspunt, net als de sociëteit en het afgebroken café Niessingh. Parkheuvel is vanuit het park nauwelijks te zien. (Door de bomen langs de Heuvellaan zal de zichtbaarheid van Bellevue wel minder zijn geweest dan de kaart van vóór 1910 suggereert)
- Het dijktaalud is nu aan de binnenzijde beplant.
- Bij de keerlus van tramlijn 1 (een cirkel met een centraal bloemperk) was de entree naar het park, vormgegeven in landschapstijl met boom- en heestergroepen. Deze ontbreken nu.
- De rondwandeling over het taalud binnen het park dreigt hier verloren te gaan.

Conclusies:

- Het grondgebied van het park is bijna geheel aanwezig,
- Het padenstelsel is grotendeels aanwezig, maar niet intact.
- Het driedimensionale ontwerp van het door de Zochers ontworpen Park is sterk verwaterd, maar de historische basis voor de wandeling is bijna geheel aanwezig.
- Het Heuvelgedeelte en de dijk langs de Parkkade zijn in vergelijking met het Zocheerdeel meer een montage van onderdelen uit verschillende periodes. De samenhang tussen historische en nieuwe onderdelen is niet (meer) optimaal. Ook hier zijn de ruimtelijke kwaliteiten van de historische aanleg in landschapstijl sterk verminderd.

5.2 Historische leidraad voor het Masterplan

Aangezien het oorspronkelijke grondgebied nog bijna geheel aanwezig is, en er voldoende kennis is om een historisch verantwoord beheersplan te maken, kan het Park als historisch monument worden hersteld. Alle elementen van de historische aanleg die nog bestaan, hebben monumentale waarde en dienen beschermd te worden. Ze vormen het uitgangspunt voor het op te stellen Masterplan. De vraag is echter in hoeverre het mogelijk en wenselijk is om verdwenen elementen terug te brengen en de veranderde onderdelen in hun oorspronkelijke vorm te herstellen. Een volledige restauratie van de historische aanleg is niet reëel. Niemand zal ervoor pleiten de grenssloot weer uit te graven omdat men die in 1900 nog niet had gedempt. Niet alle verdwenen paden zijn een gemis, want in deze tijd mag je ook over het gras lopen. Het kappen van alle verkeerd geplante bomen om plaats te maken voor bomen en struiken op de juiste plaats zou op groot verzet stuiten. Evenmin zal iemand latere toevoegingen die passen in het geheel willen verwijderen.

Hoe dan te komen tot een renovatieplan dat geen willekeurige verzameling maatregelen is, maar een afgewogen geheel van restauratie, reconstructie en vernieuwing?

Het park dient nu zoals gezegd nog meer functies dan vroeger, omdat op alle mogelijke manieren gebruik wordt gemaakt van de grasvelden met de bomen en boomgroepen daarop. Bovendien is de behoefte aan beleving van 'natuur' in het park wellicht groter dan vroeger, toen de stad nog niet zo groot was en 'buiten zijn' dichterbij.

De vraag is dus of de moderne gebruikswensen verenigd kunnen worden met een park waarin tevens de oorspronkelijke opbouw van beelden, de telkens veranderende taferelen tijdens de wandeling en de typerende doorzichten en uitzichten te beleven zijn.

Kaart met vakindeling bij hoofdstuk 5.3 Delen van het park

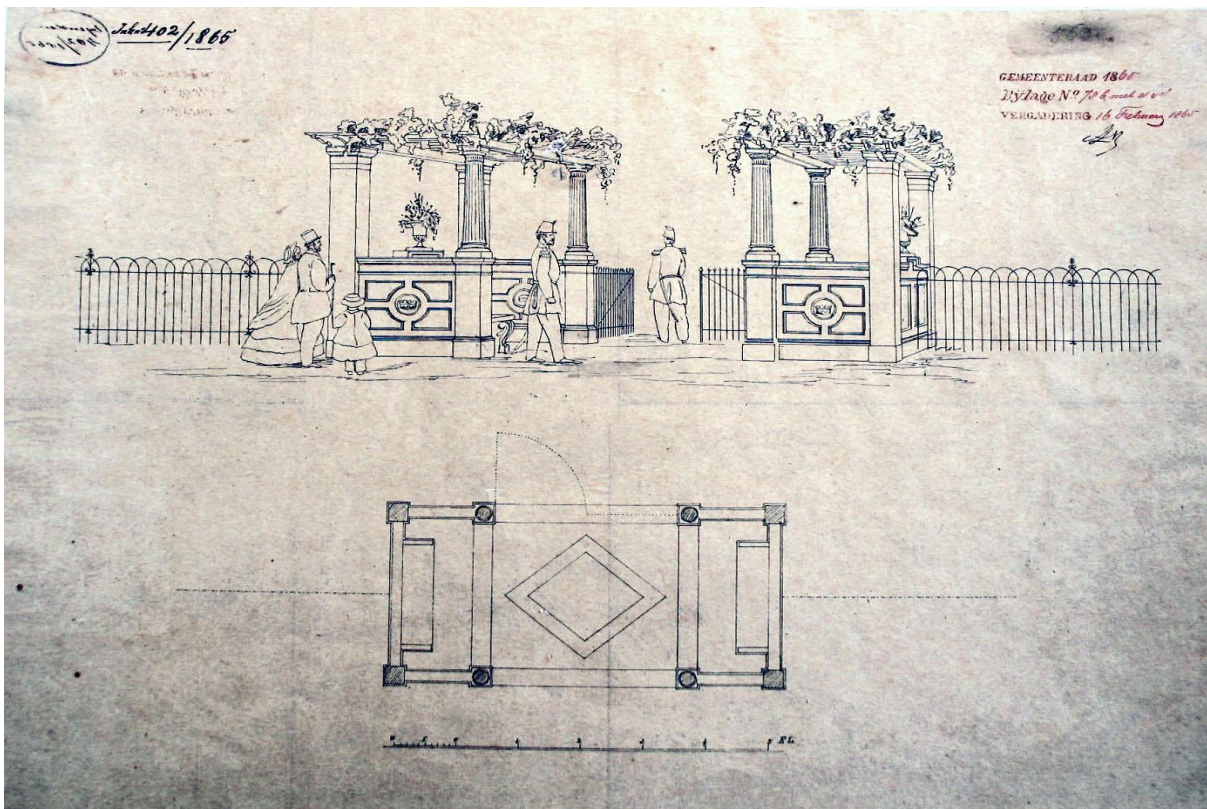
Uitgangspunt voor de oostelijke helft van het park, ten noorden van de dijk, is de tekening van L.P. Zocher van omstreeks 1861.

De westelijke helft, de Heuvel, dient te worden bekeken aan de hand van diverse kaarten: de kaart van 1822 voor de vroeg-landschappelijke slingersloot, die in 1960 de plek voor de heemtuin werd, het schilderij van de vijver van ca 1855 en de kaart van het villapark (p.20). Voorts het gekleurde ontwerp van 1886 voor het te verenigen park en de uitwerking daarvan in de veelal niet uitgevoerde pad wijzigingen (p.48). (De wijzigingen in het tussenstuk waar de grenssloot lag, vergen nog extra interpretatie: daar ligt nu één groot grasveld doorsneden door een pad. Deze schaalvergroting en omkering van dicht naar open vond ook plaats aan de noordkant waar ten westen van de open Kievitsweide een bebost middendeel lag en daarnaast weer het open gebied ten noorden van het Huis de Heuvel. Nu kan men geheel dwars over het park kijken en is de Kievitsweide voor de helft veranderd in een boomweide. Hier dienen fundamentele keuzes gemaakt te worden.)

Voor beide delen van het park is de kaart van de dijk van 1889 van belang (p.23), alsmede de kaart van kort vóór 1910 (p.25), die nodig is om vast te stellen wat feitelijk is uitgevoerd. Ten slotte dienen de Floriade ontwerpen van 1960, de kaart van 1959 van de dan aanwezige bomen en paden en de kaart van de na de Floriade gewenste situatie alle nog beter bekeken te worden om tot een wel overwogen ontwerp te komen.

Aan de hand van genoemde tekeningen en kaarten en andere betrouwbare historische gegevens zal voor ieder onderdeel van het park bepaald moeten worden wat de kwaliteiten van het historische ontwerp waren en hoe de bestaande situatie in die richting kan worden verbeterd, rekening houdend met de huidige kwaliteiten, gebruikswensen en het beschikbare budget. De ervaring leert dat bij een zorgvuldige werkwijze historische waarden en traditionele en moderne gebruikswensen goed met elkaar verenigd kunnen worden. Wanneer het relatief eenvoudig is om historische kwaliteiten te herstellen dient dat prioriteit te krijgen. Wanneer herstel wel mogelijk is, maar pas op langere termijn, moeten geen tijdelijke maatregelen worden uitgevoerd die dat kunnen gaan belemmeren.

In de navolgende analyses van delen van het park, worden telkens de geschiedenis en de huidige situatie kort besproken. Er worden doelen gesteld voor het ontwerp en aanbevelingen gedaan voor verbetering door specifieke maatregelen. Tezamen leiden zij naar de algemene aanbevelingen in hst 6.

Vergadering 16 febr 1865 Toegang tot het terrein van de officieren sociëteit

Ongedateerd, (1861?, L.P. Zocher?) omgeving sociëteit en muziektent, linksboven het Tollensbeeld

5.3. Delen van het park, met aanbevelingen

1. Omgeving sociëteit, centrum van het park

Historie: De aanleg van het park werd hier begonnen (1853-54). Voor de hoofdtoegang werd gebruik gemaakt van een entree naar het terrein van Valkenier in het verlengde van een oude dijk door de Muizenpolder. Later werd dit de Parklaan. Het Park kreeg zo een relatie met het Nieuwe Werk.

Het oude huis van Valkenier werd nog twee jaar gebruikt, voordat het werd afgebroken (1855) en vervangen door een sociëteitsgebouw op de door Zocher in het ontwerp aangeduide plek. Het gebouw had een terras en achtkantige bovenbouw en stond aan de zuidrand van een omheinde tuin. Een poort aan het einde van de hoofdtoegang gaf toegang tot het ovale privé-terrein. Rondom liep een openbaar pad langs de vijver. Dit werd later bij het private sociëteitsterrein gevoegd. Binnen het ovaal stond een 8-kantige muziektent. Een rechthoekige muziektent aan het water (tekening van 1862) werd niet gerealiseerd. Het achtkantige kleine gebouw maakte in 1912 plaats voor het huidige sociëteitsgebouw, dat groter is maar in zijn vormgeving lijkt te zijn afgeleid van het voorgaande. In 1931 kreeg het sociëteitsgebouw een openbare horecafunctie. Ca. 1932 werd een rechthoekig stenen terras in de oever aangebracht. Voor de Floriade van 1960 werd een intieme ruimte rond het gebouw gevormd door nieuwe struikbeplanting. In de tijd dat in het gebouw een discotheek was gevestigd en er van buiten verwaarloosd uitzag, had deze beplanting een functie als visuele afscherming.

Nu: Van de oorspronkelijke beplanting resteren nog enkele oude linden langs de oever, oude beuken, platanen, kastanjes en eiken aan de noordzijde en zelfs enkel oude struiken. De sociëteit is vanaf de noord en westzijde nauwelijks zichtbaar en zittend op het terras heeft men geen uitzichten naar het park.

Doel: het sociëteitsgebouw fungeert als focuspunt voor het gehele park, met zichtlijnen naar en vanaf alle zijden.

Aanbevelingen:

- Oever open maken, enkele bosjes laten staan
- Weghalen van het binnenpad met cirkel en banken. Hier een bloemperk aanleggen
- Asphalt-terras aan westzijde vervangen door halfverharding
- Hagen verwijderen
- Geen hoge begroeiing tegen de gevel

2. Voormalige tuin Valkenier in noord-westhoek

Historie: De zeer vroege landschapstuin van de buitenplaats van Valkenier was voor Zocher uitgangspunt voor een bosachtige aanleg. Het beeld van de eerste ontwerptekening (1852) vertoont grote overeenkomsten met het ontwerp van 1861. De nieuwe vijver slingert zich over een oude waterloop, maar ook zijn sloten gedempt om plaats te maken voor paden. De oevers langs de 'slingerbeek' zijn open grasoevers.

Nu: Niet alleen het padenverloop maar zelfs de beplanting uit de tijd Valkenier-Zocher is nog aanwezig. Langs de sloot achter de Westzeedijk staat een solitaire kastanje met doorzichten naar de dijk; even verderop oude eiken bij het water, een zeer oude iep, enkele elzen met ingesneden blad langs de oever. Een groep kastanjes staat op de plaats van een op de ontwerptekening rood-blauw gekleurde struikengroep. Na vereniging van het Park met de Heuvel is het bosachtige karakter echter verdwenen, omdat het grote vak en het ovale bosvak grotendeels werden veranderd in grasvelden (zie kaart 1910). Hierdoor ontstonden lange zichtlijnen in oostwest richting. Een bocht in het oorspronkelijke hoofdpad van het Zocherontwerp is rechtgetrokken en heeft nu een onduidelijke functie in het padenstelsel.

Doel: Lange oostwest zichtlijnen van de samenvoeging zijn belangrijk. De oude toegangsweg van de Heuvel is een route naar de poort bij het Noorse kerkje. Het oude hoofdpad van Zocher een route naar de entree in noordoosthoek van het park.

1861? L.P. Zocher?, landpunt tegenover de sociëteit, vóór de aanleg van de brug naar de heuvel

1861? L.P. Zocher? Sociëteitsterrein en schiereiland

Aanbevelingen:

- Oude hoofdpad weer rondleggen.
- Wandelpad langs de vijver smaller maken.
- Weghalen (verplanten) van de recent geplante jonge bruine beuken,
- Niet méér oeverbeplanting aanbrengen, met name niet in de grote graspunt. Losse boomgroepen en solitaire bomen moeten de oevervormen van de waterloop benadrukken.

3. Schiereiland ten zuiden van de sociëteit

Historie: Aanleg omstreeks 1853, 1862. Aan buitenzijde liep een hoofdpad dat de waterloop volgde en binnen deze lus vormden smallere wandelpaden dwarsverbindingen. Vergeleken met de andere delen van het park was in het parkdeel dat direct grensde aan het terrein van de officierensociëteit de grootste variatie in soorten bosjes gepland: loofhout, naaldhout en bloeiende heesters. Vanaf de wandelpaden keek men vooral in de ruimten tussen de bosjes. Vanaf het hoofdpad had men zowel uitzichten naar binnen als naar buiten over het water. In de oevers lagen verspreid enkele bloemperken in het gras.

Nu: Van de historische bomen zijn er vrij veel over, vooral in de zuidelijke helft. Zij zijn nu ca. 145 jaar oud. Een grote beuk op een laag heuveltje langs het pad, is in 2006 gekapt, omdat hij gevaarlijk was wegens (onder het asfalt) afgestorven wortels. Uit de Zocherperiode dateren: twee Catalpa's, platliggend over het gras tot over de vijver (p.38), een zilveresdoorn (*Acer saccharinum*), paardenkastanje, robinia, rode kastanje, plataan, en twee taxus in de punt van twee paden. Van het bronbosje bij de ingang van het park zijn nog enkele oude struiken over (sering, vlier). Door nieuwe willekeurige aanplant van bomen is het ruimtelijke beeld echter vertroebeld.

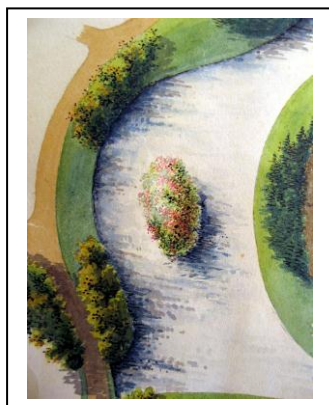
Ten behoeve van de Floriade werden de paden enigszins gewijzigd.

Tegenover de officierensociëteit is een pleintje met een fontein aangelegd en aan de noordzijde daarvan liggen parkeerplaatsen ingesneden in een grasveld. Het beeld wordt hier bepaald door asfalt en auto's. Bij de aansluiting van het hoofdpad op de hoofdtoegang van het park bij de Kievietslaan staan paaltjes en muurtjes die ervoor moeten zorgen dat het park niet kapot wordt gereden.

Doel: Duidelijke beplantingsgroepen en open ruimten, hoofdpad en dwarsverbindingen.

Aanbevelingen:

- Pad uit 1960 eruit; pad uit 1861 terugleggen
- Bronbosje maken van (lage struiken)
- 3 oostwest verbindende binnenpaden versmallen
- Op termijn reorganiseren van de beplanting in verschillende groepen met een heel enkele solitair (zie kaart 1861).

Het eiland in de vijver

Historie: brief van JD en LP Zoicher, 12 augustus 1861:

De beplanting van het eiland zal door ons worden veranderd en willen wij door eene uitgezochte sortering van bloeiende en bontbladerige gewassen het aangename van het uitzigt daarop verhoogen.

Nu: een grote meerstammige iep en oude treurwilg in punt. Verder veel struiken en opslag.

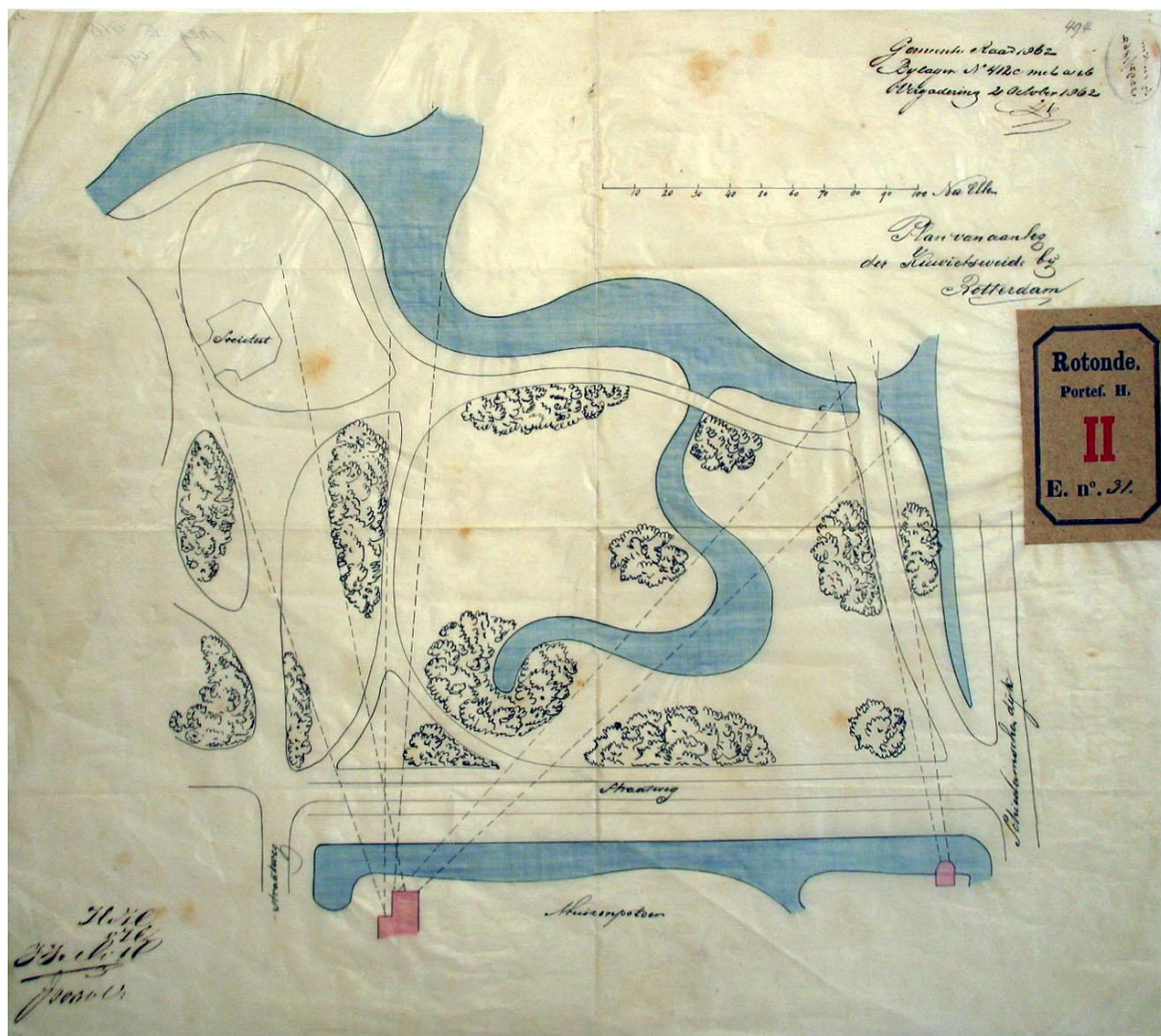
Doel: enigszins transparante bomen en struiken

Aanbevelingen:

- Vrijstellen van de iep en wilg en fatsoeneren struiken
- Geen nieuwe struiken aanplanten, te lastig in onderhoud

Detail presentatie-ontwerptekening (J.D. Zoicher, 8 aug 1861).

Bij aanleg mocht hij hiervan afwijken.

"Plan van aanleg der Kievitsweide" vergadering 2 oktober 1862.

4 Kievitsweide

Historie: Weiland met servituut van uitzicht vanuit Schoonoord. In 1856 werd het weiland ingericht met kleine boomgroepen. In 1862 werd het beeld aangevuld met water door de verdere uitgraving van een sloot uit de buitenplaats van Valkenier (zie kaart 1822). De waterloop eindigde in een bronbosje. In 1886 werd om een boomgroep heen gegraven, zodat deze op een eiland kwam te liggen.

Een smal wandelpad liep tussen het weiland en de oever van de slingerbeek. Het verbond de officierensociëteit met het hoofdpad in het noorden. Verder liep in oost-westrichting een wandelpad dwars door het weiland.

Nu: De hoge moerascypres staat langs het voormalige pad door de wei. Het bronbosje is in de loop der jaren verdwenen op twee eiken na. Aan de noordzijde van het water staan in het veld nu veel jonge bomen. De waterloop tussen de Kievitsweide en de Westzeedijk is er niet meer.

Doel: Weids beeld, open weiland. Waterloop eindigend in een bron-moerasje dat de ruimte niet verkleint.

Aanbevelingen:

- Boombeplanting verminderen.
- Wandelpad door het veld niet opnieuw aanleggen. Het is niet meer nodig omdat men nu over het gras mag lopen.
- Aanleg verlaagde oever en moeras in de punt van het water.

5 Bosrand met pleintjes aan de westzijde van het water

Historisch: Bosachtig parkgedeelte met hoofdpad langs het water, veel wandelpaden en twee pleinachtige verwijdingen. Eén 'plein' vormt de publieke tegenhanger van de private ruimte rond de officierensociëteit. Hier konden de parkbezoekers elkaar ontmoeten en luisteren naar de muziek die aan de overkant van de vijver in de muziektent werd gemaakt. Op het andere 'plein', tegenover de brug naar de sociëteit, is in 1860 het beeld van Tollens geplaatst. Aan het hoofdpad langs het water was een bijzondere halfronde zitplek, waarover veel is gecorrespondeerd omdat het oorspronkelijke ontwerp te duur was, maar Zocher hem persé wilde maken vanwege de zichtlijnen. De bomen zouden door hem, de bank door de gemeente worden geleverd.

Bij de samenvoeging van 1886 is het noordelijke bomenplein intact gebleven. Op een kaart van voor 1910 staat er zelfs een kiosk. Maar later werd het plein versmald tot een pad met een zitje dat slechts gericht is op het veld voor het koetshuis en niet meer op de sociëteit. De zuidelijke bosrand met alle bijbehorende paden bleef bestaan, alleen een klein bomenpleintje is verdwenen.

Nu: Van het bomenplein zijn nog enkele oude bomen over (linden, plataan). De plek van het zuidelijke zitje is nog herkenbaar, aan de oevervorm en door de aanwezigheid van een oude plataan en een bijzondere eik met groot blad. De wandelpaden zijn verder enigszins vereenvoudigd. Van de bosvakken zijn nog redelijk veel oude eiken over.

Doel: Zuidelijk deel boskarakter, noordelijk deel relatie met oost en westzijde

Aanbevelingen:

- Bekijken of het noordelijke deel weer meer relatie met de sociëteit kan krijgen; herstel pleintje van 1861?
- Heraanleg zitje aan het water, met bomen erboven en open grasbaan aan westzijde.

6, 8 Zuidkant park en terras op de dijk

Historie: Aanvankelijk had men vanuit het park op verschillende plaatsen uitzicht op de Maas en het verkeer op de rivier. De lage dijk vormde geen visuele barrière. Een van de ontworpen doorzichten was opvallend breed. Een smallere opening lag in het verlengde van het hoofdpad ten zuiden van de officierensociëteit en zorgde zo voor een lange zichtlijn.

In de zuid-oosthoek van het park kwam de zwemschool. Hiermee had de raad in 1853 ingestemd. De smalle haven naast de zwemschool was via een duiker met de lange vijver verbonden. Op de dam boven de duiker lag een bijzonder bloemperk. In 1861 werd de dijk in overleg met Zocher verhoogd. In 1863 werd in de zuidwesthoek een 'ververschingshuis'

gebouwd, Café Niessingh, dat uit twee bouwlagen bestond. Het was georiënteerd op de Maas en was vanuit het park ontsloten met een brede lus vanaf het hoofdpad langs de vijver. Café Niessingh werd afgebroken voor de ophoging van de dijk langs de Parkkade met grond die vrijkwam bij de aanleg van de Katendrechtse haven (1895-1896). De kruin van 'de Bult van De Jongh', die in het westen het hoogst werd gemaakt, werd ingericht als een flaneerterras met grind, bomen (linden) en banken. Aan de rivierzijde werd een gietijzeren balustrade gemaakt en het steile talud werd versterkt met basalt. (Het minder steile deel van de dijk achter de Heuvel heeft geen basalt en een houten balustrade in Zwitsers rustieke stijl). Tegen en op de dijk werd een nieuw ververschingshuis gebouwd: Café Bellevue. Het gebouw werd centraal in de brede zichttas naar de Maas geplaatst, als een architectonische schakel tussen park, dijk en rivier. De ruimte van de lange zichtlijn liep aan de oostzijde van het terras tegen het grazige talud op. In 1998 aangelegde schuine paden leiden vanaf de Bult naar beneden het Park en het park van de Heuvel in. Later werd het talud van de Bult aan de parkzijde voorzien van beplanting en paden. Karakteristiek zijn nog altijd de dennen, een groep Robinia en sierkersen in de punt van de paden die naar het terras leiden. Een nieuwe rondweg- de Heuvellaan - ontsloot Bellevue en het oude hoofdpad werd een wandelpad. Na afbraak van de zwemschool werd een keerlus voor tramlijn 1 aangelegd om een rond grasveld met bloemperk. Hiermee ontstond een nieuwe entree die na het opheffen van het tramtracé, weer werd veranderd. Bellevue brandde in 1975 af, waarna restaurant Parkheuvel werd gebouwd.

Nu: Restaurant Parkheuvel staat iets westelijker dan Bellevue. Door het met struiken beplante talud aan de oostzijde van Parkheuvel is er geen visueel contact meer tussen het uitzichtterras en het park aan de noordzijde. Daardoor heeft de gerichtheid van de brede open ruimte geen betekenis meer. De smalle zichtlijn is niet meer herkenbaar doordat de bosjes aan de oostzijde ontbreken. In de zuidoosthoek is een beeld van koningin Wilhelmina geplaatst. De huidige hoofdtoegang tot het park is in deze hoek is ruimtelijk niet duidelijk vormgegeven.

Parallel aan de klinkerweg langs Parkheuvel (Heuvellaan) loopt een wandelpad. Het terras met de linden bovenop de dijk verkeert in vrij slechte staat. Er zijn veel verzakkingen. Het uitzicht naar de rivier wordt op verschillende plaatsen belemmerd door hoge struiken en jonge bomen.

Doel: Uitzicht; Ruimtelijke samenhang van de Bult en Parkheuvel met het lager gelegen park. De noord-zuid gerichtheid van de ruimten en doorzichten is belangrijk.

Aanbevelingen:

- Opknappen uitzichtterras
- Struiken en andere te hoog opgeschoten begroeiing uit het talud halen.
- Maken breed doorzicht van de Bult naar het lager gelegen park op de plaats van het verdwenen Bellevue
- Aanleg nieuwe beplanting tussen de smalle zichttas en de hoofdtoegang
- Herstel loop oud wandelpad

7 Oostrand

Historie: De dijk van de Kievitslaan was beplant met meerdere rijen bomen, waarschijnlijk iepen. Ten zuiden van de hoofdentree lag langs de vijver nog een parkstrook met een wandelpad, een bloemperk, enkele bomen en een brug over het water. Deze strook werd van de straat gescheiden door drie rijen bomen, waarschijnlijk ook iepen.

Voor de tentoonstelling E55 werd in de parkstrook tussen de waterloop en de straat een restaurant gebouwd dat bleef bestaan: het Chalet Suisse. Het meest zuidelijke deel van de rand veranderde door het naar het westen, naar het terrein van de voormalige zwemschool verleggen van de Westerlaan.

Nu: De iepen langs de Kievitslaan zijn goeddeels verdwenen (door iepziekte) maar worden herplant. In de smalle parkstrook staan nog een oude kastanje en plataan en een wilg scheef in de oever. Deze vergroten het schilderachtige toneel van het Zwitsers rustieke gebouw van het restaurant met zijn in het water uitstekend terras. Het beeld en de uitzichten van het terras verliezen echter aan kwaliteit door te ver uitgroeiende bomen en struiken in de oever.

Doel: Handhaven fraaie strook

Aanbeveling:

- Zicht op het chalet verbeteren door aanpassen/weghalen uitgegroeide beplanting

9 Huis de Heuvel

Historie: Van oudsher was deze van oorsprong 17de eeuwse buitenplaats gericht op de rivier. Maar ook de relatie van de Heuvel met de Westzeedijk was belangrijk. Rijdend over de (lage) dijk kon men het huis zien en nabij de dijk stond een theekoepel in de noordwesthoek. Bij de plannen voor herontwikkeling van de buitenplaats tot villapark en samenvoeging met het Park is sprake geweest van afbraak van het huis. (Zie kaart ca 1874 en kaart 1886). Gelukkig bleef het huis staan en werd het hersteld. Wel veranderde het ontwerp van de directe omgeving van het gebouw. Oude schilderijen en prenten geven een indruk van de sfeer van de beplanting rond het huis. In de 19de eeuw was het huis gepleisterd, zoals hoorde voor een huis in een landschappelijk park.

Nu: Mogelijk is mede door de ruimtelijke ontwikkelingen aan de noordkant van het huis deze zijde steeds meer verwaarloosd. De gevel aan de diepliggende waterpartij is schilderachtig ingebed in beplanting, onder andere linden en een oude treurbeuk, maar de struikbeplanting is te hoog en te dicht. Aan de westzijde is het huis niet meer te zien achter een bosschage (met teveel jonge beuken). Hierin is de toegang naar het huis voor de aflevering van goederen verstopt. In de praktijk staan echter de meeste leveranciers pal voor het huis te laden en te lossen. Bij het omrijden naar de voorkant wordt en passant de hoek van de beplanting eraf gereden.

Doel: Goed onderhouden huis in fraai tafereel met beplanting

Aanbevelingen:

- De achterzijde van de gevel opknappen. Struikengroep verkleinen zodat meer van het huis te zien is. Wanneer linden dood zijn deze vervangen door nieuwe linden.
- Zicht op de westkant huis herstellen. De jonge groene beuken in de bosschage kappen. De jonge bruine beuk handhaven. Langs de rand een voethek. Op termijn verdwijnen de struiken onder de beuk. Dan de werkruimte naast het huis omzomen met een (beuken)haag.
- Het parkeren van busjes e.d. voor de voorgevel verbieden. Hier mag alleen zo af en toe een koets of een oldtimer staan.

9 De 18de eeuwse tuin

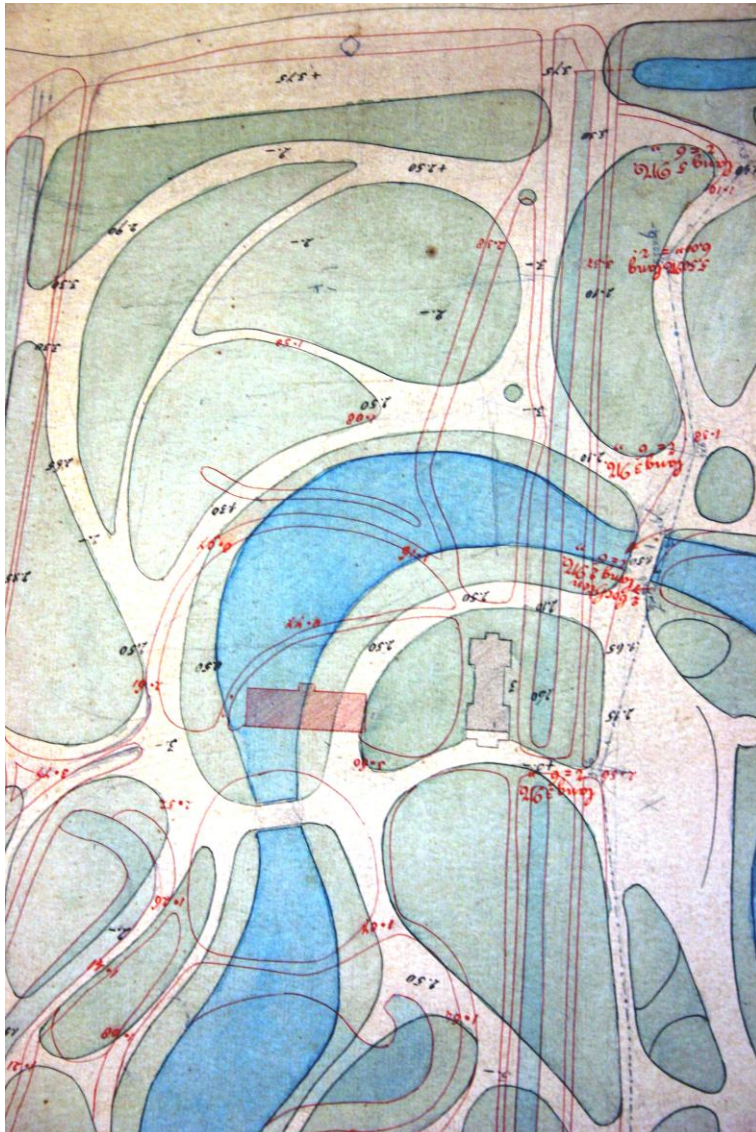
Historie: Oorspronkelijk lag er aan de zuidzijde van het huis een grasveld. Dit werd door de aanleg van de lange vijver (ca 1874) minder diep. De nu aanwezige 'oud Hollandse tuin' tussen huis en vijver is een overblijfsel van de Floriade (1960). Het historiserende maar bij het huis passende ontwerp werd gemaakt door tuin- en landschapsarchitect J.H.R. van Koolwijk. De tuin was bedoeld als een parterre die het huis met de lange waterpartij verbindt.

Nu: In de huidige situatie, waarin de paden in de tuin niet meer van grind zijn maar van asfalt en waarin tussen de tuin en de bakstenen stoepen om het huis een zeer breed geasfalteerd pad ligt, waarop dikwijls geparkeerde voertuigen staan, ervaar je als bezoeker dat de tuin 'aan de overkant van de weg' ligt. Omdat het huis bovendien geen café herbergt dat dagelijks voor alle parkbezoekers open is, is zelden een functionele relatie tussen het huis en de tuin te ervaren. Ruimtelijk kan de tuin worden verbeterd. Dat geldt vooral voor het samenspel tussen de hagen die de geometrische tuin binnen het landschapspark afbakenen en de boom- en struikbeplantingen die boven de hagen uit zichtbaar zijn.

Doel: Fraaie oud Hollandse tuin die eenheid vormt met het huis

Aanbevelingen:

- De paden in de tuin en het brede asfaltpad voor het huis voorzien van een grindlaag, zodat het grondvlak tussen de bakstenen stoep voor de gevel en de rand van de vijver doorloopt.
- De beukenhaag aan de oostzijde doortrekken naar het hoofdpad. De blokhaag van *Lonicera tatarica* verwijderen. De haag verder vrijstellen van de struiken die over de top van de haag uitsteken. Een slechte jonge eik verwijderen.

1886 detail werktekening naar ontwerp van samenvoeging 1886
De rode lijnen geven de oude te wijzigen situatie aan.

Een bundeling van eiken, typerend voor Zoicher, geplant in 1889?

- De beukenhaag aan de westzijde (uitgegroeid) weer in vorm brengen of opnieuw planten.
- De door zwam aangetaste Noorse esdoorn niet vervangen. Daarvoor is naast de opgroeiende eik geen plaats.
- Een bruine beuk planten voor inkadering van het uitzicht over de lange vijver.

10 Park aan de noordkant van het huis

Historie: In 1822 (Zie kaart Muuro) bevond de toegang naar de buitenplaats zich al in de noordoosthoek aan de westzeedijk, maar de huidige poort moest nog worden gebouwd. Aan de westzijde van het huis stond een bijgebouwtje en aan de oostzijde ook. Dit laatste, vermoedelijk een koetshuis, werd vervangen door het huidige (door Zocher ontworpen?) koetshuis. Tussen het woonhuis en de Westzeedijk lagen twee losse vijvers met daartussen vermoedelijk een moestuin (geometrische aanleg binnen sloten). Slingerende paden, in vroeg landschappelijke stijl, omcirkelden en verbonden alle elementen. De kaart laat niets zien van beplantingen, maar waarschijnlijk was de westrand dicht beplant (tegen de wind) en waren er verder landschappelijke bosschages.

In 1886 werd het ontwerp voor de samenvoeging van de Heuvel bij het Park gemaakt. Een werkkaart uit datzelfde jaar vertoont in rode lijnen de oude sloten en paden. In 1888 is (volgens de tentoonstelling catalogus) het voorterrein opgehoogd. De meest noordelijke vijver werd gedempt en de zuidelijke vijver verbonden met de waterloop in het Park. De weg van de poort naar het nieuwe koetshuis werd naar het oosten omgebogen en over een nieuwe brug geleid. In 1896 zou het voorterrein met beplanting zijn heringericht (catalogus p.10) na een discussie of het geen sportvelden moesten worden.

Op de kaart van voor 1910 is te zien dat er een politiepost gevestigd was naast de toegangspoort. In 1914 werd een Noorse kerk, afkomstig van een wereldtentoonstelling geplaatst in de noordwesthoek van het park. Voor de bouw van de Maastunnel werd het in 1937 verplaatst naar de plek van de politiepost.

Op de plaats van de gedempte vijver werd een paviljoen voor tbc patiënten gebouwd. Aan de westkant, waar de tuinmanswoning van het buitenhuis was geweest heeft later een wc gebouwtje gestaan, dat o.a. dienst deed tijdens de Floriade. Vanaf de Heuvellaan (nu Baden Powell laan) werd een nieuwe ingang ter hoogte van het wc gebouwtje gemaakt.

Alles wat tijdens de Floriade werd aangelegd werd na afloop opgeruimd. Een uitholling van de beplante rand langs de Heuvellaan (al herkenbaar op de kaart van voor 1910) werd pas later (jaren 70?) ingevuld met een pleintje met zandbak, banken en een volière.

Nu: Er zijn nog verschillende oude bomen over van de tijd waarin de Heuvel met het park werd verenigd, waaronder een groep kustsequoia's, een groep gebundelde eiken als was het één boom en een hele brede plataan. Er zijn ook jongere boomgroepen die veel later of zelfs recent zijn aangeplant, zoals een groep Italiaanse populieren in de noordwesthoek, groepen boomhazelaars, sierappels en rode kastanjes.

Het voormalige tbc gebouwtje en het omliggende terrein is nu in gebruik van Gemeentewerken. Het terrein is omheind en min of meer uit het zicht geplant met struiken en sierkersen. Aan de zuidkant ervan ligt in het veld een groot sierbloemperk.

Op de plaats van het afgebroken wc gebouwtje is een gat in de rand. Er lijkt een poging gedaan te zijn dit gat met een bijzonder beplantingsontwerp te vullen.

Doel: Verbetering van het ruimtelijk ontwerp, vooral van de relatie van de bebouwing met het park en met de Westzeedijk door zichtlijnen.

Aanbevelingen:

- Indien mogelijk verplaatsing van de gemeentewerf, opruimen randbeplanting
- Herstel van de holle vorm in de westrand: vervanging van het pleintje met de volière door gras (Opruimen van de vogelkooien omdat ze voor het showen van vogels niet meer voldoen aan de huidige normen en de mensen ze slecht kunnen zien. Het is zinvoller om de vrije vogels in het park te bekijken of om naar de Diergaarde Blijdorp te gaan).

- Betere vormgeving van de entrees in de noordwesthoek en vanaf de Baden Powellaan. De Italiaanse populierengroep niet vervangen. Bij herontwerp rekening houden met zichten bij benadering van het huis.
- Vrijstellen van de poort uit 1908 van zichtbelemmerende beplanting aan de noordzijde
- Vrijstellen van het Noorse kerkje van zichtbelemmerende kastanje.

11 Het Koetshuis

Historie: Het koetshuis bij het huis de Heuvel werd omstreeks 1855 vervangen door een nieuw koetshuis met bovenwoning. Bij de vereniging van het Park en de Heuvel kwam het koetshuis in een andere ruimtelijke context te staan. Aan de noordzijde werd water gegraven, de wegen er naar toe kregen een ander verloop, de scheisloot ernaast werd gedempt, aan de zuidkant werd een groot grasveld aangelegd. Verder werd het fraaie gebouw met beplanting gecompleteerd tot een nieuw tafereel dat van verschillende kanten bewonderd kon worden. In de 20^e eeuw herbergde het gebouw verschillende functies en werd het omwille van privacy en veiligheid omheind en afgeschermd.

Nu: Het gebouw is niet mooi opgeknapt. Vroeger was het gekleurd, met verschillende kleurnuances. Nu is het hard wit. Het gebouw is teveel verstopt achter de hoge brede hagen nieuwe bomen en struiken. Beplanting die bij het koetshuis hoort, zoals een oude meerstammige/groep gouden regen, wordt verdrukt. Rondom het gebouw bevinden zich allerlei niet passende verhardingen.

Doel: Historisch verantwoord koetshuis, in 'Zocheriaans' beplantingsontwerp, zodat men van diverse kanten naar het koetshuis kan kijken en de beelden goed zijn opgebouwd, ook gezien vanuit de woning erboven.

Aanbevelingen:

- Gebouw overschilderen in oorspronkelijke kleuren
- Vervangen recente verhardingen door klinkers
- Verminderen esdoorns, aucuba, taxus

12 Het park ten zuiden van het huis de Heuvel

Historie: aan de zuidkant van het huis lag een vroege landschapstuin met een smalle waterloop en (vermoedelijk) een haha als grens tussen het grasveld nabij het huis en de dierenwei daarachter. De lange vijver werd gegraven omstreeks 1855. Zonder verder archiefonderzoek blijft de ontwerper ervan onbekend. Een arm van de bestaande smalle waterloop werd met de nieuwe vijver verbonden. De bestaande beplantingen en paden werden aangepast voor het gebruik van de Heuvel als wandelpark. Tegenover de officiersociëteit werd in 1860 een standbeeld voor de Rotterdamse dichter Tollens opgericht tussen groepen bomen en struiken. Omstreeks 1930 werd daarvoor in de plaats de huidige groep kastanjes geplant.

12a Aan de oostkant van de lange vijver, zuidelijk deel met rododendronlaan

Historie: een grote groep platanen, op een heuvel aan de vijver, beuken, esdoorns en kastanje dateren uit de tijd van aanleg van de grote vijver. Zo ook de bomen aan het uiteinde van de krul van de vijver. De grenssloot tussen het Park en de Heuvel bleef tot 1955 bestaan. Daardoor werden de beboste randen aan weerszijden van de grenssloot nauwelijks aangepast. Dit is dus een bebost deel met in het midden de rododendronvallei. Die werd aangelegd voor de Floriade (ontwerpen in het gemeentearchief).

Nu: In 2005 werden de rododendrons vernieuwd in slechts 2 (sterke) soorten die zware schaduw verdragen. Het pad werd weer geasfalteerd en opgehoogd, waardoor het vallei idee verloren ging. Bij het zuidende van de vijver staan nog een aantal oude bomen. Bij de beuken-esdoorngroep op het grote maanvormige veld, zijn vooral veel jonge haagbeuken geplant. Daardoor is de groep te groot geworden en te dicht om er doorheen te kunnen kijken.

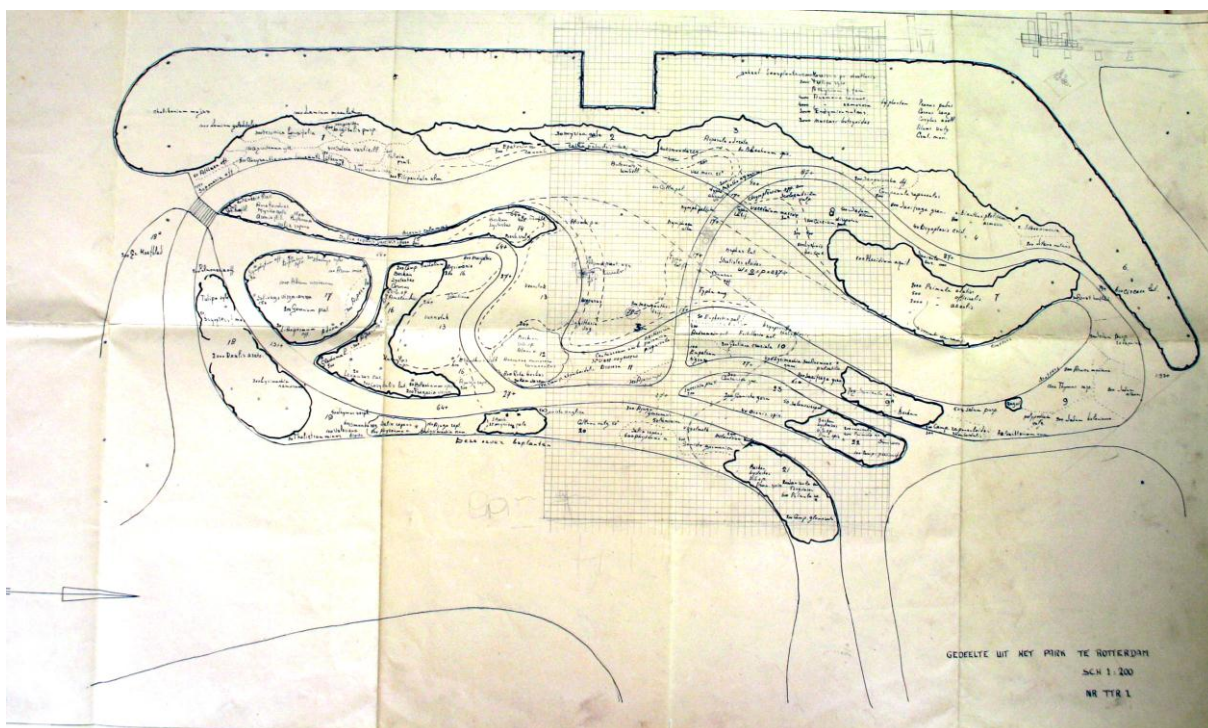
Doel: middels de beplanting rond de vijver de ideale tafereelen maken en de diverse doorzichten die bedoeld waren.

Aanbevelingen:

- De landpunt een accent geven middels een lage bloeiende beplantingsgroep; het pad in de landpunt niet meer aanleggen (men mag over het gras lopen)

Rododendronallee tijdens het Dunnyafestival 2006

Ontwerp Heemtuin, C.P. Broerse

Een 'restauratieplan' maken voor de beplanting van de grasvelden en vijverranden conform de bedoelingen, de ideale compositie, rekening houdend met de oude en jonge bomen die aanwezig zijn.

- Op het veld naast de platanengroep de jonge haagbeuken weghalen die de plek te donker maken en het uitzicht verminderen
- Aan de hand van het Floriade ontwerp bekijken in hoeverre het huidige beeld van de rododendronvallei interessanter en beter beheerbaar gemaakt kan worden.
- Uit het berkenbosje de beuk verwijderen

12b Ten westen van de lange vijver

Historie: Aan de westzijde werden bij de aanleg (ca 1880?) van de Heuvellaan (nu Baden Powelllaan) enkele toegangen gemaakt. In de noordelijke helft van de parkstrook tussen de vijver en de Baden Powelllaan, rond de oude sloot van het vroege landschapspark (kaart 1822) werd voor de Floriade een heemtuin gemaakt door tuin- en landschapsarchitect C.P. Broerse. Hij liet een extra lob aan de oude waterloop uitgraven en legde hier een pad van boomstammen als stapstenen door. Verder werden allerlei inheemse planten aangeplant die pasten bij het thema en de titel van dit onderdeel van de tentoonstelling: Bos en Veld. Na de Floriade groeide het veld geleidelijk dicht en bleef er alleen bos en water over. Ten zuiden van de heemtuin werd aan een pad een beeld van Baden Powell geplaatst.

Nu: In dit deel van het park bevinden zich enkele oude bomen die nog dateren van de aanleg van de buitenplaats, o.a. een eik en een es. Door gebrek aan geld voor intensief beheer en door het gebruik van de heemtuin voor het uitlaten van honden, groeien er nu alleen nog inheemse planten van een nat, schaduwrijk en voedselrijk milieu. De huidige/voormalige heemtuin is daardoor niet bijzonder meer als tuin, maar ook te klein om als bos ervaren te worden. De aansluiting op de rest van het park is onduidelijk. De toegangen aan de noordzijde en de oostzijde zijn min of meer verborgen achter de hagen van de oud Hollandse tuin. Aan de westzijde is een toegang verdwenen. De rand is zo dicht met struiken beplant dat je ook nergens goed het park in kunt kijken.

Het deel van de strook dat landschapspark bleef is door de tamelijk willekeurige aanplant van jonge bomen ruimtelijk weinig spannend meer.

Doel: Heemtuin weer aantrekkelijker, spannender en toegankelijker maken. Zuidelijk deel vooral langs de rand van de vijver ruimtelijk verbeteren.

Aanbevelingen:

- Heemtuin deels herstellen zoals aangegeven op het ontwerp van Broerse, voor zover het (moeras)planten betreft die zich kunnen handhaven na dunning van het bos.
- asfaltpaden en brug vervangen door pad of stapstenen (17 cm boven het water) zoals aangegeven op het plan van C.P. Broerse.

Groenstrook tussen Het Park en de Parkhaven

Historie

Na het graven van de Parkhaven (1890) was van het hier gelegen buitendijkse weiland niet meer over dan een smalle strook grond. Door de aanleg van de Heuvellaan kreeg deze strook betekenis voor recreatief verkeer als rij- en wandelroute met uitzicht op de nieuwe haven en de Heuvel en als ontsluiting van het Park vanaf de Westzijde. Er werden meerdere parkentrees vanaf de Heuvellaan gemaakt, maar de groene strook tussen park en haven werd niet bij het Park getrokken.

De aanleg van de Maastunnel had tot gevolg dat het oppervlak van de groenstrook sterk werd verkleind. De aanloop naar de tunnelbuis werd weggeplant en het resterende oppervlak opnieuw ingericht met gras en boomgroepen (vooral populieren). De Maastunnelstrook kreeg zo een aansprekend en herkenbaar karakter dat goed past bij de architectuur van de Maastunnelgebouwen. Niettemin vormde de lange open weg naar de tunnelbuizen voortaan een fysieke barrière. Omdat er bovendien bovengrondse parallelle wandel- en fietspaden naar de Maastunnel voor langzaam verkeer werden aangelegd, ging het verkeer dat het Park passeerde het verkeer náár het park overheersen. Tussen de Heuvellaan, nu Baden

Powellaan, en de nieuwe weg langs de Parkhaven werden geen dwarsverbindingen aangelegd die aansloten op entrees van het Park.

Voor de Floriade in 1960 werd de Maastunnelstrook benut als lineair opgebouwde tentoonstellingsruimte. Met de bouw van de Euromast werd er echter ook een nieuwe relatie gelegd met het park. De toegang naar de Euromast lag aan de Baden Powellaan en begon met een klein plateau, waar men in en uit de Floriade-expres (treintje) kon stappen, maar ook onder de kruinen van de bomen door in het Park kijken. Wanneer men de Euromast opging had men prachtig uitzicht op de bloembedden in het Park en omgekeerd vormde de boven de bomen uittorende mast een baken voor de bezoekers van de tentoonstelling beneden.

Nu: in de huidige situatie is de randbeplanting zo dicht dat men vanaf de Baden Powellaan bijna nergens het Park in kan kijken en ligt het perron/uitkijkpunt voor de Euromast als een onbegrijpelijk relict aan de Baden Powellaan. De trappen die toegang geven tot de loopbrug naar de mast zijn steil en slecht te vinden wanneer men uit het park komt.

Doel: De Baden Powellaan beter benutten als parkruimte en visueel koppelen aan het park
De connectie Park – Euromast verbeteren

Aanbevelingen:

- Openingen maken in de randbeplanting zodat vanaf de Baden Powellaan mooie doorzichten naar het Park ontstaan (zie tekening maatregelen).
- De loopbrug naar de Euromast beter koppelen aan het Park.

6. AANBEVELINGEN ALGEMEEN

In hoofdstuk 5 zijn voor de te onderscheiden specifieke delen van het park aanbevelingen gedaan voor het herstellen en verbeteren van de kwaliteit van het ontwerp. In dit hoofdstuk volgen voor het park als geheel per type element aanbevelingen voor het verbeteren van het beeld en het beheer.

Grondgebied

Het grondgebied dient hersteld te worden tot zijn oorspronkelijke grenzen, dat wil zeggen dat de zuidoosthoek deels weer aan het park behoort te worden teruggegeven.

Bomen

- Het ontwerp van de Zochers is een ruimtelijk ontwerp. Er is een duidelijk onderscheid tussen open ruimten, transparante delen en dichte beplantingsmassa's. De eerste bestaan uit grasvelden met verspreid wat solitaire bomen of kleine bosschages. De tweede bestaan uit groepjes dicht opeenstaande bomen die een dak vormen boven een pleinachtige plek in het padenstelsel of korte rijtjes bomen die een scherm vormen. De massa's bestaan uit bosachtige beplantingen van bomen met onderbegroeiing of dichte struikengroepen. In het huidige park zijn de verschillen tussen open, transparant en dicht vertroebeld. Uit angst dat oude bomen massaal zullen wegvallen en om reeds (door grondwaterverhoging en bodemverdichting) uitgevallen bomen te vervangen, heeft men in het recente verleden (vanaf ca. 1975) veel jonge bomen geplant, soms volgens het renovatieplan van 1985, maar vaak ook zonder duidelijk doel wat betreft de ruimtelijke vormgeving van het park. Daarom is het nodig opnieuw vast te stellen wat de zichtlijnen en de grenzen van de ruimten zijn, c.q. wat de grenzen van de verschillende groepen bomen en typen boombeplantingen zijn, waarbinnen herplant kan worden.
- Op de meeste tekeningen zijn bomen aangegeven in bosschages, in groepen en als solitaires. Op de tekening uit ca 1861 staan ook korte rijtjes eenzijdig langs paden aangegeven. In het huidige park staan teveel bomen als te lange rijen langs paden, ook tweezijdig. Het is gewenst het laanbeeld op den duur te verminderen
- Op de diverse tekeningen van de Zochers zijn naast loofbomen ook steeds groepen naaldbomen aangegeven. Daar is betrekkelijk weinig meer van over. Er zijn nog wat oude taxussen en wat dennen, maar te weinig om het effect te hebben dat bedoeld was. Het is dan ook gewenst om meer naaldbomen aan te planten in kleine groepen.
- De tekeningen vermelden geen soorten, maar uit onderzoek blijkt dat de Zochers als hoofdsoorten inheemse (traditioneel in stad en landschap) soorten gebruikten zoals eiken, beuken, linden, iepen, haagbeuken, kastanjes, platanen, essen, esdoorns, dennen, taxus e.d.. Deze werden aangevuld met meer exotische soorten zoals moseiken, platanen, Catalpa's e.d. Naast grote bomen zijn ook kleine bloeiende bomen, zoals sierappels, essentieel voor het beplantingsbeeld. Belangrijk is om het typische Zochersortiment te handhaven.
- Oorspronkelijk stonden bomen dikwijls aan de rand van paden en zelfs in de paden. Omdat de paden onverhard waren of een primitieve verharding hadden die voldoende lucht en water doorliet, was dat geen bezwaar. Nu zijn echter alle paden geasfalteerd en komen de bomen en vooral de oude bomen in de problemen, ook bij zogenaamd 'penetratie-asfalt'. Hun wortels onder het asfalt sterven af, ze gaan kwijnen en worden instabiel. Omgekeerd is het voor de paden ook niet goed. Het technisch beheerplan signaleert het wortelprobleem van bomen: "op sommige plaatsen dienen paden versmald en aangepast te worden in verband met fricties bij stamvoeten van monumentale bomen. Voor het zo lang mogelijk gezond houden van de monumentale bomen van de oorspronkelijke aanleg is het nodig (minimaal) plaatselijk asfalt te verwijderen. Beter is in de toekomst te kiezen voor een halfverharding op de paden, waaronder wortels goed kunnen groeien.

Brug met diverse groepen struiken aan weerszijden, bomen in en langs het pad (detail kaart c.1861)

Voor een fraai en historische verantwoord beeld is het niet nodig dat de stamvoeten van de bomen geheel gras- en onkruidvrij worden gehouden. Het intensieve maaien met machines heeft bovendien tot gevolg dat stammen worden beschadigd. Het verdient aanbeveling de zone rond de stamvoeten minder te verstoren door anders en voorlopig niet te maaien.

- Bij manifestaties en feesten als het Dunya festival wordt er ook buiten de paden met zwaar materieel gereden en worden er zware elementen neergezet, zoals generatoren en vrachtwagens. Om de open ruimte te benutten voor podia en publiek neigen de opbouwers ertoe deze zware elementen onder de boomkronen te plaatsen, dus in de wortelzone. Om schade aan bomen te vermijden dienen daarom bij het opbouwen strikt op te volgen aanwijzingen gegeven te worden voor het vermijden van de wortelzones, waarin de grond niet verdicht en kapot gereden mag worden. Voor een goede bescherming van de bomen is permanente begeleiding van de opbouw en afbraak van de podia en dergelijke nodig.

Struiken

- Struikengroepen zijn essentiële elementen om ruimten te vormen, om taferelen te maken met diepte en verrassende doorzichten. Bovendien zorgen bloeiende struiken voor kleur. In het ontwerp van de Zochers komen hoge struikengroepen voor die van belang zijn voor de architectuur, maar ook lage struikengroepen die net als bloemperken kleur en textuur beneden ooghoogte aanbrengen. In het huidige park ontbreken veelal de kleine groepen struiken waardoor je teveel overzicht hebt. Daarentegen belemmeren grote groepen soms juist zichtlijnen. Net als voor de bomen geldt dat de struiklaag van het ontwerp opnieuw bekeken moet worden. Misschien moeten er zelfs minder bomen ingeplant worden ten gunste van meer licht en meer struiken.

Bloemen

- Op de ontwerpplattegronden zijn verschillende bloemperken aangegeven. Ze liggen langs hoofdwegen, veelal iets scheef in de oever van de waterlopen zodat je het bloempatroon goed kunt zien (zie p.54). In het huidige park ligt een enorm bloemperk bij de entree in de noordoosthoek. Het park krijgt een royaler en verzorgder beeld wanneer ook op andere belangrijke plekken bloemen worden aangebracht.

Grasvelden

- In de tijd dat het park werd aangelegd, werd in Engeland de grasmaaimachine uitgevonden. Toch werden de meeste grasvelden nog met de zeis gemaaid en veel minder vaak dan wekelijks. Vaak werd betaald om het hoge gras te mogen maaien, want het leverde hooi op. Door dit extensieve beheer groeiden er tussen het gras vele kruiden en wilde bloemen. Die waren geliefd omdat ze de grasvelden in de verschillende seizoenen een andere kleur gaven en omdat ze geurden. Zo was bijvoorbeeld witte klaver zeer geliefd om zijn geur en kleur. Aangezien wij nu meer lig- en speelweides willen hebben, waar vroeger het kijkaspect en de kleuren voldoende waren, hebben wij nu ook een stevige grasmat nodig. De gazons, met kort en dicht gras, groen als een biljartlaken zijn een 20ste eeuwse uitvinding, mogelijk gemaakt door de grote gemotoriseerde maaimachine. Bij dit intensieve maai-beheer blijft het gras liggen en verteert tussen het groeiende gras, zodat het tevens bemesting is. Differentiatie in het maaien van de diverse grasvelden levert verschillende beelden op. Aanbevolen wordt om voor de diverse grasvelden een verschillend maai-beheer op te stellen en wilde soorten bij te zaaien. In de toekomst levert dat meer variatie en mogelijkheden voor mens, plant en dier.

Zocherbrug bij de sociëteit, prentbriefkaart ca 1910

Paden

Veel paden zijn nog dezelfde als uit de tijd van aanleg. Slechts 7 paden zijn verdwenen. Bijna alle paden zijn echter rechter getrokken dan ze oorspronkelijk waren, waardoor de ronde vormen van het park en de beplanting steeds minder aanwezig zijn. Het is wenselijk een aantal paden terug (in vorm) te brengen, maar ook om er een aantal nieuwe uit te halen. Zie de kaart met aanbevelingen.

- In de Zocherplannen is een onderscheid herkenbaar tussen brede hoofdpaden en smallere zijpaden. De laatste vullen de hoofdpaden aan tot een fijnmazig stelsel van wandelroutes. Er wordt voorgesteld opnieuw een hiërarchie in het padenstelsel aan te brengen door verschillen in breedte, materiaal, kleur en wijze van opsluiten. Bij de aanleg door Zocher werd gebruik gemaakt van puin en grof grint en werden de paden afgestrooid met ? el rivierzand. Dat hoeft niet weer zo te gebeuren, want nu zijn er diverse soorten van halfverharding in de handel. Niet alleen voor de bomen, maar ook voor de wandelaars en joggers is het aangenaam even niet op de verharding te lopen, die men overal vindt.
- Veel paden hebben randen van natuurstenen keien. Dat is een goed idee. Zij worden echter mee verlegd, iedere keer als bij herstel van een pad de rand iets naar buiten opschuift. De paden zijn op veel plaatsen te breed. Paden verbreden om er meer verkeer op kwijt te kunnen is niet zinvol. De capaciteit is tijdens manifestaties nooit genoeg en het gaat ten koste van de vorm en van groeiplaatsen van bomen die aan het pad of zelfs in het pad staan. De brede asfaltpaden met scheuren bij bomen zijn lelijk. Wanneer ze worden afgestrooid met grond is het beeld minder storend maar nog niet ideaal. Als de paden toch iedere 10 jaar vernieuwd moeten worden, moet het mogelijk zijn andere materialen te kiezen en paden te versmallen. (Bij het bestuderen van het Technisch beheerplan valt op dat in 2004 er 1.534 m² paden van 'gewoon' asfalt waren, klinkers 1.008 m², tegelpaden 12.296 m², en paden met penetratie-asfalt 31.152 m²).
- Voor de jaarlijks visuele inspecties wordt wat betreft de wegen en paden gebruik gemaakt van de Landelijke CROW- systematiek (p.14). Een landelijk uniform systeem in een park, waarin de verkeersfuncties ondergeschikt en beperkt zijn, lijkt niet verstandig wanneer men datzelfde park cultuurhistorisch, dat wil zeggen met zijn eigen aardigheden wil beheren. Dan is het juist gewenst af te wijken van het algemene systeem en iets te maken dat uniek is voor dat park.

Entrees

Het park heeft tien entrees, waarvan een gekenmerkt door een fraaie poort, zes zijn wegen die het park in lopen en drie entrees zijn onopvallend waarvan twee in de vorm van trappen. Via de fraaie hoofdtoegang komen relatief weinig mensen het park binnen, omdat de andere toegangen op hoeken van wegen liggen en daardoor meer bezoekers trekken. De entree van en naar de Euromast verdient verbetering. Per entree kan overwogen worden deze entrees te benadrukken en te verfraaien. Daar zijn geen historische motieven voor.

Gebouwen

- De gebouwen zijn belangrijke onderdelen van het park, waar zichten vanuit, maar ook naartoe zijn bedoeld. Op veel plaatsen moeten de relaties met het park worden hersteld. Daarbij moet ervoor worden gezorgd dat het zicht op de grote gebouwen buiten het park niet overheerst.

Bruggen

- De bruggen zijn niet meer de originele. (Van wanneer dateren de huidige bruggen?). Oude ontwerptekeningen en foto's maken duidelijk dat er in het park verschillende bruggen voorkwamen. Zo had de belangrijkste brug, tussen de officiersociëteit en het standbeeld van Tollens, een classicistische ontwerp (van de hand van Zocher)

uitgevoerd in steen (metsel- en pleisterwerk) en een brug in een zijpad het aanzien van een landelijk houten bruggetje. Dit was conform de landschapsstijl. Daarin vormden bruggen evenals gebouwen bijzondere elementen, waarmee taferelen werden gemaakt. Men keek niet alleen vanaf de bruggen over het water, maar ook naar bruggen. Op termijn dienen de bruggen weer verschillende vormen te krijgen.

Banken

- Het park had twee verschillende soorten zitbanken. Deze zijn nu nog te koop en kunnen worden aangeschaft. Dan onderscheidt het park zich van de andere parken in de stad.

Beelden

- Na het standbeeld van Tollens zijn er nog verschillende andere beelden geplaatst. Meer beelden of andere kunstwerken dan er nu zijn, is niet nodig.

7. SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Geschiedenis van aanleg en veranderingen

Het Rotterdamse park ontstond door het aaneenvoegen van twee buitenplaatsen. De buitenplaats van Valkenier, met behalve een tuin in vroege landschapsstijl een huis, een houtzaagmolen en een blekerij, was de eerste die in handen van de stad kwam. Hier werd door de Haarlemse firma Zocher het 'Park' ontworpen met het societeitsgebouw als middelpunt en tussen 1852 en 1863 aangelegd met beplanting van de eigen Haarlemse kwekerij. De beplanting was veelzijdig zoals het park nog steeds laat zien. (Beplantingslijsten uit de catalogus van de Zocher kwekerij zijn in een bijlage toegevoegd) Van het Park zijn diverse ontwerptekeningen bekend, waarvan één, daterend omstreeks 1861, de meeste overeenkomst heeft met het padenpatroon van de huidige situatie.

Het Park werd uitgebreid met de buitenplaats de Heuvel. Aanvankelijk lag daar ook een vroeg landschappelijke aanleg (vóór 1822) waarvan de slingervijver en bijbehorende paden in de heemtuin nog bestaan. Een grote vijver in de as van het huis werd aangelegd ca 1855. In 1875 werd de Heuvel door de stad gekocht. Niet bekend is wie de ontwerper van de vijver was, maar het is goed mogelijk dat dat ook de firma Zocher was, gezien de architectuur de vorm van de vijver. De beplanting ervan is al even veelzijdig en typerend voor Zocher.

In 1886 werd een plan gemaakt voor de aaneenkoppeling van de beide parken. Gelukkig is dat plan maar gedeeltelijk uitgevoerd. Anders was het herenhuis in de nieuw te maken vijver verdwenen. Het meest noordelijke stuk van de sloot op de grens tussen de buitenplaatsen werd al snel gedempt. Het grootste deel van de scheisloot bleef echter tot 1955 bestaan en kreeg pas in 1960 ter gelegenheid van de Floriade een nieuwe invulling als rododendronvallei.

Veel oude beplanting is bewaard gebleven. Het park heeft zelfs de oorlog redelijk doorstaan, omdat men wel op zoek was naar brandstof maar de dikke bomen niet snel en gemakkelijk gekapt konden worden. Erger was de overstromingsramp van 1953, toen brak water lange tijd in het park bleef staan. Vermoedelijk is dat vooral voor de naaldbomen te veel geweest. Oude naaldbomen ontbreken nagenoeg.

Gebruik

Het gebruik van het park is altijd heel intensief geweest en is dat nog. Vroeger kwam men er niet alleen wandelen, maar ook naar de uitvoeringen van de officierskapel luisteren of naar andere concerten. Er was een zwembad in de zuid-oost hoek van het park tot ca 1900. Ook werd er gesport op het noordelijk deel van de Heuvel en later op de groenstrook waarin de Euromast staat. Sinds de gazons werden opengesteld, eerst voor kinderen later voor iedereen, worden deze even intensief voor recreatie gebruikt als de paden.

Midden vorige eeuw werd een serie grote tentoonstellingen of manifestaties in het park gehouden: Ahoy (1950), E55 (1955), Floriade (1960) en Fenomena (1980). Nu worden er jaarlijks festivals gehouden, waarvan het Dunya festival het meeste publiek trekt. Het park vormt daarvoor een aantrekkelijk decor.

Resterende elementen (de rode elementen op de kaart historische elementen)

Van de Floriade is niet alleen de Euromast blijven staan, de rododendronvallei, de 18de eeuwse tuin en nagenoeg verdwenen heemtuin zijn ook restanten van dat festival. Tevens is het sindsdien gewoonte een grote bloemborder te maken bij de noordwestelijke entree van het park.

Opmerkelijk is dat ondanks de vele plannen en ontwikkelingen sinds de eerste aanleg van het Park de oorspronkelijke plattegrond in grote lijnen nog aanwezig is. Ruimtelijk is het ontwerp daarentegen wel danig uit vorm geraakt, vooral doordat men bij het aanplanten van jonge bomen ter vervanging van uitgevallen exemplaren niet het beplantingsontwerp van de Zochers tot uitgangspunt heeft genomen en doordat de struikengroepen voor een belangrijk

deel zijn verdwenen. Oorspronkelijk was het park zeer gevarieerd wat betreft taferelen, sferen en uitzichten: van zeer gecultiveerd en sierlijk tot tamelijk eenvoudig en ruig, van besloten bos tot weids uitzicht over weiland of rivier.

Conclusie

Al met al is het zinvol om een historisch verantwoord Masterplan te maken voor het Park. Opzet van zo'n plan is om, uitgaande van de nog aanwezige historische elementen (paden, beplanting, gebouwen) kennis hoe het park er vroeger uitzag en van de stijl van de Zochers, het padenstelsel en de daarmee samenhangende ruimten, beplantingsgroepen en zichtlijnen opnieuw te definiëren. Gelijktijdig dient men het gebruik van het park voor ogen te houden. De uitvoering van het plan zal onvermijdelijk een kwestie van prioriteiten en verschillende termijnen zijn. Immers, op korte termijn kan veel kwaliteit gewonnen worden door het herstellen van zaken die weinig kosten en waarvoor geen belemmeringen zijn, maar het weghalen van volwassen bomen die verkeerd staan is vaak moeilijk haalbaar en dure elementen als bruggen zullen pas vervangen worden, wanneer ze versleten zijn.

Bij het Masterplan hoort een goed beheerplan om te voorkomen dat het gebruik van het terrein voor festivals e.d. afbreuk doet aan de inspanningen en investeringen om het Park weer mooi te maken.

Ook is het aan te bevelen om het publiek zeer breed en goed voor te lichten over de geschiedenis van het Park, het historische ontwerp en de voorgestelde maatregelen.

Rotterdam mag trots zijn op haar monumentale Park aan de Maas. Meer dan anderhalve eeuw hebben burgers, ambtenaren en bestuurders zich beijverd voor hun park. Het Park is een algemeen gewaardeerd monument, dat permanente zorg vereist en waard is.

Nader onderzoek

Gemeente archief Rotterdam:

kaart 1822 onvindbaar
ontwerptekening Zocher 14 april 1852 onvindbaar

Archief Nottebohm?, correspondentie over de aanleg van de grote vijver op de Heuvel? Ook door Zocher?

Archief? Van de dienst dS+V

Literatuur

1941 J.M. Baelde, 'Het Rotterdamsche Park', *Rotterdamsch Jaarboekje* 1941.

1985 Niek van Es, 'Een Engels landschap aan de Maas' *Groen in Rotterdam*, Dienst Stadsontwikkeling Rotterdam, 1985, p.40-43.

1987 *Het Park*, catalogus tentoonstelling, red.Ton van Bree, Vibeke Scheffener, Fransje van Weelderen, Dienst Gemeentewerken Rotterdam.

1988 *Evenementen in Rotterdam, Ahoy, E55, Floriade, C70*, Uitgeverij 010 Rotterdam.

1989 Stadsontwikkeling, Vibeke Scheffener, *Het Park, handleiding voor het renovatieplan*, Rotterdam.

1991 Constance D.H. Moes, *Architectuur als sieraad van de natuur, de architectuurtekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr (1791-1870) en L.P. Zocher (1820-1915)*, Nederlands architectuurinstituut Rotterdam.

1995 'Het Park', *Buitenruimte, ontwerp, aanleg en beheer van de openbare ruimte in Rotterdam*, Uitgeverij 010 Rotterdam, 1995 p.84-87.

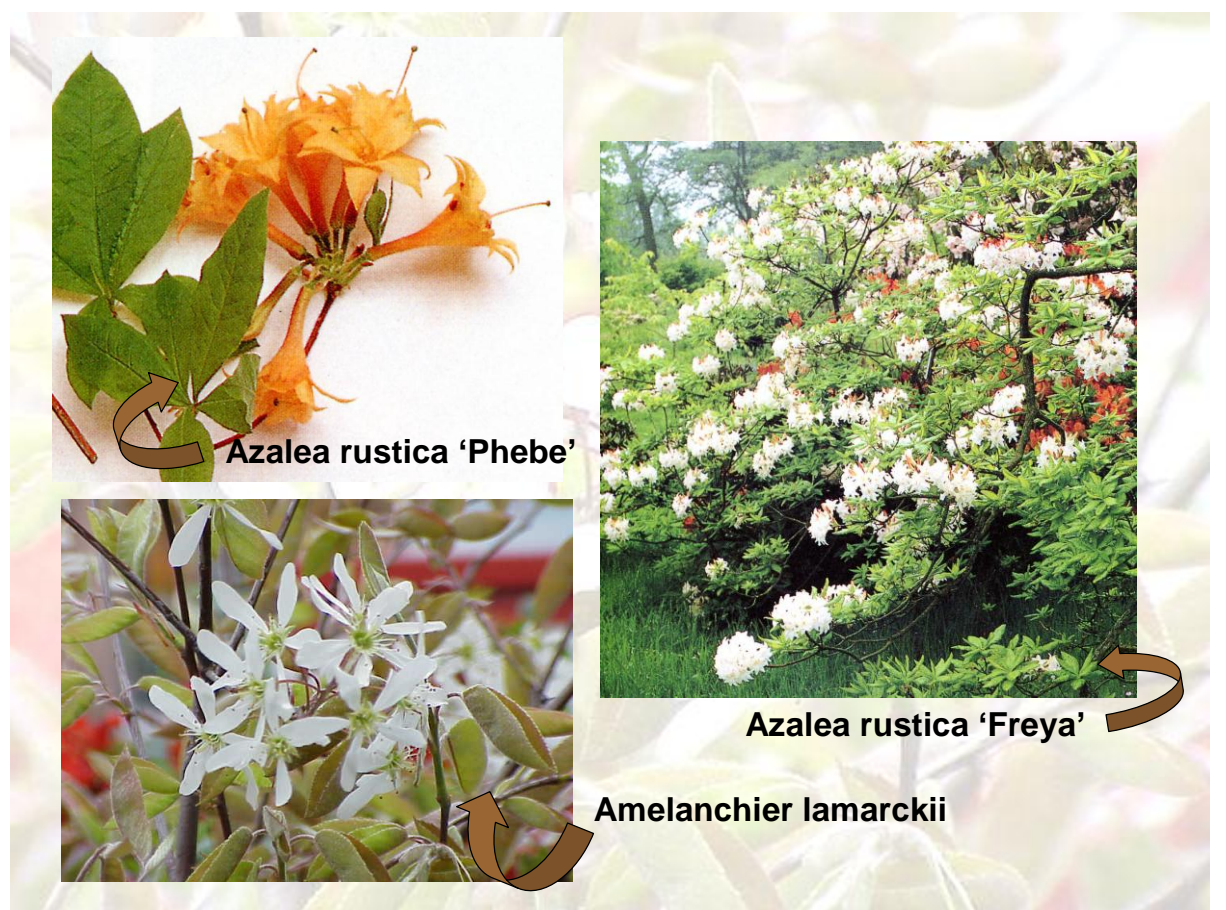
1995 J.M.T. Helmink-Habes, *Een groene rand; het werk van J.D. Zocher en L.P. Zocher in Rotterdam 1844-1864*, doctoraalscriptie kunstgeschiedenis VU Amsterdam, exemplaar Bureau Monumenten Rotterdam.

1997 Hanneke Helmink-Habes, 'Zakelijk talent, de Firma Zocher en de ontwikkeling en financiering van het stedelijk groen in Rotterdam, 1844-64', *Tuinkunst, Nederlands Jaarboek voor de Geschiedenis van Tuin- en Landschapsarchitectuur*, 3, 1997.

1997 Peter Bulthuis, *Het Heerenhuis in het Park (v/h Zochers). Een Rotterdamse wandeling*. Rotterdam.

2004 A. van Leeuwen, M.M.N. Groeneweg, *Technisch beheerplan Het Park*, Gemeentewerken Rotterdam, Werfcentrum.

2005 Machteld van Limburg Stirum, *De historische tuin "SchoonOord" nader bekeken*, Rotterdam.

Lijst van veel toegepaste bomen en struiken omstreeks 1850

(gebaseerd op de catalogus van de kwekerij van Zocher)

Bodembedekkers:

- Hedera klimop
- Vinca minor en Vinca major maagdenpalm
(als laagste beplanting aan de randen van de perken, ook te gebruiken als onderbeplanting op de schaduwrijke plaatsen)

•

Bloemperken:

Voorjaar:

- Crocus
- Hyacinthen
- Narcissen
- Tulpen

Voorjaar- herfst:

- Dahlia's (lage)
- Stamrozen
- Vlijtige liesjes

Klimplanten: (tevens toegepast in divers Engels plantsoen)

- Clematis bosrank, bosdruif
- Lonicera kamperfoelie
- Lycium boksdooorn
- Wisteria sinensis blauwe regen

Diverse Engels plantsoen:

Waarschijnlijk wordt hiermee bedoeld de perken in de grasvelden met lage (bloeiende) struiken zoals: (struik)rozen, (opm.: veel van de struiken werden klein gehouden door vaak te snoeien, waardoor er dus meer soorten struiken in aanmerking komen om in het Engels plantsoen aangeplant te worden.)

Bloeiende lagere struiken/ vaste planten (tot +/- 2 meter)

- Artemisia Vaste Plant bijvoet, edelruit
- Berberis zuurbes
- Ceanothus Amerikaanse sering
- Cotoneaster dwergmispel, rotsmispel
- Cytisus grandiflorus / Cytisus scoparius brem
- Genista stekelbrem
- Hydrangea (diverse soorten en kleuren) hortensia
- Hypericum (hidcote) hertshooi
- Kalmia Latifolia lepelboom
- Lavendula angustifolia (Vaste Plant) lavendel
- Paeonia (suffruticosa) boompioenen
- Potentilla (fruticosa) gewone ganzerik
- Rhododendron (laag blijvende soorten) azalea
- Ribes bes
- Rosa struikroosjes
- Rubus braam
- Spiraea spirea

(diverse kleuren en hoogten, dus ook op meerdere plaatsen aan te planten, ook in de schaduw tussen of bij boomgroepen, evenals de Hydrangea soorten).

- Xanthorhiza simplicissima geelwortel

Hogere Struiken / kleine bomen:

- Calycanthus (occidentalis) meloenboompje
- Coluthea (arborescens) blazenstruik
- Cornus alba kornoelje
- Cornus mas kornoelje
- Corylus (avellana) hazelaar
- Crataegus meidoorn
- Elaeagnus olijfwilg
- Euonymus kardinaalsmuts
- Fothergilla (major)
- Halesia (monticola) sneeuwkllokjesboom
- Hamamelis virginiana toverhazelaar
- Hibiscus (syriacus) althaeastruik
- Jasminum (nudiflorum) winterjasmijn
- Ligustrum (vulgare) gewone liguster
- Mespilus (germanica) mispel
- Philadelphus (cv's) boerenjasmijn
- Prunus cerasifera kerspruim
- Pyracantha (cv's) vuurdoorn
- Rhamnus frangula vuilboom
- Rhododendrons rododendron
- Rhododendron azalea's
(in diverse kleuren en de hoger groeiende soorten)
- Staphylea (colchica) pimpernoot
- Syringa vulgaris sering
- Tamarix tamarisk
- Viburnum lantana wollige sneeuwbal
- Viburnum opulus Gelderse roos

Wintergroene struiken:

- Aucuba japonica aucuba
- Buxus sempervirens palmboom
- Prunus laurocerasus laurierkers
- Rhododendron rododendron
- Ruscus muizedoorn

Kleine bomen:

- Crataegus meidoorn
- Laburnum anagyroides gouden regen
- Magnolia stellata sterbloemige magnolia
- Malus sylvestris sierappel
- Prunus kers
(diverse soorten, waaronder dubbelbloemige)
- Prunus cerasifera kerspruim
- Prunus cerasus meikers, zure kers
- Prunus padus vogelkers
- Pyrus peer
- Rhus typhina fluweelboom

Zeer veel gebruikte loofbomen:

• Acer (meerdere variëteiten)	esdoorn
• Betula pendula	berk
• Carpinus betulus	haagbeuk
• Fagus sylvatica	beuk
• Robinia pseudo acacia	acacia
• Quercus (meerdere variëteiten)	eik
• Ulmus	iep

Naaldbomen:

• Larix	lariks
• Picea abies	fijnspar
• Pinus	grove den
• Pinus pendula	treurden
• Pseudotsuga menziesii	douglas
• Sequoia sempervirens	rode ceder
• Taxus baccata	venijnboom
• Thuja	levensboom

Bijzondere loofbomen:

• Acacia	echte acacia
• Acer negundo	vederesdoorn
• Aesculus carnea	rode kastanje
• Aesculus ?	bonte kastanje
• Ailanthus (altissima)	hemelboom
• Catalpa bignonioides	trompetboom
• Fagus sylvatica 'Riversii'	zwarte beuk
• Fraxinus excelsior 'Pendula'	treur-es
• Gleditsia (meerdere variëteiten)	valse Christusdoorn
• Juglans (meerdere variëteiten)	walnoot
• Liriodendron tulipifera	tulpenboom
• Morus (nigra)	moerbei
• Platanus x acerifolia	gewone plataan
• Platanus orientalis	Oosterse plataan (niet veel geplant)
• Populus alba	witte abeel
• Populus nigra 'Italica'	Italiaanse populier
• Pterocarya	vleugelnoot
• Quercus rubra	Amerikaanse eik
• Quercus cerris	moseik
• Ulmus	bonte iep

Nawoord

Citaat van Zocher ter inspiratie van degenen die voor het Masterplan aan het werk gaan:

NSA inv.nr 174.219b 14 April 1852 J.D.Zocher

“Daar het geheel en al een werk van goede smaak is, volstrekt aan geene vaste regels gebonden, om, door aanleg en beplanting, uit een ruw stuk grond eene bevallige en aangename partij daar te stelle, zoo ligt het in de rede, dat zulk een werk voor nauwkeurige beschrijving ten eenemale onvatbaar is, en de mogelijkheid niet bestaat om hiervan een bestek op te maken, naar het welk eene uitbesteding zoude kunnen geschieden. De vervaardiger zelf van een plan van aanleg kan zich hier niet verbinden om, bij de executie der werken, slaafsch aan het project gehouden te zijn, daar het onder de uitvoering dikwijls blijkt, dat men, om de schoonste effecten te voorschijn te roepen, hier en daar van het gemaakte plan kleine afwijkingen moet maken, of daaraan iets moet toevoegen. Het bevallige en aantrekkelijke van eene door kunst nagebootste natuur bestaat toch geheel in die vloeiende en harmonische zamenbrenging van lijnen, door heuvelachtige beweging der gronden, aangename buiging der oevers van waterpartijen en wandelpaden, en door groeperingen der beplanting daargesteld; voor al hetwelk vooraf geene omschrijving is te geven, maar waarvan de directie der uitvoering aan den smaak van den ontwerper moet worden overgelaten.”

Colofon

Alle kaarten, tekeningen en historische foto's worden gevonden in het Rotterdams Gemeentearchief, tenzij anders vermeld.

De foto's van de huidige situatie zijn gemaakt door Lucia Albers en Anja Guinée.
